

Lastensuojelun asiantuntijuus hallinto-oikeuksien päätöksenteossa

PAULIINA KUOKKA

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

Lokakuu 2015

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

KUOKKA, PAULIINA: Lastensuojelun asiantuntijuus hallinto-oikeuksien päätöksenteossa

Pro gradu -tutkielma, 73 sivua, 9 liitesivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Tarja Pösö

Lokakuu 2015

Tutkielma käsittelee eri tahoilta tulevaa ja erilaisiin tietoperustoihin nojaavaa lastensuojelun asiantuntijuutta, jota käytetään hallinto-oikeuksien lastensuojeluasioita koskevassa päätöksenteossa. Tutkielman teoreettisessa osuudessa tarkastellaan niitä asiantuntijuuksia, jotka lain nojalla ovat oikeutettuja käyttämään ”puhevaltaa” oikeuskäsittelyissä: lastensuojelun sosiaalityön asiantuntijuutta, ammatillista, sosiaalityön ulkopuolista asiantuntijuutta sekä kokemuksellista, niin asiantuntijoille kuin lastensuojeluperheillekin kertynyttä asiantuntijuutta. Työn empiirinen osio koostuu hallinto-oikeuksien lastensuojeluasioiden käsittelyyn osallistuvien asiantuntijajäsenten haastatteluista (10), heidän tehtävässä toimimisen taustoistaan sekä kokemuksistaan tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekoon liittyen. Haastatteluaineisto on analysoitu tuotettuja sisältöjä eritellen ja vertaillen, temaattisen analyysin keinoin. Pyrkimys on ollut kuvata lastensuojelun asiantuntijuuksiin liittyviä kokemuksia hallinto-oikeuksien asiantuntijajäsenten näkökulmasta ja näiden pohjalta rakentaa tulkintaa siitä, millaisia ominaisuuksia tai vaatimuksia näihin lastensuojelun erilaisiin asiantuntijuuksiin liittyy.

Vaikka tutkielma käsittelee erilaisia lastensuojelun asiantuntijuuksia, keskeisessä osassa on myös asiantuntijajäsenten oma, erityinen, nimenomaan hallinto-oikeuden asiantuntijajäsenen tehtävässä toteutuva lastensuojelun asiantuntijuus. Hallinto-oikeutta ei koeta helposti lähestyttävänä tai itsestään selvänä lastensuojelun asiantuntijuuden käyttämisen ympäristönä. Haastattelujen perusteella asiantuntijajäsenten taustalla on usein joku toinen henkilö tai taho, joka tunnistaa tehtävään soveltuvan asiantuntijuuden ja rohkaisee sen käyttämiseen. Asiantuntijajäsenten asiantuntijuus ennen tehtävässä toimimisen kautta tapahtuvaa kokemuksen lisääntymistä nojaa hyvin voimakkaasti heidän koulutukselliseen ja työhistoriaan liittyvään kokemustaustaansa. Perekas hallinto-oikeudessa toimimiseen vaihtelee paljon, ja asiantuntijajäsenille on tarjolla hyvin vähän tai ei lainkaan keskinäisen keskustelun mahdollisuuksia. Asiantuntijuus on tässä mielessä eristynyttä. Asiantuntijajäsenet ja lainoppineet tuomarijäsenet toimivat kuitenkin haastattelujen perusteella hyvässä yhteistyössä neuvotellen ja toistensa osaamista täydentäen, pyrkimyksensä kuunnella ja kunnioittaa kaikkia asianosaisia. Minkäänlaista palautetta tehdyistä päätöksistä tai tietoa huostaanotettujen lasten ja nuorten kohtaloista asiantuntijajäsenet eivät kuitenkaan saa, ja asiantuntijuudesta tulee tällöin katkonaista ja vain päätöksentekoon keskittyvää. Kaikki edellä mainittu vaikuttaa osaltaan siihen, millaista lastensuojelun asiantuntijuus on silloin, kun se on hallinto-oikeuden asiantuntijajäsenten erityistä asiantuntijuutta.

Tällainen asiantuntijuus ei kuitenkaan toimi irrallaan muista asiantuntijuuksista, vaan se on jatkuvassa vuorovaikutuksessa eri tahoilta tulevan lastensuojelun asiantuntijuuden kanssa ja asettuu muun muassa täydentämään, korjaamaan ja arvioimaan näiden muiden

asiantuntijuuksien tiedon merkitystä. Vuorovaikutus on asiantuntijuuden käyttämisen edellytys ja toisaalta hyvällä tavalla toteutuessaan myös vahvan asiantuntijuuden merkki.

Haastatteluista saatu kuva lastensuojelun asiantuntijuudesta ja tiedosta tuo esille kaksi päätöksentekoon vaikuttavaa näkökulmaa. Ensinnäkin, oleellista ei ole vain asiantuntijatietoa tuottava taho, vaan se, kuinka luotettavaa tieto on ja millaiseksi sen merkitys arvioidaan kunkin tapauksen ainutlaatuisiin piirteisiin suhteutettuna. Toinen näkökulma syntyy tiedon kerrostumisesta. Asiantuntijajäsenet käyttävät luonnollisesti omaa, koulutuksen ja kokemuksen kautta kertynyttä osaamistaan päätöksenteon välineenä. He joutuvat kuitenkin käytännössä perustamaan ratkaisunsa sille tiedolle, mitä he ovat sosiaalitoimelta, todistuksia ja lausuntoja antaneilta asiantuntija-alojen edustajilta sekä lapselta ja hänen läheisiltään saaneet. Asiantuntijajäsenten kertoman perusteella tässä tiedossa on usein merkittäviä puutteita. Erityisesti sosiaalitoimi saa osakseen kritiikkiä sekä tiedon että toimintatapojensa osalta. Asiantuntijajäsenet kokevat merkittävänä puutteena sen, että lasten näkökulma on niin heikosti ja usein vain aikuisten kautta välittyneesti esillä päätöksentekotilanteissa.

Tutkielman perusteella sosiaalitoimen toiminnassa, hallinto-oikeuksissa tapahtuvassa lasten kohtaamisessa, lasten prosessiin mukaan ottamisessa sekä asiantuntijajäsenten keskinäisen jakamisen ja koulutuksen vahvistamisessa olisi runsaasti kehitettävää.

Avainsanat: lastensuojelun asiantuntijuus, lastensuojelun tieto, hallinto-oikeus, asiantuntijajäsen, huostaanotto

University of Tampere

School of Social Sciences and Humanities

KUOKKA, PAULIINA: The child protection expertise in administrative court context

Master's Thesis, 73 pages, 9 appendix pages

Social Work

Supervisor: Tarja Pösö

October 2015

This Master's Thesis is about child protection expertise, which is present in administrative courts decision-making. In theoretical section I analyze those facets of expertise, which have the right to express their opinion concerning custody orders in administrative court. These facets are child protection expertise in social services, professional expertise outside the social services and expertise based on experiences about child protection either from the client or professional viewpoint. The empirical section is based on the thematic analysis of administrative court expert member interviews (10). In the interviews the expert members have told their thoughts about child protection expertise and their experiences concerning custody order decision-making.

In the administrative court the decisions in child protection related issues are made by three judges. Two of them are legal judges, and one is expert member, who has took the vow of judge. They make the decisions after observing both legal and psycho-social viewpoints. The expert members have usually their educational background in social work, psychology or medicine and they have previous experience concerning child protection issues. For this thesis I interviewed ten expert members from different administrative courts.

The administrative court is not a typical place for psycho-social expert to use their child protection expertise. Many of them have some other person, who has encouraged them to apply membership in administrative court. Expert members use in the court those same interactional and psycho-social skills as in their full-time job. Their expertise is at first based on their educational background and experiences concerning their work-history. Later their experiences in administrative court become a remarkable part of their expertise. Introduction for working as an expert member varies a lot and expert members have very little or not at all possibilities to share their thoughts and experiences with each other. That's why their expertise becomes insular. According to expert members they have good cooperation with legal judges. They negotiate and complete each other's know-how, and they try to listen and respect all parties involved. Expert members can't get any feedback concerning decisions they have made or the destiny of the children. These all mentioned things have influence on child protection expertise when it's special expertise of expert member in administrative court.

This kind of expertise doesn't anyway work separately from other child protection expertise. It's communicating continuously with child protection expertise, which comes from some other facet. It also completes, revises and judges knowledge, which has been given by some other facet of child protection expertise. The communication is prerequisite for using expertise and when communication is good, it is also a sign of qualified expertise.

According to the interviews there are two viewpoints, which should be observed more while talking about decision-making. First, the most important thing isn't who is

providing the knowledge about the situation, but how reliable it is and how valuable it is in present, unique situation. The other viewpoint is in layering of the knowledge. The expert members are naturally using in decision-making their own knowledge as a tool, which is based on their education and experiences. In practice they have to establish their decisions on that knowledge, which they have got from social services, experts, who have been given statements and testimonies and from the child and his/her family. According to expert members there are often remarkable lacks. Especially they criticize the social services because of their knowledge and their procedures. The expert members feel that it's a massive shortage, that children point of view is so weakly present and usually transferred only by adults in decision-making situations.

According to the thesis there is much to improve in child protection social services, in administrative court practices when children are officially heard, participating children during the process and sharing thoughts and experiences among the expert members and also in introduction to their work.

Keywords: expertise of child protection, knowledge of child protection, administrative court, expert member, custody order

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Huostaanotto oikeudellisena toimenpiteenä.....	5
Huostaanoton määrittelystä ja perusteista.....	5
Huostaanottoprosessi ja oikeuskäsittelyn taustaperiaatteet.....	6
3 Asiantuntijuudesta lastensuojelussa	10
Mitä on asiantuntijuus?	10
Lastensuojelun sosiaalityön asiantuntijuus	12
Lastensuojelun ammatillinen, sosiaalityön ulkopuolinen asiantuntijuus	15
Kokemuksellinen asiantuntijuus	17
4 Moniammatillinen päätöksenteko sekä oikeudellisen ja sosiaalityön päätöksenteon suhde.....	19
Moniammatillinen päätöksenteko sosiaalityön viitekehyksessä	20
Käsi kädessä: oikeudellinen ja sosiaalityön päätöksenteko	21
5 Tutkimusasetelma	24
Tutkimuskysymykset	24
Tutkimusmenetelmät.....	24
Eettisistä kysymyksistä ja aineiston analysoinnista	26
Haastattelumateriaalista ja sen hankkimisesta	29
6 Kokemuksia asiantuntijuuden poluilta.....	32
Asiantuntijajäsenyyden lähtökohtia	32
Liikkeenpanijana ulkopuolelta tunnistettu tai itse testattu asiantuntijuus	32
Omaan taustaan nojaava asiantuntijuus työvälineenä	35
Asiantuntijajäsenen tehtävässä.....	39
Tietoa arvioiva ja päätöksenteossa neuvotteleva asiantuntijuus	39
Ammatillisista asiantuntijuuksista ja niiden välisistä suhteista	45
Lapsen kasvun ja kehitykseen asiantuntijuus sekä asiantuntijuus lapsen asioiden ajamisena	50
Palautteen puute ja asiantuntijuuden katkonaisuus	57
Eristynyt asiantuntijuus.....	59
Asiantuntijuuden ominaisuuksien rakentumisesta	62
7 Johtopäätöksiä asiantuntijuudesta ja lastensuojelun tiedosta	63
Asiantuntijuuksien ominaisuuksista ja vuorovaikutuksesta.....	63
Tiedon laadusta ja kerroksellisuudesta päätöksenteossa.....	66
8 Ajatuksia asiantuntijajäsenenä toimimisen kehittämisestä	70
Lähteet	74
LIITTEET	79

Kuviot ja taulukot:

Kuvio 1. Lastensuojelun asiantuntijuudet hallinto-oikeuden näkökulmasta.....	12
Taulukko 1. Lapsen etua arvioitaessa huomioitavien asioiden painottaminen.....	53
Taulukko 2. Asiantuntijajäsenten asiantuntijuuden ominaisuudet.....	62-63
Kuvio 2. Hallinto-oikeuksien päätöksentekoon vaikuttavan asiantuntijatiedon tahot ja kerrostuminen huostaanottokäsittelyissä.....	69

1 Johdanto

Lastensuojelun asiantuntijuus ja lastensuojelun tieto ovat käsitteitä, jotka vaikuttavat nopeasti arvioituna selkeiltä ja itsestään selvästi sosiaalitoimen lastensuojelun prosesseihin paikoittuvilta. Vähänkin lähempi tarkastelu kuitenkin osoittaa, että lastensuojelun asiantuntijuutta voidaan arvioida olevan hyvin monenlaisia taustoja omaavilla henkilöillä ja tieto levittäytyy monien erilaisten alojen alueelle sekä erilaisten ihmisten kokemuksiin. Tässä tutkielmassa tarkastelen tätä laajalle levittäytyvää lastensuojelun asiantuntijuutta lastensuojelun erään poikkeuksellisen päätöksentekijäryhmän, hallinto-oikeuksien asiantuntijajäsenten näkökulmasta.

Suomalaisissa hallinto-oikeuksissa lastensuojeluasioiden käsittelyssä sivutoimisesti työskentelevät asiantuntijajäsenet ovat kiinnostava päätöksentekijäryhmä, mutta heistä tiedetään hyvin vähän. Nimenomaisesti asiantuntijajäsenten kokemuksiin kohdistuvaa tutkimusta ei ole aiemmin tehty. Asiantuntijajäsenet toimivat lastensuojeluasioissa sekä määrättyjä kansainvälisiä adoptioasioita käsittelevissä hallinto-oikeuksien kokoonpanoissa lainoppineiden jäsenten kanssa ja käyttävät näiden kanssa yhtäläistä tuomarin valtaa. Asiantuntijajäsenet ovat usein sosiaalityöntekijän, psykiatrin tai psykologin koulutuksen omaavia henkilöitä, joista on arvioitu, että heillä on soveltuvan ylemmän korkeakoulututkintonsa lisäksi lain vaatimuksen mukaisesti perehtyneisyys lastensuojelun kysymyksiin. He tuovat päätöksentekoon mukaan koulutuksensa ja lastensuojelun tuntemuksensa muovaaman asiantuntijatiedon. (de Godzinsky 2012, 122).

Viranomaislähtökohdista tarkasteltuna asiantuntijajäsenet ovat osaamisensa vuoksi erittäin tärkeitä henkilöitä hallinto-oikeuksissa tapahtuvassa lastensuojeluasioiden käsittelyssä. Heidän läsnäolovaatimuksestaan käsittelyissä ei tahdota joustaa (esim. KHO:n päätös v. 2003 ref. Aer 2012, 247). Mediassa on kuitenkin esitetty kysymyksiä siitä, voivatko asiantuntijajäsenet olla aidosti puolueettomia päätöksentekijöitä. Heillä on periaatteellinen kollegiaalinen yhteys tahoihin, jotka esimerkiksi laativat huostaanottohakemuksia hallinto-oikeudelle tai järjestävät sijaishuoltoa. Toisaalta he saattavat työskennellä päätoimisesti tehtävässä, jonka vuoksi heillä on sivutoimensa ohella arkinen, luonteva yhteys hallinto-oikeuteen ja sen jäseniin. Huostaanottoa vastustavien lasten ja heidän vanhempiansa näkökulmasta asiantuntijajäsen saattaa näyttäytyä näistä syistä henkilönä, joka omien kytköstensä vuoksi käyttää asiantuntemustaan perheitä vastaan ja on juridisen asiantuntemuksen puutteensa vuoksi

toisaalta tuomarina epäpätevä. Vanhempien kokemuksista on kirjoittanut esimerkiksi varatuomari Leeni Ikonen blogissaan sekä kirjassaan *Salassa pidettävä – suojeleeko laki lapsia vai lastensuojelijaa?* (Ikonen 2013 & 2014.). Tutkimustiedon puuttuminen antaa luonnollisesti tilaa ennakkoluuloille, epäilyksille ja väärinkäsityksille.

Kysymys asiantuntijajäsenen juridisesta osaamattomuudesta vie kohti keskustelua professiosta, sen vahvuudesta tai heikkoudesta, sekä vaikutuksesta päätöksentekoon ja päätöksenteon koettuun legitiimisyyteen. Tässä tutkielmassa tarkoitukseni on kuitenkin keskittyä lastensuojelun asiantuntijuuksien osaamisen rinnakkaisuuden, päällekkäisyyden ja mahdolliseen kilpailuasetelmaan asettumisen tarkasteluun sekä vuorovaikutukseen. Oman osansa tästä muodostaa sen moniammatillisen päätöksenteon analysointi, joka tapahtuu lainoppineiden tuomareiden ja asiantuntijajäsenten yhteistyönä esimerkiksi tahdonvastaisista huostaanotoista päätettäessä. Näissä tapauksissa lainsäädäntö asettaa toiminnan rajat, mutta sisällölliset kysymykset koskevat merkittävältä osin nimenomaan asiantuntijajäsenten osaamisaluetta. Tällainen lähtökohdiltaan hyvin erilaisten alojen kohtaaminen päätöksentekotilanteissa herättää kysymyksen siitä, millaisen painoarvon asiantuntijajäsenen osaaminen ja lastensuojelun tuntemus saa oikeuden tekemissä ratkaisuissa.

Oleellinen osa tutkielmani teoreettista pohdintaa muodostuu asiantuntijuuden käsitteen analysoinnista lastensuojelun viitekehyksessä. Mielenkiintoista on, että vaikka sosiaalityön asiantuntijuutta on määritelty ja analysoitu verrattain paljon, *lastensuojelun asiantuntijuuden* määrittely sosiaalityön sisällä näyttää jokseenkin epäselvältä. Suomalaisessa lastensuojelun tutkimuskentässä Tarja Pösö on kirjoittanut lastensuojelun asiantuntijuuden ja tiedon paikantumisesta sekä luonteesta. Hänen mukaansa lastensuojelu on perustavanlaatuisesti moninaista, eikä sen ydintä voi löytää lainsäädännöstä, lastensuojelun prosessien kuvauksista tai yksittäisistä toimenpiteistä. Kyseessä on kokonaisuus, jossa yksilön – ja perheen – koko elämä, kietoutuu monimutkaisesti yhteiskunnallisiin lastensuojelun interventioihin. (Pösö 2007, 65-82). Juha Hämäläisen (2007) lastensuojelun tietoperustan paikantamisen tarkastelu liittyy enemmän historialliseen näkökulmaan ja on sekä käytännön moniammatillisen toiminnan osa-alueiden että nykyisen postmodernin tietokäsityksen mukaan puutteellinen.

Itse hahmottelen lastensuojelun asiantuntijuutta ja tietoa tämän tutkielman teoreettisessa osuudessa hallinto-oikeuden näkökulman kautta kysymällä sitä, kenellä tai keillä on ”puheoikeus” tahdonvastaisiin huostaanottoihin liittyvissä käsittelyissä. Lain tarjoama vastaus on, että huostaanottotilanteissa puhuu sosiaalitoimen organisaatioissa työskentelevien

asiantuntijuus, tilanteen huomioon ottaen valikoitu sosiaalityön ulkopuolinen, ammatillinen asiantuntijuus sekä kaikkien asiaan liittyvien tahojen ja henkilöiden kokemusperäinen asiantuntijuus, joka nousee lastensuojelusta elettyinä todellisuutena. Lainsäädäntö antaa näille henkilöille ja tahoille paitsi puheoikeuden, myös määrittelee sosiaalityötä sekä moniammatillisen asiantuntemuksen käyttöä ja sisältöä lastensuojelussa. Tutkielmassani avaan tätä kolmijakoa, sekä käytän sitä osittain haastatteluista saamani asiantuntijuuden kuvan ”peilinä”. Osittain analysoin asiantuntijuutta niiden teemojen kautta, jotka haastatteluissa nousevat kuvaamaan asiantuntijuuden ominaisuuksia ja vuorovaikutusta muiden asiantuntijuuksien kanssa.

Suomalaisessa tiedeyhteisössä ei ole juurikaan käyty teoreettista keskustelua sosio-legaalisen käsitteestä. Tämän tutkielman aihe samoin kuin moni muu asia ja ilmiö sosiaalityön kentässä on kuitenkin perusluonteeltaan kauttaaltaan sosio-legaaliseksi ymmärrettävä, sillä se asettuu sosiaalisen ymmärryksen ja lainsäädännön rajapinnalle, tilaan, jossa kumpakaan näkökulmaa ei voi jättää huomiotta. Kuvaa sosio-legaalisen kentän tutkimuksesta on hahmotellut muun muassa Reza Banakar. Hänen mukaansa sosiologiasta lähtevä sosio-legaalinen tutkimus jakautuu ”puhtaaseen” ja ”soveltavaan” sosio-legaaliseen tutkimukseen. ”Puhdas” sosio-legaalinen tutkimus on luonteeltaan teorioihin keskittyvämpää ja kiinnittyy erityisesti sosiologisiin aiheisiin. Sen alalajeja ovat lain sosiologia, lain ja yhteiskunnan tutkimus sekä sosiologinen oikeustiede (sociological jurisprudence). ”Soveltava” sosio-legaalinen tutkimus keskittyy enemmän käytännön kysymyksiin, lainkäyttöön ja päätöksentekoon. (Banakar 2009, 65.) Sosio-legaalisessa tutkimuksessa hyödynnetään joustavalla ja tarkoituksenmukaisuuteen pyrkivällä tavalla eri alojen tutkimusmetodeita, eikä sillä ole omaa erityistä metodipohjaa. Oleellista onkin lainsäädännön ja -käytön tutkimus sosiaali- ja yhteiskuntatieteiden näkökulmasta ja niiden metodeita hyväksi käyttäen. (Banakar & Travers 2005). Omassa tutkielmassani hyödynnän sosiaalityön asiantuntijuutta ja päätöksentekoa koskevaa teoriapohjaa sekä tutkimusta. Banakaran jaottelussa tutkielmani asettuu soveltavan sosio-legaalisen tutkimuksen kategoriaan.

Päätöksenteon tarkastelun osiossa käsittelen huostaanottopäätöksentekoa moniammatillisena päätöksentekona, jossa sosio-legaalisuus sekä lain tulkinnan teorian kannalta oikeusrealismin näkökulmat ovat läsnä. Kansainvälisessä oikeustieteellisessä keskustelussa on jonkin verran teoretisointia siitä, millaiset oikeusnormiston ulkopuoliset, päätöksentekijöihin liittyvät asiat vaikuttavat oikeudellisen sääntelyn tulkintaan ja päätöksentekoon. (esim. Cotterrell 1998, 171-

192; Laakso 2012, 64-95; O’Sullivan 2011, 1-17, 63-81, 154-174.) Näitä teemoja toivon voivani nostaa haastattelujen analyysissä esille.

Tutkielmassa keskitytään nimenomaan asiantuntijajäsenten ja heidän kokemustensa tarkasteluun. Kuitenkin pyrin kysymyksenasetteluissani ja aineiston analysoinnissa pitämään mielessäni asiantuntijajäsenten olemassaolon lähtökohdan: asiantuntijajäsenten osaaminen ja kokemusperäinen tieto ovat oikeuskäsittelyissä turvaamassa lapsen oikeuksien ja edun toteutumista. Jotta asiantuntijajäsenten paikka päätöksentekoprosessin toimijoina kävisi alusta asti selväksi, käyn tutkielmani aluksi läpi lainsäädäntöä ja tahdonvastaisten huostaanottojen käsittelyä hallinto-oikeuksissa.

Tutkielmani juuret ovat sosiaalityön maisterivaiheen opintoihin liittyneessä harjoittelujaksossa, jonka suoritin Legitimacy and Fallibility in Child Welfare Services - tutkimusprojektissa Tampereen yliopistossa syksyllä 2014. Bergenin yliopiston koordinoimassa kansainvälisessä tutkimusprojektissa perehdytään lastensuojelun päätöksentekoon eri maissa. Suomen osuudesta vastannut professori Tarja Pösö ehdotti minulle asiantuntijajäsenten kokemuksiin perehtymistä, koska aihetta ei ole aiemmin tutkittu. Innostuin mahdollisuudesta lähteä tällaiselle tutkimuksellisesti ennestään tuntemattomalle maaperälle ja perehtyä samalla sosiaalityön ja juridiikan erittäin kiinnostavaan rajapintaan. Koin myös jo etukäteen palkitsevana ajatuksen, että onnistuessaan tutkielma voisi toimia uusien ajatusten ja keskustelun herättäjänä hallinto-oikeuksissa sekä hallinto-oikeuksien ja sosiaalitoimen välillä.

2 Huostaanotto oikeudellisena toimenpiteenä

Huostaanoton määrittelystä ja perusteista

Huostaanotossa on kysymys juridisesta toimenpiteestä, jossa vastuu lapsen huollosta ja kasvatuksesta siirretään joko johtavan sosiaalihuollon viranhaltijan tai, asianosaisten vastustaessa huostaanottoa, hallinto-oikeuden päätöksellä huoltajilta sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle. Lapsen kannalta tämä tarkoittaa joitakin poikkeustapauksia lukuun ottamatta sitä, että lapsi sijoitetaan asumaan jonnekin muualle kuin huoltajiensa luokse. Käytännössä sijoituspaikat ovat erilaisia lastensuojelulaitoksia, perhekoteja tai sijaisperheitä. Vaikka sosiaalihuollon toimielin päättää huostassapidon aikana lapsen olinpaikasta ja ottaa huostaanotossa vastatakseen lapsen hoidosta, huolenpidosta, valvonnasta, kasvatuksesta ja terveydenhuollon järjestämisestä, myös vanhemmilla säilyy lapsen huoltajuus. Heillä on edelleen oikeus päättää lapsen nimestä, kansalaisuudesta ja uskonnosta. Huostaanotto ei ole luonteeltaan pysyvä, vaan sen perusteiden olemassaoloa tulee tarkkailla ja mikäli perusteet poistuvat, huostaanotto on lopetettava. Huostaanoton aikana lapsen ja hänen läheistensä kanssa on työskenneltävä niin, että tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen. (LSL 417/2007; Lastensuojelun käsikirja 2014.)

Lastensuojelulaissa määritellään perusteet huostaanotolle. Lapsi on otettava huostaan, jos puutteet hän huolenpidossaan tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään; tai lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään. Huostaanotto edellyttää näiden perusteiden lisäksi, että avohuollon tukitoimet ovat osoittautuneet riittämättömiksi tai ne eivät ole huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia ja että sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. Laki on luonteeltaan pakottava, eli kriteerien täytyessä huostaanottoon on ryhdyttävä, eikä harkintavaltaa ole. (LSL 417/2007 40§; Heinonen & Hiitola 2008, 45.) Huostaanoton kriteerit ovat kuitenkin mitä suurimmassa määrin tulkinnalliset ja esimerkiksi siitä, mitä voidaan pitää ”lapsen etuna” käydään jatkuvaa keskustelua (Pösö 2012, 75-81). Lastensuojelulakiin on kirjattu, millaiset elämisen edellytykset ja olosuhteet jokaiselle lapselle tulisi turvata. Näitä lastensuojelulain 4§:ssä mainittuja asioita käytetään kriteeristönä

arvioitaessa sitä, mikä on lapsen etu¹. Ne eivät kuitenkaan luultavasti toteudu yhdenkään lapsen kohdalla tulkinnasta ja arvioinnista riippuen jatkuvasti täysin. Tällöin ollaan jälleen sen arvioinnin äärellä, mikä on lapsen ikätason huomioon ottaen välttämätöntä ja mikä toissijaista; mikä on riittävää ja minkä puuttuminen hyvinvoinnin kannalta haitallisella tavalla vaille jättävää, mikä kaikki voi toteutua sijaishuollossa ja mikä kotona.

Hallinto-oikeuksien tekemistä huostaanottopäätöksistä laadittu viimeisin tilasto on vuodelta 2013. Tuolloin hallinto-oikeudet ratkaisivat yhteensä 685 huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevaa asiaa. Korkeimmassa hallinto-oikeudessa on käsitelty samana vuonna huostaanotto- ja sijaishuoltoasioita yhteensä 201 tapausta. Kyseisenä vuonna THL:n tilaston mukaan 4001 lapsella alkoi uusi sosiaalitoimen päättämä kiireellinen sijoitus tai joko sosiaalitoimen tai hallinto-oikeuden päättämä huostaanotto. Näitä ei ole tilastossa eroteltu toisistaan. Samalla lapsella saattaa vuoden kuluessa toisinaan olla useita kiireellisiä sijoituksia sekä huostaanotto. Huostassa oli vuonna 2013 yhteensä 10735 ja kodin ulkopuolelle sijoitettuna 18022 lasta ja nuorta. Tilastokeskuksen ylläpitämä tilasto hallinto-oikeuden ratkaisuista on lakkautettu vuoden 2013 jälkeen, joten tarkkaa tietoa oikeusteitse käsiteltyjen huostaanottoasioiden määrästä tämän jälkeen ei ole. Vuosina 2009-2013 hallinto-oikeuksien käsittelemien huostaanottoasioiden määrä on vaihdellut 676 ja 743 välillä. Jotta ilmiön kehittymistä edelleen olisi mahdollista seurata, tilasto olisi ehdottomasti tarpeellinen. (Hallinto-oikeuksissa ratkaistut asiat asiaryhmittäin 2009-2013; Korkeimmassa hallinto-oikeudessa ratkaistut asiat asiaryhmittäin 2009-2013; Lastensuojelu 2013.)

Huostaanottoprosessi ja oikeuskäsittelyn taustaperiaatteet

Huostaanoton tarpeen käytyä ilmi lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä valmistelee huostaanoton joko toisen sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojeluun perehtyneen työntekijän

1

Lastensuojelulain 417/2007 4§:n mukaan lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet; mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon; taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen; turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden; itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen; mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.

kanssa. Sosiaalityöntekijän on saatava huostaanoton valmisteluun tuekseen tarvittaessa oikeudellista ja muuta lastensuojeluasiassa tarvittavaa asiantuntemusta. Sosiaalityöntekijä voi pyytää lausuntoja sosiaali- ja terveydenhuollon muilta toimijoilta, mikäli ne ovat huostaanottoasian ratkaisemisen ja sijaishuollon järjestämisen kannalta tarpeen. (LSL 417/2007 41§) Asianosaisilla eli huoltajilla ja 12 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus tulla virallisesti kuulluksi mielipiteestään huostaanottoon liittyen. Jos asianosaiset eivät vastusta huostaanottoa, päätöksen siitä sekä sijaishuoltoon sijoittamisesta tekee sosiaalihuollon johtava viranhaltija. Jos huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa, viranhaltija ei voi tehdä asiassa päätöstä, vaan se käsitellään hallinto-oikeudessa sosiaalitoimen laatiman hakemuksen perusteella. (LSL 417/2007 42 ja 43§.) Koska huostaanotto vaikuttaa henkilöiden oikeuksiin ja velvollisuuksiin, Suomen perustuslaki ja Euroopan ihmisoikeussopimus takaavat oikeuden asian ratkaisuun puolueettomassa oikeudenkäynnissä (Suomen perustuslaki 731/1999 21§; Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999 6 artikla).

Hallinto-oikeuskäsittelyssä pyritään toteuttamaan oikeudellisia equality of arms -, adversarialisuus- ja suullisen kuulemisen periaatteita. Equality of arms -periaatteen mukaan jokaisella osapuolella tulee olla mahdollisuus esittää asiansa sellaisin edellytyksin, etteivät ne aseta häntä olennaisesti epäedullisempaan asemaan suhteessa vastapuoleen. Lastensuojeluasian oikeudenkäynnissä ei saa asettaa yksityisiä asianosaisia epäedullisempaan asemaan oikeudenkäynnin osapuolena olevaan viranomastahoon verrattuna. Menettelyn adversariaalisuudella tarkoitetaan osapuolten mahdollisuutta saada tietoa toisen osapuolen esittämistä todisteista ja näkökohdista sekä kommentoida niitä. Adversariaalisuus ilmenee asianosaisten kuulemisena. Oikeus julkiseen kuulemiseen sisältää oikeuden asian suulliseen kuulemiseen. Asianosaisella on normaalisti oikeus suulliseen kuulemiseen, joka on kuitenkin subjektiivinen oikeus, ja asianosainen voi halutessaan luopua siitä. Kirjallista käsittelyä ja näinollen myös asianosaisten kirjallisesti antamia selityksiä pidetään Hallintolain 34 §:n mukaan lähtökohtana. (Aer 2012, 198, 280-281.) Asianosaiset voidaan jättää huostaanottoasiassa kokonaan kuulematta ainoastaan poikkeustapauksissa². (LSL 417/2007 13,

- 1) kuulematta jättämistä voidaan pitää perusteltuna lapsen ja kuultavan puuttuvan yhteydenpidon vuoksi eikä kuulemisen voida olettaa olevan ehdottoman välttämätöntä asian selvittämiseksi;
- 2) kuultavan asuin- tai olinpaikkaa ei voida kohtuullisin toimenpitein selvittää; tai
- 3) kuulemisesta saattaa aiheutua vakavaa vaaraa lapsen kehitykselle tai turvallisuudelle ja kuulematta jättämistä on pidettävä lapsen edun toteutumisen kannalta välttämättömänä.

42§.) Suuri osa huostaanottoasioiden käsittelyistä hallinto-oikeuksissa tapahtuu kirjallisesti, ja mahdollinen suullinen käsittely täydentää kirjallista käsittelyä (Aer 2012, 294). On tärkeää huomata, että kirjallisissakin käsittelyissä asianosaisten kuuleminen on osa päätöksentekoprosessia ja heidän selityksensä huostaanottohakemuksessa esitettyihin väitteisiin liitetään materiaaliin, jota käytetään päätöksenteon pohjana (Aer 2012, 291). Huostaanottoasian tultua vireille hallinto-oikeus voi kirjallisen valmistelun ohella järjestää rajoitetun suullisen käsittelyn selvittääkseen asianosaisilla olevat vaatimukset sekä niiden perusteet. Käsittelyssä on tarkoitus erityisesti selvittää, mistä asianosaiset ja hakemuksen tai päätöksen tehnyt viranhaltija ovat eri mieltä sekä mitä todisteita vaatimusten tueksi on esitettävissä. Käsittelyssä ei oteta vastaan suullista todistelua eikä kuulla asiantuntijoita. (LSL 417/2007 84§; Hallintolainkäyttölaki 586/1996 37§.)

Varsinaista asian käsittelyä varten huostaanottohakemukseen pyritään liittämään kattavasti lausuntoja siitä, millaisena perheen tilanne näyttäytyy erilaisten asiantuntijatahojen näkökulmasta. Asianosaisilla itsellään on mahdollisuus vastata hakemuksessa esitettyihin väitteisiin kirjallisten selitysten muodossa. (Aer 2012, 198-199; de Godzinsky 2012, 42.) Suullinen käsittely voidaan järjestää, jos joku asianosainen sitä vaatii. Eri osapuolet voivat kutsua suulliseen käsittelyyn omia todistajiaan. Todistajat voivat olla asiantuntijoita tai perheen kutsuessa heitä esimerkiksi sukulaisia tai ystäviä, jotka tuntevat perheen tilannetta. Myös hallinto-oikeudella on mahdollisuus vaatia asian suullista käsittelyä, mutta tällaiset tilanteet ovat melko harvinaisia. (Hallintolainkäyttölaki 586/1996 37 ja 38§; de Godzinsky 2012, 80-81). Sekä kirjallisessa että suullisessa huostaanottoasian käsittelyssä ratkaisun tekevä tuomarikokoonpano muodostuu kahdesta lainoppineesta jäsenestä ja yhdestä asiantuntijajäsenestä. Ratkaisukokoonpanon lisäksi oikeudessa asian käsittelyssä on mukana esittelijä, joka joissain tapauksissa on toinen ratkaisukokoonpanon lainoppineista tuomareista. Esittelijän tehtävä on valmistella asian käsittely hankkimalla tarvittavat selvitykset ja lausunnot sekä kirjallisesti tapahtuvissa käsittelyissä laatia valmiiksi kirjallinen ratkaisuesitys istuntoa varten. Kirjallisissa käsittelyissä esittelijän mahdollisuus vaikuttaa huolellisen ratkaisuesityksen laatimisen kautta tapauksen lopputulokseen on huomattava. (Hallinto-oikeuslaki 430/1999 7 ja 12§; Oikeus.fi -internetsivusto 2015.)

Huostaanotto on voimassa toistaiseksi. Kun huostassapidon ja sijaishuollon tarvetta ei enää ole, johtavan sosiaalihuollon viranhaltijan tulee tehdä päätös huostassapidon lopettamisesta. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä valmistelee asian. Huostaanoton edellytysten lakkaamisesta huolimatta huostassapitoa ei kuitenkaan saa lopettaa, jos lopettaminen on

selvästi vastoin lapsen etua. Huostassapidon jatkamisen tarvetta arvioidaan tarpeen mukaan, asiakassuunnitelman tarkistuksen yhteydessä tai jos lapsi tai hänen huoltajansa hakee huostassapidon lopettamista. Huostassapidon lopettamista harkittaessa on otettava LSL 417/2007 4§:ssä kuvatun lapsen edun lisäksi huomioon sijaishuollon kesto aika, lapsen ja sijaishuoltoa antavan välillä vallitsevan kiintymyssuhteen laatu, lapsen ja hänen vanhempiensa välinen kanssakäyminen sekä lapsen mielipide. Jollei huostassapitoa lopeteta aiemmin, se lakkaa, kun lapsi tulee täysi-ikäiseksi. (LSL 417/2007 47 ja 48§.)

3 Asiantuntijuudesta lastensuojelussa

Mitä on asiantuntijuus?

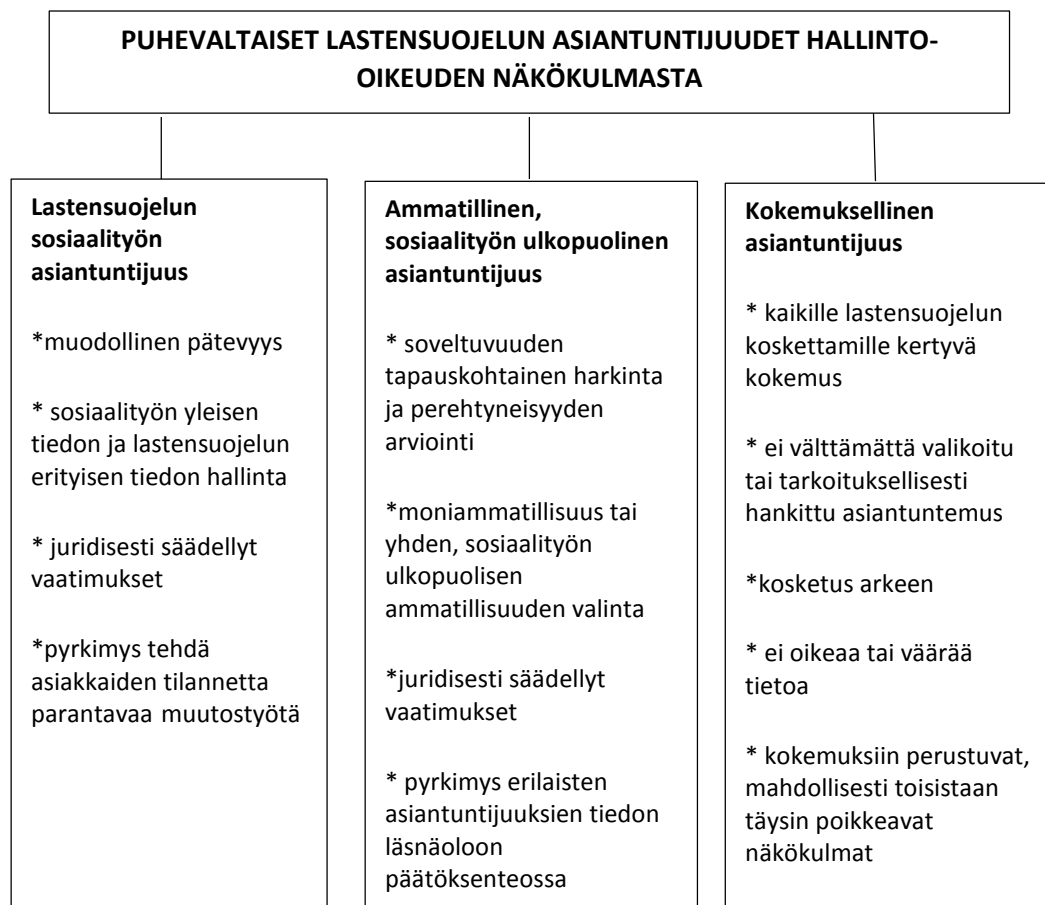
Ilmaisia ”asiantuntija” voidaan käyttää kahdella tavalla. Väljässä merkityksessä sitä saatetaan käyttää silloin, kun kerrotaan jonkun henkilön tuntevan jokin asia tai ilmiökenttä poikkeuksellisen hyvin. Tällöin asiantuntija asettuu tietämyksensä perusteella maallikon yläpuolelle ja erottuu tästä. Tiukemman määrittelyn mukaan asiantuntijuus liitetään jonkin alan tieteellisen tutkimuksen sisällölliseen hallintaan, sosiaaliseen statukseen, koulutukseen, erityisosaamiseen, ammatilliseen kontrolliin, ammattiryhmän jäsenyydestä muodostuvaan identiteettiin sekä alalla toimimista määrittelevän eettisen koodiston tuntemukseen. (Banks 2004, 17; Sinko 2005, 106.) Peter Leonardin mukaan modernia asiantuntijuutta leimaa se, että asiantuntijalla paitsi on tieteen/ammattialan omaa, maallikoilta suljettua tietoa, myös jonkin sellaisen organisaation jäsenyys, jossa asiantuntijalla on mahdollisuus käyttää valtaa asiakkaidensa elämään esimerkiksi lausuntojen ja päätöksenteon kautta. (Leonard 1997; ref. Juhila 2006, 86). Asiantuntijuus on kuitenkin muuttunut ja muuttumassa edelleen. Asiantuntijamonopoleja on purettu, ja asiantuntijuudesta on tullut ambivalenttia ja jaettua. Asiantuntijuus ei ole enää yksilöllinen ominaisuus tai pysyvä tila, joka voidaan hankkia koulutuksen kautta, vaan se syntyy ja muovautuu jatkuvasti uudelleen erilaisissa sosiaalisissa suhteissa sekä vuorovaikutuksessa muiden asiantuntijuuksien tiedon kanssa. Kompleksinen toimintaympäristö luo puitteet tälle tiedon rakentumisen prosessille. (Lehtinen & Palonen 1997, 117-119; Eräsaari 1997; Mutka 1998; Pohjola 1999; Saaristo 2000; ref. Sinko 2005, 106.)

Vallitsevan postmodernin ajattelun ja professiokäsityksen mukaan kaikki tieto ja olettamukset voidaan asettaa kriittisesti tarkasteltaviksi. Yksittäisellä perspektiivillä ei voi tällöin olla suurempaa painoarvoa kuin muilla vaihtoehtoisilla perspektiiveillä. Postmodernissa ajattelussa kiinnitetään huomiota tiedon neuvottelun kautta tapahtuvaan muodostumiseen sekä vallan ja tiedon tiiviiseen suhteeseen yhteiskunnassa. (Fawcett 2013, 147-156.)

Postmoderni ajattelu tuo lastensuojelun asiantuntijuuden tarkasteluun mahdollisuuden huomioida paitsi sosiaalityön ammatillinen asiantuntijuus, myös moniammatillisesti jaettu ja tuotettu asiantuntijuus sekä kokemusperäinen asiantuntijuus. Kokemusperäistä asiantuntijuutta on lastensuojelun ammatillisilla toimijoilla, lastensuojelun kysymyksiä sivuavilla

moniammatillisilla ryhmillä ja tällaisissa ryhmissä toimivilla henkilöillä, ilman ammatillista koulutusta toimivilla vapaaehtoisilla sekä lastensuojelun asiakasperheillä (Pösö 2007, 68-70).

Lastensuojelun asiantuntijuus ja tieto sosiaalityön osaksi paikantuneena on luontevaa siksi, että lastensuojelun tutkimus ja opetus samoin kuin käytännön työ eli asiakkuuteen valikoiminen, toimenpiteiden suunnittelu, pitkäaikainenkin asiakkaiden rinnalla kulkeminen ja useimmissa tapauksissa myös heitä koskevien asioiden päätöksenteko tapahtuu sosiaalityön puitteissa. Moniammatillisen asiantuntijuuden näkökulma nousee lainsäädännöstä, jossa veloitetaan moniammatilliseen toimintaan ja hallinto-oikeuksien huostaanottokäsittelyiden osalta myös päätöksentekoon. Koska lastensuojelussa on kysymys lapsen arjen ja kasvuolosuhteiden turvaamisesta jokapäiväisessä elämässä, elämää ja tulevaisuutta suojaavista ratkaisuksista tuhoavien asioiden sallimisen sijasta, työssä on vääjäämättä läsnä sen kaikille osapuolille kokemuksia kerryttävä käytännön ulottuvuus. Näillä kokemuksilla loppujen lopuksi mitataan tehdyn työn merkitys ja onnistuminen, ja näistä etsitään suuntaviittoja parempiin ratkaisuihin silloin, kun valittu tapa toimia on osoittautunut virheelliseksi. Tässä luvussa tulen käsittelemään näitä lastensuojelun asiantuntijuuden ja tiedon osa-alueita kutakin vielä tarkemmin. Seuraavassa kuviossa olen esittänyt, millaisia mielestäni keskeisiä, määrittäviä elementtejä kuhunkin lastensuojelun hallinto-oikeudessa puhevaltaiseen asiantuntijuuteen liittyy.

Kuvio 1. Lastensuojelun asiantuntijuudet hallinto-oikeuden näkökulmasta.

Lastensuojelun sosiaalityön asiantuntijuus

Vaikka lastensuojelullisia kysymyksiä sivutaan monilla eri aloilla, laillinen vastuu sen käytännön toteutuksesta asiakastyössä kuuluu sosiaalityön alaan. Samoin tieteellisen tutkimuksen ja alalla toimimisen opetus painottuu nimenomaan sosiaalityön oppiaineen sisällä tehtävään tutkimukseen ja sosiaalityön koulutukseen. Tällöin asiantuntijuuden määrittely tapahtuu sosiaalityön ymmärryksen kautta, toisaalta sosiaalityön yleisen tiedon ja toisaalta lastensuojelun erityisen tiedon hallinnan perusteella.

Sosiaalityössä muodollisena pätevyyden ja näinollen myös yleisasiantuntijuuden kriteerinä on ylempi korkeakoulututkinto, johon sisältyy tai jonka lisäksi on suoritettu pääaineopinnot tai pääainetta vastaavat yliopistolliset opinnot sosiaalityössä (Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 272/2005). Sosiaalityöntekijän pätevyyden lisäksi lapsi-

ja nuorisososiaalityöhön on mahdollista hankkia erikoistumiskoulutusta ammatillisen lisensiaatintutkinnon kautta. Tämä edellyttää käytännön työkokemusta kyseiseltä erikoisalalta (Valtioneuvoston asetus 794/2004 23 ja 24 §).

Asiantuntijuus ei ole kuitenkaan pelkkää muodollista pätevyyttä ja koulutusvaatimusten täyttämistä. Julie Drury-Hudson (Drury-Hudson 1999, 147-169) on määritellyt lastensuojelun päätöksenteossa merkitykselliset tiedon lajit, joiden monipuolinen ja tilanteeseen nähden relevantti soveltaminen on merkinä asiantuntijuudesta. Näiden voidaan ajatella kuvaavan sosiaalityön tekemistä laajemminkin, mutta toisaalta nimenomaan tämän kaltaista tiedon hallintaa edellytetään hallinto-oikeuksien niin lainoppineilta kuin asiantuntijajäseniltä. Drury-Hudsonin mukaan tiedon lajit ovat:

- 1) Teoreettinen tieto, eli käsitteet, mallit ja viitekehykset, joiden avulla ilmiöitä voidaan organisoida. Teoreettinen tieto tekee mahdolliseksi selittää, kuvailla, ennustaa ja kontrolloida sosiaalityöntekijän ympärillä olevaa todellisuutta.
- 2) Empiirinen tieto on peräisin tutkimuksesta, jossa tietoa kerätään ja analysoidaan systemaattisesti. Prosessin tarkoitus on dokumentoida ja kuvailla kokemuksia, ennustaa tulevia tapahtumia, selittää ilmiöitä tai arvioida jonkin toiminnan tuloksia.
- 3) Menettelytapatieto kertoo toiminnallisesta, lakisääteisestä ja organisatorisesta ympäristöstä, jossa sosiaalityötä tehdään.
- 4) Henkilökohtainen tieto muodostuu spontaanisti ja myötäsyntyisesti. Siihen kuuluvat intuitio, arkiarjattelu ja kulttuurinen tieto.
- 5) Käytännöllistä tietoa saadaan toimimalla sosiaalityössä useamman samankaltaisen ongelman parissa tai erilaisten ongelmien parissa, joilla on yhteisiä ulottuvuuksia.

Näiden lisäksi yhdeksi tiedon lajiksi voidaan Malcom Paynen tulkinnan mukaan käsittää myös arvot ja etiikka, jotka antavat työlle normatiivisen pohjan. (Payne 1996; ref. Raunio 2009, 122-123.)

Sosiaalityön asiantuntijuudelle asettaa haasteen se, että asiakastilanteisiin ja työn tekemiseen luodut valmiit mallit ja ohjeistukset toimivat vain rajallisella tavalla, sillä jokainen asiakkuus muodostaa ainutlaatuisen yksilökokemuksen (Pösö 2007, 69). Jokainen kohtaaminen ja asiakassuhde ovat omanlaisiaan ja tällöin ne vaativat myös joustavaa asiantuntijuuden osa-alueiden käyttöä kulloisenkin tilanteen tarpeen mukaan.

Moninaisen tiedon kanssa työskentelyn ja oleellisen esiin ottamisen vaatimus ei rajoitu ainoastaan sosiaalityöntekijällä itsellään olevaan tietoon, vaan se koskee myös muiden lastensuojeluasian koskettamien tietoja. Asiakkaiden elämän todellisuudet tahtovat näyttäytyä sosiaalityöntekijälle kaleidoskooppimaisena, pirstaleisena ja muuttuvana kuvana. Tällöin asiantuntijalta vaaditaan kykyä kuunnella ja tulkita asianosaisten ja asiantuntijoiden erilaisia tietoja mahdollisimman ehjän kokonaiskäsityksen muodostamiseksi. Sosiaalityöntekijät olettavat, että heillä on todellista asiantuntijatietoa asiakaslapsen ja -perheen tilanteesta, ja että toiminta pohjautuu tälle tiedolle. Tämä tieto on kuitenkin toisinaan vaikeasti avautuvaa, eikä välttämättä muunnu sujuvasti tai täsmällisesti sanalliseen muotoon. Tieto on intuitiivista, äänetöntä, joskus vasta ennakoivaa tai epävarmaa. (Sinko 2005, 11; Vierula 2012, 62-63.) Tiedon olemassaoloa seuraavien toimenpiteiden suhteen sosiaalityöntekijältä edellytetään joustavuutta. Kirsi Juhila kuvaa kirjassaan Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina – Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat (2006) kuinka sosiaalityöntekijän tehtävä vaihtelee kontrolloijasta ja yhteiskunnan valtavirtaan liittäjästä huolenpitäjäksi, kumppaniksi ja vuorovaikutuksessa asiakkaan identiteettiä uudelleen rakentavaksi toimijaksi. Eri roolit saattavat näyttäytyä vaihtelevasti yhdenkin asiakassuhteen kuluessa asiakkaan tilanteen muutosten myötä.

Voidakseen toimia lastensuojelun tehtävissä sosiaalityöntekijän on hallittava valtava määrä tietoa sosiaalityön, lainsäädännön ja koko ihmiselämän eri osa-alueilta. Oma suoranaisesti kirjallisiin lähteisiin perustumaton vaikutelmani kuitenkin on, että käytännön sosiaalityössä lastensuojelun asiantuntijasta puhutaan vain ammatillisen lisensiaatin tutkinnon suorittaneen tai joko hallinnollisen tai tutkimustyön kautta lastensuojelun kysymyksiin perehtyneen henkilön yhteydessä. Sen sijaan lastensuojelun kenttätöössä toimivaan rivisosiaalityöntekijään ei tämän mahdollisesta osaamisesta tai kokemuksesta huolimatta juurikaan liitetä mielikuvaa asiantuntijuudesta. Ulkopuolisin silmin katsottuna usein on lähes päinvastoin: rivityöntekijä saattaa näyttäytyä esimerkiksi hallinto-oikeuksille ja lastensuojelun asiakasperheille epäpätevänä tai muodollisesta pätevyystään huolimattakin ammattitaidon puutteesta kärsivänä, resurssipulan vuoksi ylikuormittuneena, asiakkaan oikeusturvaa uhkaavana toimijana. (esim. Sinko 2005, 5-6, 108-109, 139; Ikonen 2013). Tietynlainen lastensuojelun asiantuntijuudesta ulossulkeminen tapahtuu käytännön työssä nähdäkseni myös toisessa kohtaa: vaikka sosiaalityön kentällä moniammatillisen työskentelyn tarve tunnustetaan ja muiden asiantuntijoiden tiedon arvo tunnustetaan (Sinko 2005, 8), muihin ammattiryhmiin

kuuluvat työntekijät nähdään nimenomaan omien alojensa edustajina ja lastensuojelua tukevinah tahoina sen sijaan, että näiden tieto mielletäisiin osaksi lastensuojelun tietoa.

Lastensuojelun ammatillinen, sosiaalityön ulkopuolinen asiantuntijuus

Lapsen suojelussa on kyse hänen elämänsä, hyvinvointinsa ja tulevaisuutensa kokonaisvaltaisesta suojelemisesta. Vaadittavan tiedon laajuus ja monimuotoisuus käy ainoastaan sosiaalityön ymmärryksellä ylivoimaiseksi hallita, eikä tällaiseen ole edes mielekäästä pyrkiä. On lapsen edun mukaista hakea hänen avukseen asiantuntemusta niiltä tahoilta, joilta sitä parhaiten kulloiseenkin tilanteeseen on saatavissa. Päätöksentekotilanteet ovat usein hyvin monimutkaisia ja asioiden ratkaisemiseen käytettävissä oleva tieto pirstaleista. Päätökset syntyvät tapauskohtaisen harkinnan sekä oikeusnormeihin kohdistuvan tulkintojen tekemisen kautta, eivätkä rutiiniluonteiset ratkaisut ole mahdollisia. Lainsäädännössä on tunnistettu tarve eri alojen tiedon yhdistämiselle lastensuojelukysymyksiä käsiteltäessä ja lastensuojelulaissa vaaditaan moniammatillisen asiantuntemuksen käyttöä. (LSL 417/2007 14 ja 15§; Aer 2012, 2; de Godzinsky 2014, 6-7; de Godzinsky 2012, 122-123).

Lastensuojelulaissa veloitetaan kuntaa huolehtimaan siitä, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on käytettävissään lapsen kasvun ja kehityksen, terveydenhuollon, oikeudellista sekä muuta lastensuojelutyössä tarvittavaa asiantuntemusta. Lisäksi kunnan tai useamman kunnan yhdessä on asetettava moniammatillinen asiantuntijaryhmä, jolta sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus saada tukea huostaanottoasioiden valmisteluun sekä tarvittaessa myös muuhun lastensuojelun päätöksentekoon. Terveyskeskusta tai sairaanhoitopiiriä veloitetaan antamaan lastensuojelulle asiantuntija-apua sekä lapselle hoito- ja terapiapalveluita tilanteen niin vaatiessa. Erityisesti laissa on mainittu kiireellinen palvelujen järjestämisen tarve pahoinpitelyä tai seksuaalista hyväksikäyttöä epäiltäessä. (Lastensuojelulaki 417/2007 14 ja 15§).

Omanlaisensa tarkastelukohdan tarjoavat hallinto-oikeuksissa tapahtuvat lastensuojeluasioiden käsittelyt, joissa on mukana lastensuojelukysymyksiin perehtynyt asiantuntijajäsen (Hallinto-oikeuslaki 430/1999 7§). Tällaisia asioita ovat lain 7 § 1. ja 1a. momentin mukaan yksilö- ja perhekohtaiset lastensuojeluasiat sekä kansainvälisiin adoptiopalveluihin, neuvontaan, lupiin ja tiedonsaantiin liittyvät asiat. Saman lain 8 § todetaan, että asiantuntijajäsenen ja tämän varajäsenen tulee olla edellä mainituissa asioissa tehtävään soveltuvan ylemmän

korkeakoulututkinnon suorittaneita, lastensuojeluun perehtyneitä henkilöitä. Käytännössä tämä tarkoittaa useimmiten lääkäreitä (erityisesti psykiatreja), psykologeja ja sosiaalityöntekijöitä, joilla on työhistoriansa kautta yhteys lastensuojeluun (de Godzinsky 2012, 122).

On kiinnostava ajatus, että vaikka lastensuojelu on sosiaalityön eräs osa-alue, lastensuojelun perehtyneisyyttä edellyttävissä päätöksentekotilanteissa sekä niiden valmistelussa asiantuntijan roolissa saattaa toimia joku muukin kuin sosiaalityöntekijä. Vaikka laissa annetaankin esimerkkejä siitä, millainen asiantuntemus on mahdollisesti tarpeen, loppujen lopuksi jää sosiaalityöntekijöiden, kuntien, hallinto-oikeuksien ja asiantuntijajäsenten valintaprosessin osalta Oikeusministeriön tulkintojen varaan, mikä kulloinkin katsotaan ”muuksi lastensuojeluasiassa tarvittavaksi asiantuntemukseksi” tai oikeuskontekstissa ”soveltuvaksi ylemmäksi korkeakoulututkinnoksi” ja ”perehtyneisyydeksi lastensuojelun kysymyksiin”. Lainsäädännön tulkinnallisuus tarjoaa mahdollisuuden käyttää tilannesidonnaisesti kulloinkin vaadittavaa asiantuntijuutta päätöksenteon tueksi hyvällä tavalla. Asiantuntijatietoa haetaan sieltä, missä relevanteinta tietoa kulloisenkin tapauksen erityispiirteet huomioon ottaen on tarjolla (de Godzinsky 2012, 123). Moniammatillisuudella voidaan tarkoittaa joko yhden, sosiaalityön ulkopuolisen asiantuntijatahon mukaan tuomista tilanteeseen tai vaihtoehtoisesti useiden eri tahojen ja alojen äänen kuulemistä.

Sekä asiantuntijajäsenten että todistajiksi kutsuttavien asiantuntijoiden valikointiin kätkeytyy positiivisen voimavaran kääntöpuolena vallankäytön mahdollisuus: asiantuntijatietoa voidaan hakea taholta, joka vain vahvistaa viranomaisilla jo olevaa näkemystä tilanteesta sen sijaan, että etsittäisiin aktiivisesti uusia näkökulmia ja mahdollisesti katveeseen jäänyttä informaatiota lapsen elämästä. Koko maan lastensuojelutilannetta tarkasteltaessa asiantuntijoiden valikoinnin tapauskohtaisuus johtaa joka tapauksessa ajatukseen yhdenvertaisuuden vaarantumisesta: samankaltaisissa tilanteissa asiaa käsittelevät asiantuntijat voivat valikoitua hyvinkin erilaisista viitekehyksistä tuleviksi. Tämä voi nähdäkseni osaltaan vaikuttaa lapsen edun käsitteen tulkintaan sekä siihen, että toisiaan muistuttavista tilanteista tehdyt ratkaisut ovat mahdollisesti keskenään hyvinkin erilaisia (de Godzinsky 2014, 14-15). Tätä riskiä lisää se, että huostaanottoasiat nähdään usein yksittäistapauksina, joista ratkaisukokoonpanot keskustelevat keskenään, mutta eivät juurikaan hallinto-oikeuden sisällä laajemmin; hallinto-oikeuksien väliltä keskusteluyhteys puuttuu lähes kokonaan (de Godzinsky 2014, 66-67). Muun kuin sosiaalityöntekijän taustan omaavalla asiantuntijajäsenellä voi olla lapsen tai perheen tilanteen arvioinnin kannalta kiistatta erittäin arvokasta tietoa, mutta millaista heidän

tietonsa esimerkiksi huostaanoton kaltaisen intervention seurauksista lapselle, on yksilöllistä. Tällaisellekin asiantuntijalle toki kertyy tietoa lastensuojelusta hänen toimiessaan yhteistyössä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ja toteuttajatahojen kanssa, mutta yksittäistapauksiin nojaava tieto jää helposti hajanaiseksi. Asiantuntijoille, jotka eivät tee varsinaista asiakastyötä itse, yksittäistapauksista muodostuva käsitys lastensuojelun asiakasperheiden arjesta on mahdollisesti vääristynyt ja etäinen. Erilaisten – erityisesti vaihtelevista ongelmista kärsivien – perheiden arjen sujuvuus, voimavarat ja uhat voivat olla asiantuntijana toimivalle henkilölle vaikeita hahmottaa. Eri professioiden edustajat voivat myös omista viitekehyksistään ja tarkastelukulmistaan johtuen ajautua kiistoihin siitä, mikä kulloisessakin tilanteessa on lapsen etu (Pösö 2007, 71-72).

Kokemuksellinen asiantuntijuus

Lastensuojelutyön käsin kosketeltavan tekemisen, lasten rinnalla olemisen ja heidän elämäänsä syvällä tavalla vaikuttavien päätösten syntymisen tärkein näyttämö on arki. Ilman tämän arjen olemassaoloa työssä ei olisi mitään mieltä. Sosiaalityöntekijöitä on toisinaan sanottu arjen asiantuntijoiksi (Sinko 2005, 107), mutta lastensuojelun asiakkuudessa ja sijoitettuina olevien lasten näkökulmasta lastensuojelutyön arjessa on paljon tiiviimmin läsnä oleviakin aikuisia kuin sosiaalityöntekijä: erilaisten laitosten ja perhekotien henkilökuntaan kuuluvat työntekijät, sijaisperheiden jäsenet, vapaaehtoiset tukihenkilöt ja tukiperheet. Arkeen vaikuttavina, joskin siitä huomattavasti etäämmällä vaikuttavat kaikki ne moniammatilliset toimijat ja päätöksentekijät, joiden arviot ja ratkaisut määrittelevät osittain tai kokonaan puitteet lapsen arjelle. Kaikille lastensuojelun koskettamille tahoille ja arkisille toimijoille – myös lastensuojelun asiakkaille – kertyy kokemuseräistä asiantuntemusta lastensuojelusta. (Pösö 2007, 68-70.)

Kokemuksellisen asiantuntemuksen määrää on nähdäkseni kuitenkin hyvin vaikea mitata, koska sitä pitäisi tai voitaisiin arvioida paitsi kuluneen ajan, myös tapausten/tapahtumien määrän ja vaikeusasteen suhteen. Pitkältäkin ajalta kertynyt kokemustieto on ehkä hyvin yksittäistapauksiin nojaavaa eikä ole siksi yleistettävissä, mutta se on silti aina todellista tietoa ja ymmärrystä, ja lepää omassa kontekstissaan relevantilla pohjalla (Toikko 2012, 7). Sosiaalityön tai moniammatilliseen asiantuntijatietoon nähden siinä on erityispiirre – sitä ei voi koskaan ulkopuolelta arvottaa oikeaksi tai vääräksi. Kokemuseräinen tieto on kokijalleen

pysyvällä tavalla totta. Asiakkaan tietona se nousee työntekijän tiedon rinnalle (Simpson & Connor 2011; Beresford & Salo 2008; ref. Toikko 2012, 7).

Omanlaisenaan kokemustiedon lajina on huomattava kollektiivinen kokemustieto, jolloin useamman ihmisen yhdessä jaetuista ja analysoiduista kokemuksista rakentuu kollektiivinen muoto. Tällainen tieto on Timo Toikon ilmaisun mukaan ”vankempaa” kuin yksittäiseen kokemukseen perustuva tieto. Joskus kuitenkin yksittäiseenkin kokemukseen perustuva kertomus voi olla hyvin vaikuttava, suuri ja huomiota vaativa. (Toikko 2012, 7.) Kollektiivisesta kokemustiedosta voi rakentua pitkällä aikavälillä kollektiivista muistia, johon perustuen tietty ihmisryhmä ohjaa toimintaansa (Forkby & Höjer 2011; ref. Eronen 2012, 25).

Kokemukseen perustuva asiantuntijuus ja arjessa eläminen toteuttavat etäämpänä arjesta tehtävää päätöksentekoa, mutta vuorovaikutus toimii toiseenkin suuntaan: arjen elämässä tapahtuvat ne asiat, joiden vuoksi lastensuojelun päätöksiä tarvitaan ja arjen tapahtumista – kokemuksista - eri tahoille kertyvä tieto muodostaa merkittävän osan päätöksenteon perusteista. Sosiaalityössä hyvin merkittävä kysymys on, miten tämä tieto ja ymmärrys valikoituvat esimerkiksi dokumentteihin tai suullisissa käsittelyissä annettaviin todisteluihin, kenen ”kokemusasiantuntijuus puhuu” päätöksenteossa eniten. Tiedon esille ottamisessa, arvottamisessa ja soveltamisessa on aina läsnä vallankäytön elementti. (Lastensuojelun käsikirja 2014; Vierula 2012, 59-74.)

Kokemustieto on luonteeltaan katoamatonta ja lisääntyvää. Vaikka ihminen voi tulkita kokemustaan eri aikoina eri tavoin ja havaita joitakin sen piirteitä vasta pitkänkin ajan kuluttua, ei elettyä elämää voi ottaa pois. Se ei muutu teorioiden ja tutkimustiedon muuttuessa, vaan kasvaa osaksi ihmistä itseään, hänen identiteettiään ja tapaansa toimia. Tämä pätee lastensuojelun asiakkaina oleviin lapsiin, jotka kantavat henkilöhistoriaansa mukanaan läpi elämänsä (Bardy 2009, 17). Yhtä lailla se pätee lastensuojelun asiantuntijoihin, jotka eivät voi riisua lastensuojelun kanssa kosketuksissa olon kokemuksia itsestään, vaikka astuvat ulos työntekijän roolistaan.

4 Moniammatillinen päätöksenteko sekä oikeudellisen ja sosiaalityön päätöksenteon suhde

”He must balance all his ingredients, his philosophy, his logic, his analogies, his history, his customs, his sense of right, and all the rest, and adding a little here and taking out a little there, must determine, as wisely as he can, which weight shall tip the scales.” (Cardozo 1921; sitaatti teoksessa Laakso 2012, 70.)

Pohjois-amerikkalaisen kuuluisan tuomarin ja oikeusrealistisen teoreetikon Benjamin N. Cardozon kommentti teoksessa *The Nature of the Judicial Process* kertoo lähes sadan vuoden takaa edelleen ajankohtaisella tavalla oikeudellisen päätöksenteon luonteesta ja harkinnasta. Tästä kaikesta on aina ollut ja on yhä kysymys, vaikka ajallinen ja kulttuurillinen ympäristö on suomalaisessa lastensuojeluasioiden käsittelyssä Cardozon omaan ympäristöön nähden toisenlainen.

Tarkastelen tässä luvussa tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekoa ensisijaisesti moniammatillisena, ryhmässä tapahtuvana sosiaalityön päätöksentekona ja toisaalta sosiaalisen ja legaalisen kohtaamispaikkana. Tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekoa on mielestäni syytä tarkastella suurelta osin sosiaalityön päätöksenteon teorioihin peilaten, sillä oikeuden kontekstissa tapahtumisestaan huolimatta prosessin kokonaisuus etenee sosiaalityössä: hallinto-oikeuden prosessia ikään kuin ”lainataan” sosiaalityön prosessiin, tilanteeseen, jossa päätös huostaanotosta tehdään. Mikäli asianosaiset eivät vastustaisi huostaanottoa – ja vaatisi toisinaan suullista käsittelyä siihen liittyen – koko prosessi olisi mahdollista hoitaa sosiaalityön sisällä. Silloinkin, kun asian käsittely tapahtuu hallinto-oikeudessa, huostaanoton valmistelu tehdään sosiaalityön puitteissa, sosiaalityöntekijän laatimalla hakemuksella on erityisesti kirjallisessa käsittelyssä erittäin merkittävä rooli ja päätöksenteon jälkeinen työskentely lapsen ja perheen kanssa on niin ikään lastensuojelun sosiaalityön toimintaa. Hallinto-oikeudessa tapaukseen perehdytään vain siinä laajuudessa, että ratkaisu pystytään oikeudenmukaisesti tekemään.

Sosiaalityön kentässä päätöksentekoa on teoretisoitu, tutkittu ja analysoitu, mutta lainopillisessa keskustelussa samantyyppistä teoretisointia siitä, miten päätöksentekoprosessi ei vain etene vaan elää, ei juuri ole. Huostaanotot samoin kuin monet muut sosiaalityössä toteutettavat toimenpiteet asettuvat kokonaisuutena sosio-legaalisen alueelle. Ne ovat laissa säädeltyjä, mutta vaatimus niiden toteuttamisesta nousee sosiaalisista olosuhteista, nämä

olosuhteet muodostavat suurelta osin päätöksenteon perusteet ja sosiaaliset olosuhteet ovat asia, johon lainsäädännöllä sekä sen toimeenpanolla pyritään vaikuttamaan. Sosiaalisen ja legaalisen suhdetta on kansainvälisesti tutkittu melko paljon, mutta suomalaiseen lainopilliseen keskusteluun tätä pohdintaa ei ole juurikaan tuotu. Oikeustieteen taholta kyse on ilmeisesti tietoisesta valinnasta jättää oikeustieteellisestä tarkastelusta ulkopuolelle rajapintakysymykset, joissa nojataan johonkin muuhun kuin oikeustieteen omaan tietoperustaan. (Cotterrell 1998, 171-192; Laakso 2012, 97; Ervasti 2014.)

Moniammatillinen päätöksenteko sosiaalityön viitekehyksessä

Sosiaalityö on kauttaaltaan päätöksentekojen leimaamaa. Asiakkaiden elämäntilanteisiin liittyvä auttamistyö toteutuu päätöksenteon ketjujen kautta, ratkaisusta toiseen: asiakkuuteen valikoimisesta tarpeellisen tiedon keräämisen valikoimiseen, tiedon käsittelyyn ja analysointiin liittyvään päätöksentekoon, toimenpiteiden harkintaan ja valikointiin, päätöksenteon toteutukseen liittyviin ratkaisuihin, ja lopulta niihin päätöksiin, jotka liittyvät tulosten arviointiin ja jatkotoimenpiteisiin. Tätä päätöksentekoa tehdään vain hyvin harvoin yksin. Usein kaikkiin eri tasolla tapahtuviin ratkaisuihin vaikuttaa monien eri tahojen ja henkilöiden läsnäolo päätöksenteossa. Tämä pätee mitä suurimmassa määrin myös tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekoon. (esim. O’Sullivan 2011; Taylor 2010.) Ryhmässä tapahtuvan päätöksenteon vahvuutena on pidetty sitä, että useamman ihmisen päätös voi parhaimmillaan olla yhden ihmisen tekemää päätöstä monipuolisemmin harkittu. Vaarana on, että ryhmänä on mahdollista ajautua joko suurempia riskinottoa tai suurempaa varovaisuutta osoittaviin ratkaisuihin, kuin mihin ryhmän jäsenet yksilöinä olisivat valmiita. Hallinto-oikeuksissa monialainen tieto on lähtökohtaisesti vahvuus päätöksenteossa, vaikka eri alojen välillä saattaakin muodostua myös kiistoja. Päätöksentekoon ei kuitenkaan vaikuta ainoastaan se, että päätöksentekijöitä on monta ja nämä edustavat eri aloja. Yhtä lailla tärkeää on se, kuinka ryhmän jäsenet ilmaisevat itseään ja ottavat toisensa huomioon päätöksestä keskusteltaessa. Ryhmä voi toimia monin tavoin: joko siten, että jäsenet asettuvat tukemaan toinen toisiaan, tai niin, että he kritisoivat ja kyseenalaistavat toistensa tiedon ja näkökannat; eräs vaihtoehto on pysytellä neutraalina ja kantaa ottamattomana. (Taylor 2010, 46-59; Pösö 2007, 69; Ryhmäviestinnän perusteet 2005.) Viimeksi mainittu lienee kuitenkin hallinto-oikeuksissa mahdotonta, koska päätöksenteon luonne on valita kahden vaihtoehdon välillä

paremmaksi arvioimansa ratkaisu. Näistä ryhmän toimintatavoista mikä tahansa voi kuitenkin olla lopputulosta ja asiakkaan elämää ajatellen positiivinen tai negatiivinen, tehdyn päätöksen sisällöstä riippuen.

Päätöksen tekeminen lähtee Terrence O’Sullivanin hahmotteleman mallin mukaan liikkeelle ratkaisua vaativasta tilanteesta, jossa ammatilliselle käytännön toiminnalle on asetettu määrätyt lainsäädännölliset sekä organisatoriset rajat ja tavat. Toiminta tapahtuu asiakkaiden kanssa ja yhteistyötä tehden. Päätöksenteossa käytetään tietoa ja se vaatii vääjäämättä läsnä olevien tunteiden hallintaa. Päätöksenteon tukena on ohjaus, joka tuo ryhmämuotoisuuden ja mahdollisen moniammatillisuuden mukaan päätöksentekoon. Kun kaikki nämä elementit ovat olemassa, rajataan tilanne siten, että siihen suoranaisesti kuulumattomat asiat jäävät ulkopuolelle. Samanaikaisesti rajaamisen kanssa tapahtuu ratkaisuvaihtoehtojen analysointi, ja tätä seuraa päätöksen tekeminen. Päätösprosessin osiksi katsotaan kuuluvan päätöksenteon jälkeen vielä päätöksen toimeenpano ja tulokset. (O’Sullivan 2011, 1-17.) Sosiaalityön moniammatillisessa päätöksenteossa sosiaalityöntekijän tehtävänä on usein toimia ”yhteenvetoasiantuntijana”. Sosiaalityöntekijän on tunnettava työskentelyyn liittyvät periaatteet, arvot ja toimintatavat. Hänen tehtävänsä on huolehtia, että oikeat ihmiset on otettu prosessissa osallisiksi oikeassa vaiheessa, ja johtaa prosessia. Sosiaalityöntekijän tehtävä on informoida asianosaisia ja ammatillisia toimijoita siitä, mitä heiltä odotetaan, sekä antaa heille kaikille mahdollisuus ilmaista kantansa asiaan. Prosessissa mukana oleville on tehtävä selväksi sosiaalityöntekijän rooli sekä tämän taustaorganisaation työskentelylle asettamat mahdollisuudet ja rajat. Hänen on informoitava asianosaisia tehdystä päätöksestä ja sen toimeenpanosta. (Taylor 2010, 47-57.) Tahdonvastaisten huostanottojen päätöksenteossa nämä edellä mainitut tehtävät on siirretty kokonaan tai osittain hallinto-oikeuden toteutettaviksi.

Käsi kädessä: oikeudellinen ja sosiaalityön päätöksenteko

Vaikka sosiaalityö ja oikeudellinen päätöksenteko ovat kietoutuneet toisiinsa pysyvästi, yleisesti ottaen ne eroavat toisistaan mielestäni perustavanlaatuisella tavalla. Siinä, missä sosiaalityö on luonteeltaan refleksiivistä, kyselevää, joustavaa, mahdollisuuksia antavaa ja toisinaan vähittäiseenkin muutokseen pyrkivää, oikeudellinen päätöksenteko halutaan suurimmaksi osaksi nähdä loogisena päättelyketjuna, joka tietyistä premisseistä ja

oikeusnormeista seuraa. Syntyvä ratkaisu on kertakaikkinen. Sosiaalityössä kokemukseni mukaan päättely saattaa hyvinkin edetä niin päin, että nähdään selvästi ihmisen elämäntilanteeseen liittyvät tarpeet samanaikaisesti, kokonaiskuvan kaltaisesti ilman, että kaikkia asiaan vaikuttavia elementtejä olisi systemaattisen analyttisesti käyty ensin läpi ainakaan byrokratian asettamien vaatimusten näkökulmasta. Tällöin ratkaisuun johtava päättely lähtee liikkeelle tarpeesta käsin ja etenee kohti päätöksen tekemistä edellyttäviä elementtejä. Sosiaalityön tehtävä on etsiä ja sanoittaa ne lainsäädännön ja organisaation vaatimat perusteet sekä keinot, joilla oikeaksi arvioitu päämäärä onnistutaan saavuttamaan. Ja vaikka lakia luetaankin, tämän luennan sisällä ollaan valmiita toimimaan joustavasti ja harkinnanvaraisesti (Harkinnasta sosiaalityössä esim. Evans 2010). Oikeudellisessa kontekstissa muotojen noudattamisen oikeellisuus on toiminnassa välttämätöntä ja päätösten on oltava lainmukaisia silloinkin, kun inhimillinen ymmärrys vaatisi ratkaisemaan asian toisin.

Oikeusrealistinen oikeustieteen teorettinen traditio tuo kuitenkin oikeudellisen päätöksenteon tarkasteluun toisenlaisen näkökulman. Oikeusrealistiset teoriat pohjautuvat ratkaisutoimintaa kuvaavan ja selittävän tiedonintressin lähtökohdille. Oikeusrealistisessa tarkastelussa ollaan kiinnostuneita siitä, mitkä tekijät tosiasiallisesti vaikuttavat tai voivat vaikuttaa tehtävän päätöksen syntymiseen. (Laakso 2012, 16-17.) Oikeusrealistisessa tarkastelussa on kaksi pääsuuntausta, legaalinen realismi sekä sosiologinen oikeustiede. Suomalaisessa oikeustieteen tutkimuksessa näitä koskettavasta oppialasta käytetään nimitystä oikeussosiologia. Sosiaalisten ja lainsäädännöllisten alojen tutkimasta yhteisestä ilmiökentästä ja teoreettisesta kehyksestä voidaan käyttää käsitettä sosio-legaalinen. Sosio-legaalista voidaan lähestyä joko sosiaalitieteellisestä tai oikeudellisesta taustasta käsin, ja tämä taustojen törmäys onkin johtanut pitkään jatkuneisiin kiistoihin siitä, kenen maaperällä oikeastaan ollaan ja kuka määrittelee tarkastelun ehdot. Vääjäämätöntä kuitenkin on, että sosiaalisen ja legaalisen suhde on pysyvästi olemassa, ja lainsäädännössä sekä tulkinnoissa sosiaalinen on monitasoisesti läsnä. Nykyisellään kiistelystä on ainakin jossain määrin luovuttu sen ymmärryksen kasvettua, että kokonaisvaltainen lähestymistapa oikeudenkäytön tutkimuksen alueella on tarpeen. (Cotterrell 1998, 175; Laakso 2012, 64-103.)

Tunnistan sosiaalityön päätöksenteossa paljon samaa, kuin Seppo Laakson oikeusrealistisia suuntauksia yhdistävissä kolmessa teesissä (Laakso 2012, 75):

1. Oikeudellinen todellisuus koostuu tuomioistuinten lainkäytöllisestä ratkaisutoiminnasta.

2. Tuomioistuim ”luo” aktiivisesti tapauskohtaista oikeutta: se ei johda ratkaisuja loogisen päättelyn keinoin abstrakteista oikeusnormeista. Ratkaisu edustaa tapauskohtaista kreatiivista aktia.

3. Oikeusnormi ei ole yleinen sääntö, vaan se on tapauskohtaisen ja jälkikäteisen rationalisoinnin tulos. Ratkaisija formuloi päätöksen premissit, sen jälkeen kun ratkaisu on jo tehty.

Viimeinen kohta ei toki toteudu aina sosiaalityössäkään – päätökset voivat hyvinkin syntyä myös premissilähtöisesti. Mutta mahdollisuus tällaiseen ”takaperoiseen” päättelyyn on olemassa ja se on hyväksyttävä, toisin kuin oikeustieteessä ajatellaan.

Tahdonvastaisten huostaanottojen käsittely noudattelee nähdäkseni suurelta osin Laakson teesejä. Ratkaisutoiminta on keskeistä ja jokainen tapaus luo oikeutta uudelleen, sillä ihmisten monivivahteiset elämäntilanteet eivät taivu yksinkertaisen, loogisen päättelyn lähtökohdiksi. Vaikka oikeus tekeekin päätöksensä itsenäisesti, käsittelyn lähtökohtana on valmis ratkaisuesitys huostaanottohakemuksen muodossa. Kirjallisissa käsittelyissä on myös valmis kirjallinen päätösesitys, jonka oikeuden esittelijä on laatinut. Oikeuden jäsenet etsivät perusteita hyväksyä tai hylätä tämä heille esitetty ehdotus. Kun päätös on tehty, laaditaan kirjallinen päätös, jonka muokkaamiseen ratkaisukokoonpanon jäsenet osallistuvat.

5 Tutkimusasetelma

Tutkimuskysymykset

Tutkielmani tavoite on tarkastella hallinto-oikeuksien toiminnassa näkyvää lastensuojelun asiantuntijuutta, hallinto-oikeuksien asiantuntijajäseniä, heidän taustojaan sekä kokemuksiaan tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksenteosta. Keskeisinä teoreettisina käsitteinä tutkielmassani ovat lastensuojelun asiantuntija ja lastensuojelun tieto, joiden olen havainnut levittäytyvän paljon laajemmalle alueelle kuin ainoastaan lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden toimintaan. Olen kiinnostunut siitä, millaisia ominaisuuksia erilaisilla lastensuojelun asiantuntijuuksilla ajatellaan olevan, miten nämä asiantuntijuudet hallinto-oikeuksien asiantuntijajäsenten näkökulmasta vaikuttavat tehtäviin päätöksiin, sekä miten asiantuntijajäsenet kokevat päätöksenteon, jossa vaikuttavat lainopilliset seikat sekä psykososiaalinen ja kokemuksellinen tieto. Tarkastelen lastensuojelun asiantuntijuutta toisaalta yleisesti eri aloilla toteutuvana asiantuntijuutena ja toisaalta nimenomaisesti hallinto-oikeudessa toimivien lastensuojeluasioiden käsittelyyn osallistuvien asiantuntijajäsenten erityisenä asiantuntijuutena. Haastattelumateriaalista pyrin löytämään vastauksia siihen, millaisia henkilöitä voidaan valita asiantuntijajäseniksi, toimimaan tuomarin roolissa ja ratkaisemaan lastensuojelun asiakasperheiden elämään hyvin syvällä tavalla vaikuttavia kysymyksiä. Lainoppineiden tuomareiden näkemyksiä asiantuntijajäsenten merkityksestä on joissakin tutkimuksissa nostettu esille (de Godzinsky 2014, 66). Tutkimustietoa ei kuitenkaan ole ollut siitä, miten asiantuntijajäsenet kokevat itse oman roolinsa päätöksenteossa ja mahdollisuutensa vaikuttaa syntyviin ratkaisuihin tahdonvastaisia huostaanottoja koskien.

Tutkimusmenetelmät

Tutkielmani on laadullista tutkimusta ja olen valinnut tutkielmani tiedonkeruumenetelmäksi haastattelujen tekemisen. Joitakin tuloksia tulen esittämään määrällisessä muodossa. Määrällisesti esitettävät tulokset koskevat enimmäkseen asiantuntijajäsenten taustatietoja kuten koulutustaustajakaumaa, asiantuntijajäsenen tehtävissä toimimisen kestoa sekä tahdonvastaisten huostaanottojen käsittelyihin osallistumisen tiheyttä. Laadullinen ja määrällinen tutkimusorientaatio voivat tukea toisiaan, muodostaa jatkumon ja eheän

kokonaisuuden sen sijaan, että asettuisivat toisensa poissulkeviksi lähestymistavoiksi. (Alasuutari 1999, 31-54.)

Haastattelut ovat luonteeltaan osittain asiantuntijahaastatteluja. Asiantuntijahaastatteluksi katsotaan tilanne, jossa haastateltavat antavat tietoa ainoastaan heidän tuntemastaan ilmiökentästä, eikä vastaaviin kysymyksiin pystyisi vastaamaan kukaan muu asiantuntijaryhmän ulkopuolinen henkilö. Osittain kysymys on kerronnallisista haastatteluista, sillä haastateltavat kuvaavat polkuaan asiantuntijajäseneksi sekä tahdonvastaisen huostaanoton prosessia oman, henkilökohtaisen kokemuksensa kautta. Kuvauksiin sisältyy myös erilaisten anekdoottien ja pienten tapausesimerkkien läpikäyntiä. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189-193; Alastalo & Åkerman 2010, 372-376.)

Haastattelukysymykset ovat suurimmaksi osaksi avoimia kysymyksiä, mutta haastattelu on silti selkeästi strukturoitu ja kysymykset ovat kaikille haastateltaville samat. (Tiittula & Ruusuvaori 2005, 11-12.) Osaan kysymyksistä liittyy haastattelutilanteessa haastateltaville kerrottavaa, kysymystä taustoittavaa tietoa, joka on peräisin aiemmista, huostaanottoprosessia ja lapsen kuulemista koskevista tutkimuksista (de Godzinsky 2012 & 2014). Näiltä osin tarkoitukseni on saada haastateltavat ”keskustelemaan” paitsi itseni, myös aiemmista tutkimuksista nousevan tiedon ja väitteiden kanssa sekä kertomaan samoista asioista omasta näkökulmastaan. Tässä mielessä haastatteluihin on pyritty osittain saamaan active interviewing -tyyppinen ote. Haastateltavat ovat suhteessa jo julki tuotuihin asioihin ja heiltä saatava tieto rakentaa ja haastaa sekä auttaa ymmärtämään tätä näkyväksi tehtyä tietoa. (Holstein & Gubrium, 1997, 120-125.)

Kerätyn materiaalin käsittelyn ja analysoinnin helpottamiseksi olen jaotellut haastattelun kahteen pääosaan ja näistä jälkimmäisen vielä neljään erilaiseen teemaan. Pääosat muodostuvat 1) taustaan liittyvistä kysymyksistä ja 2) työskentelyyn liittyvistä kysymyksistä. Työskentelyyn liittyvät kysymykset jakautuvat a) prosessin kulun ja asiantuntijajäsenen roolin, b) lapsen kohtaamisen ja edun arvioinnin, c) päätöksenteon sekä d) työn kehittämisen teemoihin. (Liite 1.)

Haastattelujen tekeminen aineistonkeruumenetelmänä on ollut itsestäänselvältä tuntuva valinta. Tutkimukseen osallistuu vain rajallinen määrä asiantuntijajäseniä, mutta heidän asiantuntijuutensa poluista ja kokemuksistaan pystytään tavoittamaan nimenomaan haastattelulla sellaisia vivahteita ja yksityiskohtia, jotka jäisivät esimerkiksi kyselytutkimuksessa luultavasti katveeseen. Haastattelu on sisällöllisesti laaja, jotta sillä

voitaisiin saada mahdollisimman kattavasti tietoa ilmiöistä ja kokemuksista, joita tutkimuskysymykset koskevat. Tutkielmassa, joka on ilmeisesti ensimmäinen kyseiseen päätöksentekijäryhmään kohdistuva, on mielekästä yrittää tavoittaa jonkinlainen kokonaiskuva tutkimukseen osallistuvien kokemuksista sen sijaan, että syvennyttäisiin johonkin yksittäiseen teemaan.

Eettisistä kysymyksistä ja aineiston analysoinnista

Itselfäni tarkkuutta ja eettistä harkintaa vaativa asia on aineiston käsittely ja siitä raportointi sillä tavoin, että haastateltujen henkilöllisyydet eivät paljastu. Asiantuntijajäsenten joukko valtakunnallisella tasolla tarkasteltuna on hyvin rajallinen. Koko maassa on viimeisimmän nelivuotiskauden alkaessa 1.11.2013 ollut 49 varsinaista asiantuntijajäsentä (Hallinto-oikeuksien vuosikertomukset 2013). Liian yksityiskohtaiset koulutustaustojen sekä eri viroissa toimimisten raportoinnit varsinkin yhdistettyinä määrättyihin hallinto-oikeuksiin voivat paljastaa suoraan, kenestä on kysymys. Kuitenkin toisaalta on löydettävä tapa kertoa jollain tavoin myös tällaisia tietoja – ovathan taustat oleellinen osa tutkimustani. Marja Alastalo ja Maria Åkerman pitävät tätä asiantuntijahaastatteluille yleensäkin leimallisena ongelmana: rajattu asiantuntijakenttä tekee ihmisistä helposti tunnistettavia ja pahimmillaan tämä johtaa siihen, että haastateltavat eivät uskalla tuoda kokemuksiaan julki haastattelutilanteissa (Alastalo & Åkerman 2010, 383). Nähdäkseni kuitenkin huomio kiinnittyisi liiaksi henkilöihin, mikäli haastateltavista kirjoitettaisiin suoraan nimillä, kuten esimerkiksi Jennifer Platt (1996) ehdottaa.

Asiantuntijahaastatteluissa jäljitetään faktatietoa, mutta samalla on muistettava, että haastateltavat ovat informantteina asiantuntijuudestaan huolimatta ihmisiä. He kertovat kokemiaan ja faktoiksi ymmärtämiään asioita, mutta omien vaikuttimiensa, roolinsa ja muistinsa muovaamina. Tieto ei ole aukotonta, se voi olla epämääräistä tai vihjailevaa, kaunistelevaa tai valheellistakin. (Alastalo & Åkerman 2010, 372-392.) Joudun tutkijana pohtimaan sitä, millä tavoin esitän saatua tietoa, sen herättämiä kysymyksiä ja epäilyitä. Periaatteessa tahdon kuitenkin lähtökohtaisesti uskoa siihen, että haastateltavat ovat jo tutkimukseen suostuessaan jostakin syystä tahtoneet, että heille kertynyt tieto ja kokemukset tulevat tutkimuksen kautta julkisiksi.

Asiantuntijajäseneksi ryhtymisen polkuihin liittyy sen huomiointi, että kertoessaan taustoistaan asiantuntijajäsenet tuottavat tietynlaista identiteettiä ja kertomusta ja ilmaisevat omaa kokemustaan tehtävässä olostaan. Vaikka polku on tosiasiallisesti ja tapahtumissa kuljettu, siitä kertominen tapahtuu ulkoisia puitteita kuvaillen, sosiaaliseen tarinavarantoon vertaillen ja oman sisäisen tarinan muokkaamisen prosessin kautta, jolloin kertomus on jotakin muuta kuin alkuperäinen, eletty tapahtuma (Hänninen 2002). Näissä polkujen kuvauksissa kohdistan huomioni liikkeellepaneviin voimiin, taitekohtiin ja käännteisiin sekä niihin pisteisiin, joissa asiantuntijuutta ja lastensuojelun tuntemusta on jollain tavoin muodollisesti kysytty. Tätä kautta toivon pystyväni tavoittamaan jotakin siitä, kenen aloitteesta asiantuntijajäsenyys alkaa, millaisia vaiheita tehtävään ryhtymisessä on ja kuinka asiantuntijajäseneksi valitsemisen prosessissa mitataan tai vaaditaan oman asiantuntijuuden osoittamista. Samoin yritän löytää vastauksen siihen, millaisiin seikkoihin asiantuntijajäsenet kiinnittävät huomiota arvioidessaan niiden henkilöiden asiantuntijuutta, joiden tietoa heillä on käytössään päätöstä tehtäessä. Haastattelujen raportoinnissa nostan esille pääasiassa useissa haastatteluissa kuvailtuja, toistuvia ilmiöitä. Toisinaan haastattelumateriaalissa yksittäiset maininnat ja esimerkkitapaukset tuovat kuitenkin myös esille kiinnostavia ja kokonaisuuden kannalta huomionarvoisia seikkoja tai avaavat uudenlaisen näkökulman muiden haastattelujen edustamaan valtavirtaan. Tästä syystä otan esille myös näitä hiljaisemmaksi jääviä ”ääniä”.

Analyysi on toteutettu aineistolähtöisesti, eikä analyysiä ole ennalta tiukasti määritellyt mikään tietty menetelmä. Aiemmin tutkimattomasta aiheesta vaikutti kattavimmalta tavalta saada tietoa se, että lähdin tarkastelemaan aineistoa ilman ennakolta asetettuja rajoitteita tai odotuksia. Se, miten aineistoa oli ylipäättään mahdollista analysoida, selkiintyi vasta, kun haastattelumateriaali oli kokonaisuudessaan käytettävissä. Analyysin laatimisessa ja raportoinnissa ovat tästä lähtötilanteen avoimuudesta huolimatta kuitenkin selkeästi tunnistettavissa temaattisen analyysin piirteet ja etenemisvaiheet. Temaattinen analyysi on yleinen laadullisten aineistojen tutkimusmenetelmä, ja sen käytöstä ovat kirjoittaneet useat teoreetikot. Analyysin tavoitteena on löytää teemoja, jotka ovat aineistossa itsessään olemassa sen sijaan, että tietoa yritettäisiin sovittaa valmiisiin kategorioihin. Käytin itse haastatteluja varten määrittelemiäni teemoja helpottamaan suuren materiaalmäärän käsittelyä analysointivaiheessa, mutta tutkielmassa haastatteluista raportoidessani teemat ovat analyysin tulosten mukaisia. Victoria Braun, Victoria Clarke ja Gareth Terry (2014) ovat kuvanneet kuusi vaihetta, joiden kautta temaattinen analyysi etenee. Nämä vaiheet toteutuivat myös oman tutkielmani aineiston käsittelyssä:

1. *Aineistoon tutustuminen.* Tutustumisvaiheessa aineistoon perehdytään niin kauan, että se on tuttua. Oma tutustumiseni aineistoon tapahtui haastatteluäänitteitä kuuntelemalla, litteroimalla sekä litterointeja lukien. Luonnollisesti myös se, että olin tehnyt haastattelut itse, auttoi jo valmiiksi tuntemaan hyvin käsiteltävän aineiston.

2. *Aineiston koodaaminen.* Koodausvaiheessa koko aineisto käydään läpi ja koodataan peruskoodilla. Peruskoodit voivat olla sanoja tai lyhyitä fraaseja, jotka tiivistävät kunkin vastauksen oleellisen sisällön. Koodausta voidaan pitää hyvänä, kun tutkija saa riittävän tiedon koodatun asian sisällöstä pelkästään koodin perusteella, tarvitsematta lukea uudelleen kyseistä aineistokatkelmää. Oman aineistoni koodaaminen tapahtui kahdessa vaiheessa. Ensin tein litteroinnit läpi käydessäni alleviivaukset litterointeihin, sekä merkinnät ja huomautukset litterointien marginaaliin. Toisessa vaiheessa siirsin nämä tiedot yhteen suureen Excel- taulukkoon, jossa jokainen haastateltava sai oman sarakkeensa ja kysymys rivinsä. Taulukkoon kirjasin koodisanat ja fraasit. Taulukon avulla oli myöhemmin raportoinnin yhteydessä helppo löytää kutakin teemaa parhaiten kuvaavat haastatteluotteet sekä verrata sitä, kuinka moni haastateltu oli antanut samankaltaisia kuvauksia asiantuntijuuteen liittyvistä kokemuksista. Myös valtavirrasta poikkeavat kokemukset oli tällä tavoin mahdollista hahmottaa.

3. *Teemojen etsintä.* Teemojen etsintä tapahtuu järjestelemällä koodattua tietoa ja pyrkimällä löytämään tiedosta samankaltaisuuksien ja erojen kautta hahmottuvia, huomiota vaativia ilmiöitä. Koin oman materiaalini tämän vaiheen osalta sikäli helppona, että merkittävimmät huomiota vaativat teemat erottuivat alusta saakka vahvoina, ehjinä ja toistensa kanssa tutkittavasta asiasta kokonaiskuvaa luovina.

4. *Teemojen tarkastelu.* Teemoja tarkastellaan neljännessä vaiheessa suhteessa niiden sisältöön, aineistoon ja toisiinsa. Teemoja voidaan muokata ja jaotella tarpeen vaatiessa uudelleen. Tässä vaiheessa tarkistetaan vielä koodatusta aineistosta, ettei mitään oleellista ole jäänyt puuttumaan ja että aineistosta löydetty tieto vastaa tutkimustehtävässä asetettuihin kysymyksiin. Omassa analyysissäni tässä vaiheessa tarvetta teemojen uudelleen muokkaamiselle tai jaottelulle ei juuri ollut, vaan kyse oli nimenomaan tarkastelusta ja tarkastuksesta teemoittelun suhteen. Pohdintaa vaati se, miten ottaa esille aineistossa näkyvät ohuimmat, mutta huomiota vaativat maininnat voimakkaasti näkyvien teemojen rinnalla.

5. *Teemojen nimeäminen.* Viidennessä vaiheessa teemat nimetään ja määritellään sisältöä mahdollisimman hyvin kuvaavalla tavalla. Teemojen nimeämisen vaihe toteutui omassa tutkielmassani kahdessa vaiheessa. Ensin annoin teeman sisällön tuottaa kyseisessä aineisto-

osuudessa tapahtuvaa asiaa kuvaavan nimen ja määrittelyn, jonka jälkeen muovasin ne vastaamaan kysymyksiin mitä tämä tarkoittaa asiantuntijuuden kannalta ja/tai mitä tämä kertoo asiantuntijuudesta.

6. Raportointi. Analyysin viimeinen vaihe muodostuu tuotetun tiedon kirjallisen esityksen laatimisesta. Oma työskentelytapani on ollut sellainen, että kirjoittaminen on kulkenut koodausvaiheen jälkeen jatkuvasti jollain tavoin analysoinnin rinnalla ja auttanut jäsentämään löytynyttä tietoa. Tulosten raportoinnissa on mukana materiaalia, jota on syntynyt jo hyvin varhaisessa vaiheessa prosessia. Raporttia ja sen muotoa on kuitenkin hiottu tutkielman teon loppuun saakka, jotta löytynyt tieto tulisi esille parhaalla mahdollisella tavalla. (Braun, Clarke & Terry 2014, 95-113; Hirsjärvi & Hurme 2001; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Haastattelumateriaalista ja sen hankkimisesta

Suomessa toimii yhteensä kuusi hallinto-oikeutta: Helsingissä, Hämeenlinnassa, Turussa, Vaasassa, Kuopiossa ja Oulussa. Näiden lisäksi Ahvenanmaalla on oma hallintotuomioistuimensa, Ålands förvaltningsdomstol (Oikeus.fi 2015). Alkaessani suunnitella tutkimushaastattelujen toteutusta asetin tavoitteekseni, että saisin haastateltavia kaikista Manner-Suomen hallinto-oikeuksista voidakseni vertailla eri oikeuksien toimintakäytäntöjä. Olin kiinnostunut myös erilaisista taustoista valikoituneista asiantuntijajäsenistä ja heidän kokemustensa vertailusta, joten tein tietoisien valinnan yrittää pyytää haastatteluita eri ammattiryhmiin kuuluvilta henkilöiltä. Haastattelujen tavoitemääräksi valikoitui kymmenen haastattelua, koska tällä arvelin saavani jonkinlaista vertailtavuutta aineistoon, eikä tutkielma jäisi vain yksilökokemusten raportoinniksi. Määrä osoittautui sittemmin melko suureksi: vaikka sisällöllisesti materiaalista tuli tällä laajuudella monipuolinen, tietomäärän käsittely pro gradu -tutkielman laajuudessa työssä jää kuitenkin rajallisemmaksi kuin mihin materiaali itsessään antaisi mahdollisuuksia.

Hallinto-oikeuksien vuosikertomuksista oli pääteltävissä huomattava määrä sellaisten asiantuntijajäsenten henkilöllisyyksiä, jotka toimivat tehtävässä parhaillaan. Henkilöiden nimien ja internetistä avoimesti löytyvien sähköpostiosoitteiden perusteella lähetin koulutustaustan, virkanimikkeen ja hallinto-oikeuden perusteella haastattelupyynnön kuudelle asiantuntijajäsenelle, joista haastattelin loppujen lopuksi neljää. Hallinto-oikeuksista sain listoja asiantuntijajäsenten yhteystiedoista ja näiltä listoilta valikoin kuusi henkilöä, joita

pyysin haastateltaviksi. Heistä haastattelin viittä. Yksi haastateltava ilmoittautui itse saatuaan kuulla oman hallinto-oikeutensa henkilökuntaan kuuluvalla työntekijältä tutkimuksestani. Haastateltavia etsiessäni sen mielenkiintoisen havainnon, että vaikka hakuprosessia asiantuntijajäsenten tehtäviin hoitaa keskitetysti Oikeusministeriö, hallinto-oikeuksilla vaikuttaa olevan erilaisia profiileja sen suhteen, millaisia asiantuntijajäseniä heillä on. Hallinto-oikeuksien vuosikertomusten 2012-2013 sekä hallinto-oikeuksista saatujen ajantasaisten yhteystietojen perusteella voidaan todeta, että joidenkin hallinto-oikeuksien asiantuntijajäsenistössä ovat huomattavissa määrin edustettuina esimerkiksi psykologit tai tutkijat.

Olin itse haastattelupyynnöjä lähettäessäni varautunut puolustamaan tutkimustani, suostuttelemaan ja houkuttelemaan haastateltavia, koska epäilin, etteivät asiantuntijajäsenet välttämättä halua jakaa kokemuksiaan. Arvelin heidän pelkäävän asiantuntijuutensa ja oikeuden toimintatapojen mahdollista kyseenalaistamista tutkimukseni puitteissa. Hämmästyin, kun haastattelupyynnöni tuli otetuksi erittäin positiivisesti vastaan. Ainoastaan kolme haastatteluun pyydettyä jäi tutkimuksesta pois. Yksi ei vastannut lainkaan hänelle lähettämääni viestiin, yksi olisi ollut valmis haastateltavaksi, mutta hän ei haastatteluajankohtana toiminut asiantuntijajäsenen tehtävässä ja yksi kieltäytyi henkilökohtaisen elämäntilanteen haasteisiin vedoten haastattelusta. Kaikkien tutkimuksesta pois jääneiden tilalle löytyi uudet haastateltavat niin, että haastattelujen määräksi tuli suunniteltu kymmenen. Tutkimuksesta pois jääneetkin henkilöt yhtä tavoittamatta jäänyttä lukuun ottamatta toivat esille aiheen käsittelyn tarpeellisuuden.

Haastattelut toteutettiin marraskuun lopun 2014 ja helmikuun alun 2015 välillä. Kolme haastattelua järjestettiin kasvokkain ja loput seitsemän puhelimesta. Lyhin haastattelu kesti 31 minuuttia ja pisin 108 minuuttia.

Haastatellut asiantuntijajäsenet

Haastatelluista kolme oli miehiä ja seitsemän naisia. Kokemusta asiantuntijajäsenyydestä oli kertynyt alle vuodesta 15 vuoteen ja käsittelyitä kullakin asiantuntijajäsenellä oli vuodessa noin viidestä kolmeenkymmeneenviiteen. Kaksi asiantuntijajäsentä kertoi osallistuvansa tai osallistuneensa toistaiseksi vain suullisiin käsittelyihin. Käsittelyjen lukumäärää ei kuitenkaan

kerro suoranaisesti lasten lukumäärää, joiden asioista asiantuntijajäsenet päättävät. Samassa istunnossa voidaan ratkaista useampia samaan perheeseen kuuluvien lasten asioita.

Haastattelemistani asiantuntijajäsenistä kaksi oli pohjakoulutukseltaan lääkäreitä, kaksi psykologeja ja loput kuusi sosiaalityöntekijöitä. Yhdellä asiantuntijajäsenellä oli kaksi maisteritason korkeakoulututkintoa, jotka molemmat voidaan arvioida asiantuntijajäsenyyden kannalta soveltuviksi ylemmiksi korkeakoulututkinnoiksi. Kaksi asiantuntijajäsentä ilmoittivat koulutustaustakseen ainoastaan maisteritutkintonsa. Kaikilla muilla haastatelluilla oli taustallaan ylemmän korkeakoulututkinnon lisäksi lisensiaatin tai tohtorin tutkinto ja/tai ammatillista osaamista syventäviä täydennyskoulutuksia, erityisesti terapiakoulutuksia. Asiantuntijajäsenet kertoivat työskentelevänsä päätoimisesti kunnallisella sektorilla tai valvontaviranomaisen palveluksessa (4), järjestöissä (2), opetustehtävissä tai tutkijana (4), sairaanhoitopiireissä (2); yksi haastateltava ilmoitti, ettei työskennellyt haastatteluajankohtana varsinaisessa päätoimessaan. Eräs haastatelluista toimi osa-aikaisesti kahdessa eri tehtävässä. Kukaan haastatelluista ei haastatteluajankohtana työskennellyt lastensuojelun asiakastyössä, vaikka kaikki olivat työurallaan ja osa myös henkilökohtaisessa elämässään olleet tekemisissä huostaanotettujen lasten ja näiden perheenjäsenten kanssa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijänä oli toiminut yhteensä neljä haastateltua ja heillä oli kokemusta huostaanottoasioiden käsittelystä myös sosiaalitoimen näkökulmasta.

Tutkielmassa käyttämiäni haastatteluotteita ei ole numeroitu tai merkitty minkäänlaisin tunnistein. Tämä valinta on tehty siksi, ettei eri otteista olisi mahdollista rakentaa yksittäisen asiantuntijajäsenen ”kertomusta” ja tämän kautta mahdollisesti tunnistaa häntä. Haastatteluotteita on myös muokattu niin, että mikäli haastateltava on viitannut suoraan omaan asiantuntija-alaansa, sitaattiin on tilalle vaihdettu korvaava, yleisesti asiantuntijuuteen viittaava ilmaisu. Esimerkiksi ”lääketieteen alalla” tai ”psykologian alalla” ilmaisu vaihtuu muotoon ”asiantuntija-alalla”. Haastatelluilla on ollut tutkielmaa työstettäessä mahdollisuus tutustua käsikirjoitukseen, kommentoida sen sisältöä ja vaatia siihen korjauksia, mikäli he ovat kokeneet korjaamiseen tarvetta. Tällä on pyritty varmistamaan, että haastatellut voivat kokea henkilöyttään suojatun riittävästi, sekä että haastatteluista saatua tietoa on tulkittu oikein, eikä väärinymmärryksiä ole päässyt haastatteluiden yhteydessä syntymään.

6 Kokemuksia asiantuntijuuden poluilta

Asiantuntijajäsenyyden lähtökohtia

Liikkeellepanijana ulkopuolelta tunnistettu tai itse testattu asiantuntijuus

Asiantuntijajäseneksi hakeutumisen vaiheessa asiantuntijajäsenten oman lastensuojelun asiantuntijuuden voi nimetä mielestäni ulkopuolelta tunnistetuksi asiantuntijuudeksi tai joissakin tapauksissa itse testatuksi asiantuntijuudeksi. Ulkopuolelta tunnistetulla asiantuntijuudella viitataan niiden asiantuntijajäsenten kokemuksiin, joiden liikkeellepanevana voimana asiantuntijajäseneksi hakeutumisessa on toiminut joku toinen henkilö. Tämä ulkopuolinen on havainnut sekä muodollisen pätevyyteen että kokemukselliseen osaamiseen perustuvan asiantuntijuuden, ja osannut yhdistää nämä tietoonsa siitä, mitä hallinto-oikeuksissa asiantuntijajäseniltä odotetaan. Tämän asiantuntijuuden tunnistamiseen liittyy todennäköisesti myös tämän ulkopuolisen arvioijan harkinta siitä, että henkilön voidaan ajatella esimerkiksi vuorovaikutustaitojensa tai muiden persoonallisten ominaisuuksiensa puolesta soveltuvan asiantuntijajäsenen tehtävään. Itse testattu asiantuntijuus puolestaan liittyy niiden asiantuntijajäsenten kokemuksiin, jotka ovat havainneet mahdollisuuden hakeutua asiantuntijajäseneksi ja lähteneet hakuprosessin kautta mittaamaan oma-aloitteisesti oman asiantuntijuutensa riittävyyttä asiantuntijajäsenen tehtävään. Näistä kahdesta näkökulmasta tarkasteltuna voidaan ajatella, että asiantuntijuuteen liittyy tunnistamisen elementti: joko henkilön itsensä tai jonkun ulkopuolisen on voitava tunnistaa asiantuntijuuden kriteerien todennäköisesti täyttyvän henkilön kohdalla. Tunnistamatta jäävä, vaikkakin ehkä olemassa oleva asiantuntijuus ei tule näkyväksi eikä hyödynnettäväksi asiantuntijuuteen liitettyllä tavalla. Näin ollen asiantuntijuus liittyy myös organisaatioissa toimimiseen, asiantuntijuuden käytön foorumeihin. Käyttämättä jäävä asiantuntijuus ei säily ja kehity edelleen.

Oikeuslaitos ja hallinto-oikeus osana sitä vaikuttavat muodostavan kokonaan oman maailmansa, jonka lähestyminen tai osaksi hakeutuminen usein arveluttaa täysin toisenlaisten asiantuntija-alojen edustajia. Oikeutta ei välttämättä ole edes ajateltu itselle mahdollisena oman asiantuntijuuden käyttämisen ympäristönä. Tästä kertovat haastateltujen kuvaukset asiantuntijajäseneksi hakeutumisen lähtökohdista.

Muodollisesti asiantuntijajäseneksi hakeutumisen prosessi on ollut erilainen niillä, jotka ovat toimineet tehtävässä jo pitkään, kuin niillä, jotka ovat aloittaneet tehtävässään sen jälkeen, kun

uusi lastensuojelulaki astui voimaan vuonna 2007. Aiemmin tehtävään kutsuttiin oikeuden taholta henkilökohtaisia tuttuussuhteita hyväksi käyttäen tai esimerkiksi ammattijärjestön kautta henkilöitä, joiden tiedettiin täyttävän lain määrittelemät kelpoisuusedellytykset ja arveltiin soveltuvan tehtävään. Tällaisia tehtävään johtaneita polkuja asiantuntijajäsenet kuvailivat esimerkiksi seuraavasti:

”Se lähti siitä, että aikoinaan minä oon ollu ratkomassa mielenterveyslain alaisia hoitopäätöksiä hallinto-oikeudessa. Se tuli varmaan puheeks siellä hallinto-oikeudessa, kun mä istuin niitä muita juttuja.”

”Silloin, kun olin yhdistyksessä, niin sieltä etittiin tavallaan niitä asiantuntijajäseniä. Se oli jotenkin sellaista aikaa, että silloin ei niin helposti kai löytynyt niitä asiantuntijajäseniä. Et mä muistan siinä, että mua vähän sillai suostuteltiin.”

Nykyään Oikeusministeriö järjestää keskitetysti haun asiantuntijajäsenten tehtäviin. Haastatellut ovat kertoneet, että hakuprosessiin kuuluu kirjallisen hakemuksen laatiminen ja lähettäminen sekä henkilökohtainen haastattelu. Vaikka hakuprosessi on nykyään tämän kaltainen, henkilösuhteet ja kokemukset jostakin asiantuntijajäsenestä saattavat edelleen vaikuttaa siihen, keitä tehtäviin halutaan voida valita.

”Näähän on määräraikaisia, että aina siis haetaan uudestaan. (-) Mulle soitettiin kerran, että hei, sun hakemus ei oo jätetty, ja mä jätin sen sitten vajaan hakemuksena. Et jollain tavalla kutsutaan uudelleen siihen tehtävään.”

Haastatelluista suurin osa kertoi hakeneensa tehtävään, koska joku toinen henkilö oli kehottanut heitä siihen. Kehottajan roolin ottaneet ihmiset olivat olleet monessa tapauksessa hierarkkisesti ajateltuna ”ylempänä” olevia henkilöitä joko tulevan asiantuntijajäsenen omalla alalla tai he edustivat kohdeorganisaatiota, hallinto-oikeutta. Kehottajiksi mainittiin opettajia, kokeneempia kollegoita, aiemmin asiantuntijajäseninä työskennelleitä tai hallinto-oikeuden organisaatioon muuten kuuluneita henkilöitä. Ainoastaan kaksi haastateltua oli hakenut asiantuntijajäsenen tehtävään täysin omaehtoisesti ilman minkäänlaista ulkopuolisen ”liikkeelle tuuppaamista”. Tehtävän vastaanottamista ja vielä sen alkutaivaltaakin vaikutti monella leimaavan epävarmuus siitä, mihin oikeastaan on ryhtymässä – siitäkin huolimatta, että oli ollut itse sosiaalitoimen edustajana käsittelyissä mukana:

”Mä en oo koskaan ajatellu että siihen tehtävään lähtisin, mutta kun oon ollut sosiaalitoimessa ja olen ollut monessa suullisessa käsittelyssä siellä huostaanottajana, niin oon miettiny

mielessäni et mikä se asiantuntijan rooli siellä oikeestaan on, koska sillon on niissä istunnoissa ollu asiantuntija joka ei oo puhunu mitään. Niin se on jääny vieraaks se rooli.”

Epävarmuudesta huolimatta kutsuun ryhtyä asiantuntijajäseneksi on haluttu vastata. Kukaan ei kertonut halunneensa kieltäytyä tehtävästä tai ryhtyneensä siihen jollain tavoin vastentahtoisesti. Kuvauksia tehtävän vastaanottamisesta leimaa kuitenkin enemmänkin ajatus suostumisesta kuin aktiivisesta pyrkimisestä päästä tehtävään:

”Kun se uus (lastensuojelulaki) tuli voimaan ja lisättiin asiantuntijajäsenten määrää, niin siinä vaiheessa se jotenkin mulle tarjoiltiin se lehti-ilmoitus että ”hae tänne”, kollegan taholta. Mä hain, tietämättä mihin hain,menin haastatteluun tietämättä että olin oikeestaan hakenu asiantuntijajäseneksi. Haastattelussa multa kysyttiin ensimmäisenä et ”niin et sä olit hakenu meille töihin”, ja mä totesin että ”olen vai?”. Mä olin silleen jotenkin, mä en ihan tarkkaan tienny mihin mä oon ryhtymässä.”

Vaikka hallinto-oikeudessa työskentelyä kohtaan koettiin epävarmuutta, kukaan haastatelluista ei kertonut epävarmuudesta, joka olisi koskenut oman alan sisällöllistä hallintaa. Kahta asiantuntijajäsentä lukuun ottamatta kaikilla haastatelluilla oli kertomansa mukaan perustutkintonsa lisäksi muuta koulutusta tai jatkotutkintoja, ja oman ammattitaidon ylläpitämiseen ja kehittämiseen oltiin pääasiassa hyvin sitoutuneita. Suostuminen asiantuntijajäsenyyteen tuntui nojaavaan nimenomaan siihen ajatukseen, että oman koulutuksen ja elämäkokemuksen myötä rakentunut asiantuntijuus riittää myös sellaisten vaikeiden, yksilöiden ja perheiden oikeuksiin puuttuvien ratkaisuiden tekemiseen, joita hallinto-oikeudessa käsitellään.

”Mähän oon siellä oman ammattini edustajana tai ikään kun arvioimassa sitä lapsen etua ja niiden tilanteiden vaikutusta lapseen ja sehän on tavallaan sitten ollu mun perustyötä jotenkin muutenkin.”

Siitä, millaisia asioita haastatteluissa on kysytty tai miten hakijan perehtyneisyyttä lastensuojelun kysymyksiin on pyritty hakuprosessissa mittaamaan, ei haastattelumateriaalissa ole kuvauksia. Haastateltavien kertomuksista ei luonnollisestikaan käy ilmi myöskään se, kuinka paljon tehtäviin hakijoita on yleensä ollut ja moniko hakija on tullut valituksi. Näin ollen on vaikea päätellä, millainen asiantuntemus tehtävään olisi riittävää. Erityisesti niissä tilanteissa, joissa tehtävän hakemiseen kehottanut henkilö on työskennellyt itse hallinto-oikeudessa tai ollut muuten siihen yhteydessä, herättää ajatuksen, että asiantuntijajäseneksi hakevista, pätevistä ja riittävästi perehtyneisyyttä osoittavista henkilöistä ajatellaan edelleen

olevan pulaa. Hakuprosesseja ja hallinto-oikeuden työskentelyä läheltä seuraavat henkilöt eivät tahdo luottaa siihen, että sopiviksi katsottuja hakijoita saataisiin esimerkiksi pelkkien lehti-ilmoitusten perusteella riittävästi.

Omaan taustaan nojaava asiantuntijuus työvälineenä

Asiantuntijajäsenillä on haastatteluista saadun tiedon perusteella vahva oman asiantuntija-alansa ammattitaito sekä eri tahoilta kertynyttä kokemusta lastensuojeluperheiden kanssa työskentelystä. Tämä osaaminen on heidän tärkein työvälineensä. Sen varassa he työskentelevät päätoimissaan, ja sen varassa he käsittelevät asioita myös toimintaympäristön vaihtuessa päätoimen organisaatiosta hallinto-oikeuden organisaatioksi. Tähän korostuneesti omaan taustaan tukeutumiseen johtaa omalta osaltaan se, että asiantuntijajäsenten tehtävään perehdytys on haastatteluista saadun tiedon perusteella usein niukkaa tai puutteellista. Asiantuntijajäseniä ei tueta hallinto-oikeuden taholta systemaattisesti siihen, mitä voitaisiin pitää erityisenä asiantuntijajäsenten asiantuntijuutena, johon yhdistyisivät oma, koulutuksellisesta sekä kokemuksellisesta taustasta nouseva asiantuntijuus sekä hallinto-oikeuden toimintaan liittyvä asiantuntijuus. Haastatteluiden perusteella tällainen asiantuntijajäsenen erityinen asiantuntijuus rakentuu vasta tehtävässä toimimisen myötä, hallinto-oikeuden käsittelyistä saatavan kokemuksen karttuessa. Tällä tavoin rakentuva asiantuntijuus voi tarpeeksi kehittyttyään olla erittäin vakaata ja hyvää. Kuitenkin niin kauan kuin kokemusta ei vielä kovin paljon ole, asiantuntijuuden keskeneräisyys voi vaikuttaa tehtäviin päätöksiin ja esimerkiksi rohkeuteen ottaa käsittelyissä esille olennaisina pitämiään asioita. Asiantuntijajäsenten tehtävässä toimimiseen liittyvä erityinen asiantuntijuus kehittyy hiukan samaan tapaan kuin oppisopimuskoulutuksen myötä kertyvä ammattitaito, tekemisen kautta. Ongelmalliseksi tällaisessa rakentumisessa muodostuu se, että osa perheistä, joiden asioita hallinto-oikeudessa käsitellään, joutuvat vääjäämättä hyvin kokemattomien asiantuntijajäsenten päätöksenteon kohteeksi. Päätökset voivat olla toki hyviä ja harkittuja, mutta se riski, ettei asiantuntijajäsen rohkene käyttää osaamistaan parhaalla mahdollisella tavalla, on olemassa.

Asiantuntijajäsenet kuvailivat tehtävässä aloittamista ikään kuin pudotukseksi veteen ja oletukseksi, että pudotettu varmaankin osaa uida siellä tavalla tai toisella. Kuten eräs haastateltu tiivistä monen muunkin kokemukset:

”Meidän hallinto-oikeudessa on aika lakonista, siel ei tapahtunu mitään (tehtävään valituksi tuleminen ja tehtävässä aloittamisen välillä). Oli siin tietysti tuomarinvalan vannominen ja tällanen ikään kun paikan ja ihmisten esittely. Mutta tavallaan sisällöllistä perehdyttämistä ei ollu. Sit vaan tuli aika, et ensimmäiseen istuntoon. Ne tuomarit sitten vaan kerto, et miten heillä on ollu tapana toimia asiantuntijajäsenten kanssa.”

Hallinto-oikeuksissa perehdytys- ja koulutuskäytäntö on vaihdellut. Joissakin hallinto-oikeuksissa on järjestetty perehdytystilaisuuksia, joiden yhteydessä on saattanut olla tuomarinvalan vannominen tai vakuutuksen antaminen. Samalla on annettu perustietoa hallinto-oikeuden toiminnasta. Tällaisia perehdytyksiä oli saanut tai niitä oli ainakin tarjottu noin puolelle haastatelluista asiantuntijajäsenistä. Perehdytyksiä pidettiin hyvänä asiana, mutta laajuudeltaan ne koettiin niukoiksi tai niin yleistajuisiksi, etteivät ne antaneet nimenomaan lastensuojelun asiantuntijajäsenenä toimimiseen erityisesti työvälineitä. Noin puolet asiantuntijajäsenistä oli jäänyt ilman varsinaista perehdytystä. Heitä oli opastettu tehtävässä käsittelyjen yhteydessä ja myös vala ja vakuutus oli saatettu antaa juuri ennen ensimmäistä käsittelyä. Asiantuntijajäsenet, jotka kokivat perehdytyksen hyvin vähäiseksi tai olemattomaksi, olivat hakeneet itse esimerkiksi kirjallisuudesta tietoa tehtävässä toimimisensa tueksi. Kaksi asiantuntijajäsentä kertoi saaneensa täysin epävirallista ja epämuodollista perehdytystä joltakulta tutulta, jolla oli kokemusta asiantuntijajäsenyydestä. Erilaiset perehdytyskäytännöt saattavat liittyä paitsi siihen, mistä hallinto-oikeudesta on kysymys, myös ajankohtaan, jolloin asiantuntijajäsen on aloittanut tehtävässään. Haastatelluista pisimpään tehtävässä toiminut oli ollut asiantuntijajäsenenä 15 vuotta ja lyhin kokemus oli noin vuoden mittainen. Haastatteluista syntyi vaikutelma, että perehdytyskäytäntöjä on monessa paikassa jollain tavoin pyritty kehittämään, ja opastuksen tarve otetaan nykyään aiempaa paremmin huomioon. Tämä ei kuitenkaan päde kaikkialla.

Perehdytyksen niukkuus tai puute kertoo mahdollisesti siitä, että asiantuntijajäsenet nähdään oikeuden taholta nimenomaan oman asiantuntija-alansa edustajina, jotka vain tuovat ratkaisun tekemiseen tarvittavan psykososiaalisen tiedon mukaan käsittelyihin. Oikeuden taholta saatetaan ajatella, että prosessin etenemisestä ja säännösten muodollisesta noudattamisesta huolehtivat lainoppineet tuomarit, eikä asiantuntijajäsenten tarvitse hallita tämäntyyppisiä asioita kovinkaan syvällisesti. Vaikka tämä pitää haastattelujen perusteella paikkansa, perehdytyksen ja kokemuksen jakamisen tarve muiden asiantuntijajäsenien kanssa tuli esille lähes kaikissa haastatteluissa. Tämä antaisi varmuutta tehtävässä toimimiseen. Asiantuntijajäsenet kuvailevat, että varsinkin toimintatapojen ollessa heille vielä uusia ja

mahdollisesti osittain epäselviä he hapuilevat omassa roolissaan, eivätkä välttämättä uskalla käyttää asiantuntijatietoaan parhaalla mahdollisella tavalla. Hallinto-oikeuden toimintaympäristössä on aluksi ehkä myös vaikeaa erottaa oleellisia ja epäoleellisia asioita toisistaan. Lyhyeeseen perehdytystilaisuuteen osallistunut ja sen lisäksi itse tehtävään valmistautunut asiantuntijajäsen kuvailee asiantuntijajäsenyytensä alkutaivalta:

”Vasta kolmannessa suullisessa (käsittelyssä) mä vasta rupesin niinku käsittään, et mitä tää on. Kyllä mä vähän, vaikka meille oli sitä kerrottu, niin se oma osaaminen oli... Ehkä se on semmosta jännittämistä, kun menee ihan uuteen paikkaan ja istuu siellä niinkun tuomarina. Ja päättää jostain asiasta. Kun oli mun eka istunto, niin mähän luin suurin piirtein kirjekuoretkin, et mitä niissä luki. Mä luin ihan kaiken.”

Toinen asiantuntijajäsen tuo haastattelussa toistuvasti esille rohkeuden, jota käsittelyissä vaaditaan, mutta joka kokemattomalta ja hallinto-oikeuden työskentelyä tuntemattomalta asiantuntijajäseneltä helposti puuttuu vaikka lastensuojelun sisällöllistä hallintaa olisikin riittävästi:

”Siinä ois kaivannu alussa enemmän semmosta briiffausta ja vähän rohkasuakin, että rohkeesti vaan. Et ei se oo niin juridista, et juridisesta näkökulmasta pitäis sen asiantuntijajäsenen istua siellä, vaan sen pitäis nimenomaan tuoda se oma asiantuntijuus siihen ja nostaa niitä kysymyksiä siltä puolelta.”

Asiantuntijajäsenten toimittua tehtävässään jonkin aikaa he alkoivat hahmottaa selkeämmin omaa rooliaan oikeuden toiminnassa. Kun heiltä kysyttiin, kokevatko he itsensä päätöksentekotilanteessa ensisijaisesti oikeuden jäseniksi vai oman asiantuntija-alansa edustajiksi, vain yksi haastateltu oli jollain tavoin epävarma, kumpaan ryhmään hän kokee ensisijaisesti kuuluvansa ja tämä epävarmuus vaikutti liittyvän toistaiseksi vähäiseen kokemukseen asiantuntijajäsenen tehtävässä. Kolme haastateltua koki olevansa ensisijaisesti oikeuden jäseniä, tuomareita, ja tätä perusteltiin esimerkiksi tuomarinvalan vannomisella sekä sillä, että ensisijaisesti oman alan asiantuntija-alansa edustajaksi itsensä mieltäminen vaarantaisi puolueettomuuden päätöksentekijänä:

”Kyl mä kokisin sen ongelmalliseksi, jos mä olisin siellä ensisijaisesti sosiaalityöntekijänä koska aina sosiaalityöntekijä on myös hakija tahdonvastaisissa huostaanotoissa.”

Kaksi asiantuntijajäsentä koki olevansa molempia, koska päätöksentekotilanteessa tarvitaan sekä asiantuntijuutta että tuomarilla olevaa päätöksentekovaltaa. Toinen heistä erotteli prosessin asiantuntija- ja tuomarivaiheisiin:

"Mä huomaan, et kyllä mä sen oman työkokemuksen ja sen kautta tarkastelen niitä asioita. Mutta sitte kun (suullisen) istunnon jälkeen pohditaan sitä ratkasua, ni siinä mulle tulee semmonen olo, et me ollaan aika tasavertasia niitten tuomareitten kans, et siinä ollaan lähempänä sitä tuomariroolia."

Loput neljä haastateltua kokivat päätöksentekotilanteessakin olevansa ennen kaikkea oikeutta avustavia asiantuntijoita. Tämän rooli mieltäytyi ennen kaikkea oman ammatillisen kokemuksen ja tietovarannon kautta:

"Mulla on kuitenkin neljäkymmenen vuoden tausta tässä oman ammattialan saralla, että se on ehkä luontevampaa. Tämä juridinen tausta on varsin lyhyt."

Ensisijaisesti oman alansa asiantuntijaksi identifioitumisen ohella kuitenkin vaikutti olevan tärkeää tunnistaa muodollisesta tuomarin roolista seuraava valta päätöksenteon kohteina olevia perheitä koskien:

"Toki mä tunnistan ja usein puhutaan siitä, että meil on ihan valtava valta, ja se on poikkeuksellinen tilanne mun ammattiryhmän edustajalle, että se on päättämässä niin isoista asioista kuin että voiko lapsi asua omassa kodissaan vanhempiensa kanssa."

Oli mielenkiintoista havaita, että ensisijaisesti oman alansa asiantuntijoiksi ratkaisukokoonpanossa itsensä mieltävät haastatellut olivat suurelta osin taustaltaan muun kuin sosiaalityön koulutuksen saaneita henkilöitä, kun taas sosiaalityöntekijätaustaiset haastatellut hahmottivat roolinsa ensisijaisesti tuomariuden kautta tai sekä asiantuntijuuden että tuomarin roolin kautta. Oma tulkintani on, että sosiaalityöntekijätaustaisille asiantuntijajäsenille on toisaalta tärkeää erottautua huostaanottoa hakeneesta tahosta voidakseen toimia päätöksentekotilanteessa puolueettomasti. Toisaalta heille myös perhesuhteita koskeva päätöksenteko on työhistorian kautta entuudestaan luontevaa ja tuttua, eikä kokemus poikkeuksellisen vallan käytöstä ole yhtä voimakas kuin lääkäri- tai psykologitaustaisille asiantuntijajäsenille. Muusta kuin sosiaalityön taustasta tuleville asiantuntijajäsenille konsultoitavan asiantuntijan roolin voidaan olettaa olevan oman ammatin kautta luontevaa. Identifioituminen nimenomaisesti psykososiaalisen asiantuntijaksi lainoppineiden rinnalla on mahdollisesti seurausta tästä.

Vaikka asiantuntijajäsenet kokisivatkin itsensä päätöksenteossa tukea antaviksi, omaa tietoaan päätöksenteon välineeksi tarjoaviksi toimijoiksi, tuomarius velvoittaa heitä ratkaisun tekemiseen. He eivät voi vain antaa varovaisia suosituksia tai vetäytyä tilanteesta ottamatta kantaa lainkaan.

"Se on paras evästys, minkä oon tuolla saanut, että sosiaalitoimessa ja muualla elämässä voi aina pohtia ja olla päättämättä ja niin edelleen, mut tuolla täytyy olla jotain mieltä. Siel ei tyhjiä äänestetä eikä sanota, että sama kun toi edellinen, vaan sen mielipiteen täytyy olla oma. Perustelut voi olla samat mut mielipide täytyy olla oma."

Asiantuntijajäsenen tehtävässä

Tietoa arvioiva ja päätöksenteossa neuvotteleva asiantuntijuus

Asiantuntijajäsenten asiantuntijuudelle esitetty keskeinen vaatimus on haastatteluiden perusteella kyky arvioida päätöksenteossa käytettävän tiedon ja vaikutelmien merkitystä. Asiantuntijuuteen kuuluu taito erotella oleellinen psykososiaalinen tieto epäoleellisesta toisinaan hyvinkin lyhyessä ajassa, samalla ottaen huomioon käsiteltävien tapausten yksittäistapaustuonteen. Tieto on pystyttävä seulomaan usein kirjallisesta materiaalista, mutta toisinaan myös suullisista todisteluista. Suullisissa käsittelyissä tiedon sisällön lisäksi arvioitavaksi tulevat asianosaisista sekä heidän keskinäisestä vuorovaikutuksestaan syntyneet vaikutelmat. Tällä tavoin koottu kokonaiskuva asiantuntijajäsenen on osattava tuoda oman asiantuntija-alansa tiedolla täydennettynä ratkaisukokoonpanon muille jäsenille esille siten, että he pystyvät paitsi muodostamaan asiasta oman mielipiteensä, myös pohtimaan ratkaisussa huomioon otettavat seikat lainopilliselta näkökannalta. Asiantuntijajäsenten asiantuntijuus suhteessa lainoppineiden päätöksentekijöiden asiantuntijuuteen on haastatteluista saatujen kuvausten perusteella neuvottelevaa, tasavertaisuuteen ja keskinäiseen kunnioitukseen perustuvaa kumppanuusasiantuntijuutta. Ristiriitoja tässä asiantuntijuuksien toisiaan täydentävässä kohtaamisessa on haastateltujen kokemuksen mukaan hyvin vähän. Kun päätös on tehty, asiasta laaditaan päätösasiakirja. Tehdyn päätöksen perustelemisen ja päättelyketjujen näkyväksi tekemisen valmius muodostaa asiantuntijuudessa merkittävän elementin.

Huostaanottokäsittelyjen päätöksentekoprosessissa oli haastattelujen perusteella havaittavissa kolme merkittävää eroa, kun kirjallisia ja suullisia käsittelyitä vertailtiin toisiinsa. Molemmat

käsittelytavat noudattavat tarkasti säädeltyjä menettelytapoja, mutta eroavaisuudet valmistautumiseen käytettävän ajan, esittelijän roolin ja vallankäytön mahdollisuuden sekä perheiden tilanteista suullisissa käsittelyissä syntyvien vaikutelmien osalta olivat huomattavan suuria.

Kirjallisissa käsittelyissä, joista asiantuntijajäsenet käyttävät epävirallista ilmaisua "paperilapsi-istunnot", esittelijä valmistelee huostaanottohakemuksen saavuttua tapauksen käsittelyn hankkimalla tarvittavat asiakirjat ja laatimalla valmiiksi kirjallisen päätösesityksen istuntoa varten. Tämä on normaali toimintakäytäntö hallinto-oikeuden muissakin kirjallisissa käsittelyissä ratkaistavien asioiden suhteen (Oikeus.fi 2015). Asiantuntijajäsen saa päätösesityksen ja muut asiakirjat luettavakseen ulkopuolisen silmin arvioituna huomattavan myöhään, usein vain muutamia päiviä ennen käsittelyä. Tällöin asiantuntijajäsen käy lukemassa asiakirjat oikeuden tiloissa ja tästä syystä tapaukseen perehtymiseen käytettävä aika on väistämättä rajallinen. Joissakin yksittäisissä tapauksissa asiantuntijajäsen on saanut asiakirjat tutustuttavakseen vasta juuri ennen istuntoa. Tällaista pyritään kuitenkin välttämään, koska asiakirjoihin tutustumisen yhteydessä asiantuntijajäsenelle saattaa paljastua, että hän on tapauksen suhteen jäävi. Tällöin käsittely on siirrettävä myöhemmäksi, jotta siihen saadaan kutsutuksi toinen asiantuntijajäsen esteellisen tilalle. Asiakirjojen lukeminen vaatii nopeuden lisäksi huomattavasti tarkkuutta ja kykyä poimia suuresta tietomassasta esiin oleelliset asiat sekä kyseenalaistaa mahdollisesti jollain tavoin arveluttava tieto.

"Asiantuntijajäsenen pitää lukea läpi kaikki asiakirjat, jotka päätökseen liittyy. Ja niitähän voi olla todella paljon, et joskus on sellasia yli kymmenen sentin paksusia paperipinoja. (-) Mä oon laskenu, et noin tunti menee keskimäärin yhden lapsen asiakirjojen lukemiseen, jos siinä ei oo mitään kauheen kimurantteja."

Mielenkiintoista on, että asiantuntijajäsenet eivät tuo millään tavoin esille tarvetta saada tutustua asiakirjoihin pidemmän ajan kuluessa. Päinvastoin eräskin asiantuntijajäsen toteaa:

"Mä en tarvii paljon aikaa. Että mä usein valmistaudun just ennen sitä. Et mä luen ne varmaan kolmen päivän sisällä, ja sit mietiskelen."

Kirjallisessa käsittelyn päätösistunnossa ovat läsnä ratkaisukokoonpanon jäsenet, kaksi lainoppinutta jäsentä, asiantuntijajäsen sekä esittelijä, joka on joissain tapauksissa toinen lainoppineista tuomareista. Haastatellut kuvaavat kirjallisen käsittelyn istuntoa perusteelliseksi. Siinä käydään tarkasti läpi esittelijän laatima päätösesitys kohta kohdalta ja laaditaan varsinainen päätös, jonka ratkaisukokoonpanon jäsenet ovat valmiit

allekirjoittamaan. Toisinaan, jos tapaus on kovin monimutkainen, asiaa joudutaan jatkamaan vielä toisessa istunnossa, tai päätöstekstiä muokkaamaan ja tarkistamaan erikseen käsittelyn jälkeen ennen valmiin päätöksen lähettämistä asiakkaalle. Kirjallisten käsittelyiden osalta huostaanottohakemuksella, usein sosiaalitoimen puolelta perheen antamia kirjallisia selvityksiä laajemmalla asiakirja-aineistolla ja laaditulla päätösesityksellä on haastattelujen perusteella arvioituna erittäin suuri painoarvo päätöksenteossa. Käsittelyssä mikään ei välttämättä haasta tätä informaatiota, eikä kyseenalaista siitä tehtyjä tulkintoja. Haastatteluissa ei kysytty asiantuntijajäseniltä, kuinka usein kirjallisesti käsiteltävät huostaanottohakemukset jäävät vahvistamatta mutta tieto ylipäättään hyväksytyjen huostaanottohakemusten prosentuaalisista määristä antaa olettaa seuraavan paperilapsi-istuntoja koskevan toteamuksen kuvaavan suurelta osin todellisuutta:

"No silloin, kun ollaan kirjallises käsittelyssä niin mä melkein sanosin, että ne, jotka on huostaanottoon ajateltu, meneekin huostaanottoon."

Yksi haastateltu antoi kuitenkin havahduttavan esimerkin myös päinvastaisista tapauksista omalla kohdallaan:

"Kahdessa tapauksessa oon ollu esittelijän kanssa eri mieltä, ja kummassakin tapauksessa huostaanotto on jäänyt vahvistamatta. Tää on liittynyt siihen, että mikä on ollu sen vaarantavan tekijän vaikutus ja kuinka voimakkaaks sen voi arvioida jatkossa. Kummassakin tapauksessa on tilanne liittynyt siihen, että on ollu perheenjäsen, joka on ollu päihdeongelmainen ja väkivaltainen. Ja mä oon ollu sitä mieltä, että tän henkilön poistuttua perhesysteemistä avohuollon keinot on ollu ensisijaset. Kun taas esittelijän mielestä se perheen historia on riittävä peruste (huostaanotolle) ja osottaa sitä vaarantumista jatkossaki. Tosin siinäki sai tavallaan kiinni hänen siitä ajatusketjusta, mikä noissa onkin tärkeä, et se ajatusketju tulisi jotenki näkyviin, miten siihen johtopäätökseen on päädytty. Ja et tule ne puoltavat seikatki näkyviin."

Suullisesti käsiteltävät tapaukset etenevät oikeudessa eri tavoin. Esittelijän tehtävä on koota asiakirja-aineisto myös suullisiin käsittelyihin, mutta mitään valmista päätösesitystä ei laadita ennen istuntoa. Asiantuntijajäsenille toimitetaan asiakirja-aineisto kotiin, omalla ajalla luettavaksi usein jo viikkoja ennen käsittelypäivää. Istunnossa saavat vuorotellen puheenvuoron kaikki asianosaiset, lapsi, vanhemmat, sosiaalitoimen edustajat, todistajiksi kutsutut asiantuntijat ja muut todistajat. Joissain tapauksissa lasta on pyritty kuulemaan etukäteen erikseen niin, ettei hän ole istunnossa paikalla. Asiantuntijajäsenen rooli on

nimenomaan kuulla lasta ja havainnoida häneen ja perheeseen liittyviä asioita. Kun suullinen käsittely on pidetty, asiasta järjestetään myöhemmin erillinen päätösistunto, jossa ovat läsnä ainoastaan ratkaisukokoonpanon jäsenet ja esittelijä. Tällöin tapauksessa tehdään ratkaisu, hyväksytäänkö huostaanottohakemusta vai ei.

Asiantuntijajäsenet kuvailevat, että suullisissa käsittelyissä asianosaisista saatavat vaikutelmat ovat tärkeitä. Kirjallisesta aineistoista saatu tieto asettuu uudelleenlaiseen valoon ja näkyviin tulee sellaisiakin asioita, joita asiakirjoihin ei välttämättä ole osattu edes kuvailla. Myös vuorovaikutussuhteet perheen ja sosiaalitoimen välillä tulevat uudella tavalla näkyviksi oikeussalissa:

"Suullisen käsittelyn ajatus ja ideahan nimenomaan on se että sinne päästään oikeesti keskustelemaan siitä tilanteesta, mihin on jouduttu taikka miksi on sinne päädytty. Ne ihmiset tulee jotenkin elävämmiksi ja siinä myös saattaa huomata, että joutuu korjaamaan jotain tekemiään tulkintoja. (-) Suullinen käsittely on erittäin informatiivinen ja tärkeä ja siinä tulee myös esille sosiaalityöntekijöiden kyky tai kyvyttömyys vuorovaikutustilanteisiin asiakkaitten kanssa ja se on monta kertaa surullista, mutta myös kiinnostavaa."

Toisinaan nimenomaan se, että asianosaiset nähdään kasvokkain eikä ainoastaan asiakirjoista välittyvän informaation kautta, voi myös vaikuttaa ratkaisevalla tavalla lopputulokseen. Erään esimerkkitapauksen kertoi yksi haastatelluista:

"Kerran oli semmonen istunto, et sosiaalitoimi oli hyvin nopeesti ottanu ens kiireelliseen sijoitukseen ja haki sit huostaanottoa hyvin pienelle lapselle. Olisko ollu alle kahden. Äiti oli sit kyl aika suruissaan siinä istunnossa ja mä sit kysyin häneltä siinä, kun lopeteltiin sitä istuntoa, et jos hän kertos vielä, mitä tää laps hänelle merkitsee. Ja se äiti suoraan sano, hänel oikein silmät kirkastu, ja hän kerto kaikkee siinä. Ja siin kyl päädyttiin siihen, et ei sitä lasta otettu huostaan. Se palautettiin sieltä sijaiskodista. Kun se oli vähän turhan hättäsest otettu."

Ulkopuolisen tarkastelijan näkökulmasta nimenomaan suullinen käsittely toteuttaa sellaista puolueettoman oikeudenkäynnin ideaa, jota huostaanottoa vastustettaessa tavoitellaan. Kirjallisessa käsittelyssä sosiaalitoimella on monesti etulyöntiasema siksi, että heillä on lastensuojeluasiakkuuden ajalta paljon dokumentoitua tietoa, jota oikeudessa voidaan käyttää huostaanottohakemuksen tukena. Vanhempien mahdollisuus vastata kirjallisesti kokonaisten asiakaskertomusten laajuisiin dokumentteihin ja pyydettyihin lausuntoihin on usein heikohko, vaikka heillä olisi asianajaja ja mahdollisuuksia sekä varallisuutta hankkia omiakin asiantuntijalausuntojaan tuekseen. Vanhempien ja lapsen välisessä suhteessa voi olla sellaista

ratkaisevalla tavalla hyvää, mikä ei tule asiakirjojen kautta näkyväksi, mutta voidaan havaita kasvokkaisissa kohtaamisissa ja keskusteluissa perheenjäsenten kanssa.

Aiempiin tutkimuksiin (de Godzinsky 2012 & 2014) nojaava ennakko-oletukseni oli, että asiantuntijajäsenten ja lainoppineiden tuomareiden välillä on erilaisten asiantuntijuuksien sisältöjen aikaansaama kuilu. Arvelin psykososiaalisen ja juridisen tiedon asettuvan mahdollisesti keskenään ristiriitaan tai kilpailuasetelmaan päätöksentekotilanteissa, koska niiden lähtökohdat ja argumentointitapa ovat niin erilaiset.

Yllätyksekseni haastattelut romuttivat tämän epäilyksen täysin. Päätöksentekoa kuvailtiin tilanteeksi, jossa vaikka toimintatapa saattaa olla hierarkkinen esimerkiksi asiakirjoihin tutustumisen osalta, ratkaisukokoonpanon jäsenet kuitenkin keskustelevat erilaisia näkemyksiään kunnioittaen yhdessä niin pitkään, että syntyy kaikkia tyydyttävä ratkaisu. Lainoppineita tuomareita kuvailtiin omanlaisikseen lastensuojelun asiantuntijoiksi, joilla on arvokasta ja monipuolista kokemusta. He osaavat haastateltujen mukaan myös tarkastella tilannetta kokonaisuutena sen sijaan, että takertuisivat pelkästään lakipykäliin. Toisaalta asiantuntijajäseniä vapautti oman asiantuntijuutensa käyttöön nimenomaan se, ettei heidän tarvinnut keskittyä samanaikaisesti juridiikan pohtimiseen, vaan he saattoivat luottaa tässä lainoppineisiin tuomareihin. Asiantuntijajäsenet kertoivat täysin yksimielisesti tulevansa kuulluiksi päätöksiä tehtäessä ja että heidän esille ottamiaan näkökulmia arvostetaan keskusteluissa paljon. Jotkut asiantuntijajäsenet jopa kuvasivat, että epävarmoissa ratkaisuissa nimenomaan asiantuntijajäsenen näkemys saattaa olla se, jonka mukainen päätös lopulta tehdään. Haastateltujen mukaan äänestystilanteita syntyy erittäin harvoin. Suurin osa kertoi, ettei ole ollut viimeksi kuluneen vuoden aikana äänestystilanteessa lainkaan. Harvinaisiin äänestystilanteisiin suhtauduttiin enemmän lapsen tilanteen monimutkaisuuden tunnustamisen kuin päätöksenteon ristiriidan kannalta: kirjallisen eriävän mielipiteen ajateltiin olevan toisinaan myös hyväksi asianosaisille, koska se tekee heille näkyväksi, ettei päätös ole ollut helppo. Lainopillisen tiedon ja psykososiaalisen ymmärryksen vuorovaikutusta kuvasi eräs asiantuntijajäsen seuraavasti:

”...laki on se luuranko, johon se asiaosaaminen tulee ikäänku lihaks päälle. Ne ei siinä mielessä oo ristiriidassa, mut ehkä siin täytyy kiinnittää huomiota siihen, että ne asiat mitä jonkun lapsen kohdalla voidaan kattoo, et esimerkiks vaarantaa terveyttä ja kehitystä ja muuta, mitkä mä ammattiosaamisen puolesta siitä tilanteesta nään, niin sitte täytyy arvioida, että onko ne riittäviä, että lakipykälät täyttyy.”

Haastattelumateriaalista saadut kuvaukset tästä rajapinnasta kertoivat konsensuksen hakemisesta ja siitä, kuinka erilaiset tiedot täydentävät toisiaan. Haastatteluista saatujen kuvausten perusteella Julie Drury-Hudsonin (1999, 147-169) määrittelemien lastensuojelun päätöksenteossa vaadittavien asiantuntijuustiedon lajien voidaan katsoa hallinto-oikeuksien päätöksentekotilanteissa painottuvan asiantuntijajäsenten ja lainoppineiden jäsenten välillä siten, että ratkaisukokoonpanon jäsenillä yhdessä on kaikki päätöksen tekemiseen vaadittava asiantuntijuus ja tieto. Kenenkään heistä asiantuntijuus ei yksinään riitä ratkaisun tekemiseen. Lastensuojelun ja psykososiaalisen teoreettisen ja empiirisen tiedon hallinta kuuluvat ensisijaisesti asiantuntijajäsenille, menettelytapatieto lainoppineille jäsenille ja henkilökohtainen tieto, käytännöllinen tieto sekä Malcom Paynen mainitsevat arvojen ja etiikan hallinta kaikille ratkaisukokoonpanoon kuuluville (Drury-Hudson 1999, 147-169; Payne 1996; ref. Raunio 122-123.). Kaikki päätöksentekoon osallistuvat käyttävät päätöksenteossa kuitenkin koko tietovarantoaan, joka on aina yksilöllinen. Näin ollen ratkaisukokoonpanon jäsenet voivat ylittää myös päätöksentekojärjestelmän olettamia asiantuntijuustiedon rajoja ja lajeja jakamalla toisen asiantuntijuuden alaan kuuluvaa tietoa omaan kokemuspohjaansa tukeutuen.

Huostanottopäätöksenteossa ratkaisun tekemisen lisäksi hyvin oleellinen osa prosessia on kirjallisen päätöksen laatiminen perusteluineen, miksi kulloiseenkin ratkaisuun on päädytty. Kaikki haastatellut olivat sitä mieltä, että he saavat osallistua hyvällä tavalla päätöstekstin muokkaamiseen ja näin ollen heidän äänensä ja asiantuntijuutensa tulee näkyväksi ja kuuluvaksi asianosaisille. Asiantuntijajäsenet korostivat haastatteluissa päätöksen kirjaamiseen liittyen sen huomioimista, ketä varten päätös varsinaisesti laaditaan: lasta ja heidän perheitään. Perheessä olevien positiivisten voimavarojen mainitseminen ja kunnioitus asianosaisia kohtaan on tärkeää silloinkin, kun huostanottohakemus joudutaan hyväksymään. Päätös on voitava kirjata siten, että vaikka lapsi pitkänkin ajan kuluttua saisi tutustua hänen kohdallaan tehdyn päätöksen materiaaliin, teksti olisi sellaista, että hän voisi sen kautta ymmärtää ratkaisun perusteet.

"Kyl mä oon pyrkiny siihen, että kirjoitettais asiakkaita kunnioittaen, et semmoista leimaavaa tekstiä vältettäis. Mut et kuitenki niinku rehellisesti. Mut et huomioitais, et nuoret itse lukee näitä tekstejä ja et ihmisiltä ei vietäis niinku ihmisarvoa."

Haastatellut kertoivat, että vaikka jokainen päätös on oma yksilöllinen tapauksensa, niin toisinaan perusteluiden sanoittamiseen haetaan mallia jostakin aiemmasta päätöksestä tai

jonkin korkeamman oikeusasteen vastaavanlaista tapausta koskevasta ratkaisusta. Ongelmallisimmaksi päätösasiakirjojen laatimisessa koettiin se, että päätöksessä on huomioitava sosiaalitoimen hallinto-oikeudelle laatima huostaanottohakemus ja siinä kirjatut perustelut. Hakemusteksteissä nähtiin usein puutteita ja epämääräisyyttä, johon päätöstekstillä vastaaminen oli vaikeaa.

"Se huostaanottohakemus, ne asiat on ollu siellä niin ylimalkaisesti tai huonosti dokumentoituna ja tuotuna esille, vaikka sieltä selkeesti näkyy se se huoli. (-) Siinä on mitä ilmeisimmin ollut syytä se tehdä, mutta ne asiakirjat ynnä muut on niin vajavaiset tai niistä ei näy niin hyvin se, mikä se tilanne on tosiasiaassa. Sitten on jouduttu vähän hakemalla hakemaan se, et mikä se perustelu on."

Haastatelluilta kysyttiin, ovatko he havainneet fasadi- eli kulissiperusteluita huostaanottopäätöksenteossa (de Godzinsky 2012, 33). Tällä tarkoitetaan sitä, että päätöksen todellinen syy on jokin muu kuin mitä päätöstekstiin kirjoitetaan. Ilmiötä ei huostaanottopäätöksiin liittyen ollut suoranaisesti juurikaan tavattu, mutta kolme haastateltua piti tällaista mahdollisena. Kaksi haastateltua kertoi havainneensa fasadiperuste-ilmion jossakin muodossa sosiaalitoimen asiakirjoissa. Eräs haastateltu totesi puutteellisten, huonosti laadittujen hakemusten johtavan perusteiden laatimisen vaikeuksiin päätöstekstiä kirjoitettaessa. Yksi haastateltu otti esiin käytännön esimerkin fasadiperustelusta, joka ei välttämättä kuitenkaan aineistosta saatuun kaikkeen muuhun tietoon nähden ole niinkään harvinainen:

"Kyllähän se just, jota mä kuvasin, et jossa se huostaanoton varsinainen syy on se kunnan palveluiden riittämättömyys. Eihän sitä siinä muodossa sinne perusteluihin kirjoitettu että tän huostaanoton perusteena on se että tää kunta ei pysty järjestää (palveluita)."

Ammatillisista asiantuntijuuksista ja niiden välisistä suhteista

Asiantuntijajäsenet tuottivat haastatteluissa tietoa omaan asiantuntijuuteensa liitetyistä vaatimuksista ja ominaisuuksista. Samalla he kuitenkin kuvasivat ja arvottivat omasta näkökulmastaan muita lastensuojeluasioiden käsittelyyn liittyviä asiantuntijuuksia ja niiden välisiä suhteita, jotka ovat päätöksentekotilanteissa läsnä.

Haastatteluiden perusteella lastensuojelun sosiaalityön organisaatioissa oleva asiantuntijuus näyttäytyy asiantuntijajäsenten näkökulmasta usein kyseenalaistettavana ja niukkojen

resurssien sanelemien toimintaedellytysten vuoksi rajoittuneena. Sosiaalityön kyseenalaistettavaan asiantuntijuuteen liittyy myös käsitys siitä, että asiantuntijuuden näkyväksi tekeminen on puutteellista, vaikka se saattaisi sisällöllisesti ollakin toimintaedellytykset huomioon ottaen hyvää. Asiantuntijajäsenten oma asiantuntijuus tulee päätöksentekotilanteissa suhteessa lastensuojelun sosiaalityön asiantuntijuuteen korjaavaksi ja täydentäväksi asiantuntijuudeksi, joka arvioi mahdollisimman puolueettomasti tilanteen kokonaisuutta. Asiantuntijajäsenet toivat haastatteluissa esille halun toimia toisinaan ohjeistavana asiantuntijuuden tahona, joka päätöksenteossään velvoittaisi sosiaalitoimea erilaisiin toimenpiteisiin huostaanoton vaihtoehtona. Lainsäädäntö ja oikeuden toimintakäytäntö eivät kuitenkaan mahdollista asiantuntijajäsenille tällaista tosiasiallisesti velvoittavan ohjeistuksen antamista. Lausuntoja ja suullisia todistuksia antavien ammatillisten asiantuntijoiden asiantuntijuus näyttäytyy asiantuntijajäsenille pääasiassa hyvin merkityksellisenä, mutta tapausten ainutlaatuiset piirteet huomioon ottaen arvotettavana asiantuntijuutena. Asiantuntijajäsenten asiantuntijuutta suhteessa näihin ammatillisiin asiantuntijuuksiin on toimia analysoivana ja tapauskohtaisesti merkitystä arvottavana asiantuntijuuden tahona. Eräs asiantuntijajäsenten asiantuntijuuden aspekti nousi esille niistä kuvauksista, joita haastatellut antoivat lasten kohtaamisesta ja kuulemisesta hallinto-oikeuden prosessissa. Asiantuntijajäsenet vaikuttavat asettautuvan tarkastelemaan oikeusprosessia ja oikeuden toimintatapoja lasten näkökulmasta arvioiden sitä, miten lapset kokevat tavan, jolla heidät kohdataan ja kuullaan oikeudessa. Asiantuntijuutta on kohdistaa katse lapseen ja yrittää asettua hänen asemaansa vaikeassa tilanteessa.

Asiantuntijajäsenten taustat huomioon ottaen olisi luontevaa kyseenalaistaa heidän puolueettomuutensa päätöksentekijöinä – ovathan he sentään työskennelleet lastensuojelun asiakkaiden kanssa erilaisissa tilanteissa ja tutustuneet ehkä tiiviinkin yhteistyön kautta moniin sosiaalityöntekijöihin. Asiantuntijajäsenten tulee ilmoittaa esteellisyydestään ja jättäytyä pois käsittelyistä, joissa luottamus hänen puolueettomuuteensa jostakin syystä vaarantuu (Hallintolaki 6.6.2003/434). Silti helposti herää jonkinlainen epäily siitä, että periaatteellinen, kollegiaalinen yhteys ja yhteinen asiantuntijuuspohja huostaanottoa hakeneen tahon kanssa saattaisi vaarantaa puolueettomuuden.

Yllättävää on, että se, mikä on epäilyttänyt puolueettomuutta vaarantavana yhteytenä, näyttäytyykin haastattelujen perusteella kuiluna hallinto-oikeuden asiantuntijajäsenten ja kentällä lastensuojelutyötä tekevien ruohonjuuritason asiantuntijoiden välillä: kaikki haastatellut asiantuntijajäsenet kyseenalaistavat jollakin tavoin sosiaalitoimen ja joissain

tapauksissa myös lausuntoja antaneiden asiantuntijoiden toimintatavat. Sosiaalitoimea kritisoidaan usein taloudellisiin syihin liittyvästä avohuollon toimenpiteiden puutteesta, liian varhaisesta tai myöhäisestä huostaanoton vireillepanosta, hakemusten epämääräisyydestä huostaanoton perusteiden ja perheen tilanteen tulkinnan suhteen, sijoituspaikan virheellisestä kuvailusta ja taloudellisiin syihin perustuvasta valinnasta lapsen edun sijasta, käytöksestä asiakasperheitä kohtaan sekä erityisesti siitä, kuinka lasta on kuultu ja pidetty prosessissa mukana. Haastatellut kuvasivat tunteitaan ärtymykseksi, suuttumukseksi ja myötähäpeäksi, joka syntyy sosiaalitoimessa työskentelevien henkilöiden kyvyttömyydestä toimia. Erityisesti huostaanotto viranomaistoiminnan puutteiden tai virheiden seurauksena nähtiin raskaana päätöksenä:

”Kyllä must ne just on vaikeita, joissa tulee semmonen olo, et siinä tilanteessa ollaan jonkun viranomaisen toiminnan takia. Et jos täs ois viranomaiset toiminu toisella tavalla niin täs salissa ei istuttais ollenkaan. Se tuntuu epäoikeudenmukaselt niit ihmisiä kohtaan.”

Lastensuojelun avohuollon puutteellisuus voi erään haastatellun analysoinnin mukaan olla myös siitä, miten sosiaalityötä tehdään hallinto-oikeudessa näkyväksi. Tämä liittyy mahdollisesti siihen, että hallinto-oikeuden muodostama toimintaympäristö on sosiaalityöntekijöille vieras, ja siellä joudutaan käymään ehkä hyvin harvoin. Asiantuntijajäsen käyttää ilmaisua, että sosiaalityöntekijät ”menevät oikeudessa puihin”, ja pohtii seuraavasti:

”Mä en sano tätä niin, että mä moittisin, ettei sosiaalityöntekijät osaa tehdä työtään. Varmaan osaa ja tekevät parhaansa, kun tilanteet on pahoja, mutta he ei osaa näyttää tai kertoa tai perustella asiakirjoissa tai suullisesti tekemiään valintoja, vaikka ne olis perusteltavissa. On raskasta kohdata tällasta kyvyttömyyttä sosiaalityössä.”

Nimenomaan sosiaalityöntekijätaustaisten asiantuntijajäsenten osalta oli mielenkiintoista havaita, että asiantuntijajäsenen tehtävästä käsin he suhtautuivat toisinaan kriittisesti myös itse aiemmin sosiaalityöntekijänä tekemiinsä ratkaisuihin. Perheiden tilanteet näyttäytyvät niissä ammatillisesti mukana eläville sosiaalityöntekijöille selvästi toisenlaisina kuin hallinto-oikeuksien jäsenille, joiden tuntuma kulloisenkin perheen olosuhteisiin jää väistämättä lyhytaikaiseksi. Lapsen ja perheen tunteminen on lastensuojelun asiakkuuden kannalta ymmärrettävästi monin tavoin tarpeellista. Vaarana on kuitenkin jumiutuminen jo tehtyihin tulkintoihin ja sen myötä kyvyttömyys nähdä, mikäli perheen olosuhteet ovat muuttuneet. Tämä selittää osaltaan sitä, miksi asiantuntijajäsenten kokemusten mukaan perheet haluavat lapsen asian käsittelyn tapahtuvan hallinto-oikeudessa. Perheet haluavat saattaa lastaan

koskevat asiat sellaisten henkilöiden ratkaistaviksi, joilla ei ole ehkä vuosia kestäneen asiakassuhteen kokemuksellista painolastia mukanaan päätöksentekotilanteessa. Perheenjäsenet toivovat jonkun katsovan heidän tilannettaan puolueettomasti ja ”uusin silmin”. Tällaista jumiutumista ja sosiaalitoimen ja perheiden välisiä konfliktitilanteita, jolloin sosiaalitoimi ei välttämättä enää arvioi lapsen tilannetta puolueettomasti, eräs haastateltu kuvaa seuraavasti:

"No tavallaanhan hallinto-oikeudessa on ikään kun semmonen viimeinen sana. (-) Välillä on varmasti... esimerkiksi ku on sellasia perheitä, jotka on tosi hankalia, että he ei tykkää kenestäkään työntekijöistä ja kritisoi ja muuta niin mä aina välillä mietin, että meneeköhän se oikein se prosessi, koska työntekijöillä alkaa olla jo vähän semmonen 'tukka täynnä' näitä tiettyjä ihmisiä kohtaan. Mutta jos aattelee yhteistyötä lastensuojelun kanssa niin sittenhän siellä on se takaportti, että hallinto-oikeus kattoo, että oliko tää oikee ratkasu."

Erilaisille asiantunteville todistajille ja kirjallisille asiantuntijalausunnoille asiantuntijajäsenet antoivat pääasiassa suuren painoarvon. Sosiaalitoimen tulo oikeuskäsittelyyn ilman minkäänlaisia lapsen tilannetta tuntevia todistajia, pelkkien hakemusasiakirjojen varassa nähtiin ongelmallisena:

"Jotkut sosiaalitoimet on niin ärsyttäviä siitä, kun ne tulee sinne pelkkien papereiden kanssa, mut niil ei oo yhtään todistajaa. Sitte ne vaan sanoo ja väittää, et näin ja näin. Mä oon oppinu yhden asian, et aina täytyy niinku todistaa se, mitä sanoo. Tai ainakin se olis hyvin hyväksi, et pystyis niinkun todisteellisesti esittämään, et siksi ja siksi minä esitän näin."

Asiantuntijajäsenet toivat hyvin voimakkaasti esille käsiteltävien asioiden yksittäistapausluonnetta. Vaikka jonkinlaisia yhtäläisyyksiä esimerkiksi päihde- tai mielenterveysongelmista kärsivien perheiden asioiden käsittelyssä onkin, jokainen lapsi ja hänen perheensä on pohjimmiltaan ainutlaatuinen. Ratkaisuita tehtäessä näennäisen samankaltaisissa tilanteissa hyvinkin pienet seikat saattavat vaikuttaa siihen, että lopputulos on eri perheiden kohdalla kuitenkin erilainen. Käsiteltävien asioiden yksittäistapausluonne ja kulloinkin saatavilla oleva informaatio vaikuttaa siihen, miten saatuja lausuntoja ja todistuksia suhteutetaan toisiinsa:

"Lausuntojen painoarvo riippuu aina siitä asiasisällöstä, millasesta problematiikasta siinä on kyse. Et jos on kyse vaikka mielenterveysasioista, niin joku psykiatrian poliklinikan lausunto voi olla hyvin painava. Tai päihdehuollosta, niin päihdehuollon lausunto, mut samaan aikaan siellä voi olla joku päiväkodin lausunto tai sijaishuoltopaikan lausunto. Joka tavallaan kumoaa

sen, mitä sanotaan niis toisis lausunnoissa. (-) Aika yllättävilläkin asioilla, vaik asianosaisten omalla mielipiteellä, voi olla hyvin vahva painoarvo. Jos asiantuntijalausunnot menee esimerkiksi silleen ihan tasan."

Suurin osa asiantuntijajäsenistä oli sitä mieltä, että asiantuntevien todistajien kertoman ja kirjallisista asiantuntijalausunnoista saadun tiedon merkitys on päätöksenteossa ratkaiseva, ja ohittaa asianosaisilta saadun tiedon. Eräiden haastateltujen asiantuntijajäsenten mukaan lausuntoja antaneisiin asiantuntijoihinkaan ei kuitenkaan suhtauduttu täysin kriittikittömästi, vaan haluttiin nähdä myös heidän antamassaan informaatioissa mahdollisesti olevat ongelmat:

"Kyllähän sillai vuosien mittaan tossa on törmänny tosi moniin todistajiin, niin välillä on asiantuntijoissakin semmosia... ehkä asenteellisia ihmisiä. Että tavallaan se on jotenkin värittyntä enemmän ehkä jostain omasta viitekehyksestä tai jostain kuin niistä lapsen kokemuksista."

Mielenkiintoisia näkökulmia asiantuntijalausuntoihin ja -todistuksiin suhtautumisessa ja niiden analysoinnissa tuli esille seuraavissa toteamuksissa:

"Mä luen ne lausunnot aina viimeiseksi. Mä luen aina mieluummin vaik kotipalvelutyöntekijän kolmen kuukauden raportin vierailuista perheessä ja havainnoista siellä, koska siitä välittyy oikeasti se perheen arki."

"Tokihan niis kaikissa jutuissa on se lapsen näkökulma välittyny sit papereista tai siitä on joku muu puhunu, ja sitä kautta on pohdittu sitä... mut kyllä se varmaan semmonen asiantuntijatieto sit kuitenkin nähdään painavammaksi. Tietysti sitä lapsen tietoa... enemmän pohditaan sitä, että okei se lapsi sano näin, mutta miksi se sanoo näin. Et tavallaan haetaan sitä että onks tää niin kun puhdas kanta vai onks tähän vaikuttanu joku asia. Mut eihän asiantuntijalausuntoja, harvemmin mä oon kuullu pohdittavan, että miks tää psykologi kirjoittaa tällä tavalla."

Lausuntoja on kuitenkin ilmeisesti syytä lukea kriittisesti ja keskittyä siihen, mitä lausunnossa sanotaan, eikä ainoastaan arvioida lausunnon käyttöarvoa sen laatineen tahon perusteella. Tästä kertoo seuraava esimerkki:

"Mä en arvosta lainkaan sellaisia erityisasiantuntijoilta saatuja lausuntoja, joissa lasta on kohdattu vaikka – tää oli hyvä esimerkki: lapsi kohdattiin lausunnon mukaan 2 kertaa 45 minuuttia ja hänelle tehtiin sinä aikana 16 erilaista testiä. (-) Sit kun laski sen minuuttimäärän montako testiä per minuutti niin siitä tuli ihan makaaberi olo, ja saattoi todeta, että miten se lapsi on oikeesti kohdattu."

Olisi kokonaan oman tutkimuksensa aihe syventyä siihen, millaisia esimerkiksi juuri huostaanottoasioiden käsittelyä varten annetut lausunnot sisällöllisesti ovat. Kirjassaan ”Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa” (2009) Anna-Kaisa Aaltonen on kuvannut seikkaperäisesti huoltoriitojen ratkaisemisen yhteydessä käytetyille lausunnoille asetettuja vaatimuksia. Esimerkiksi jos toinen vanhemmista haluaa psykologin lausunnon asian ratkaisemisen tueksi, psykologin ei tulisi laatia tällaista lausuntoa kuulematta myös toista vanhempaa. Lausunnoissa tulisi aina mainita, keneltä tai miltä taholta lausuntoon kirjattu tieto on peräisin. Mielenkiintoista olisi tietää, onko huostaanottoasioiden käsittelyä varten pyydyttävien lausuntojen suhteen samantyyppisiä ohjeistuksia tai suosituksia siitä, millaista tietoa niitä varten tulisi kerätä.

Hallinto-oikeuteen kohdistuvaa kritiikkiä oli haastatteluissa myös runsaasti, mutta se keskittyi pääasiassa siihen, että lapsen kuuleminen on tarpeettoman muodollista tilanteessa, joka on lapselle muutenkin vaikea. Yksittäisissä tapauksissa asiantuntijajäsenet kertoivat käyneensä kuulemassa lasta sijaishuoltopaikassa, mutta tämä oli hyvin vähäistä. Toisenlaisiakin ratkaisuja ehdotettiin:

”Sitä mä kaipaen, että hallinto-oikeudessakin voitais monenlaisil tavoilla sitä lasta kuulla ja vähän rohkeemmin. Kyllähän se hallinto-oikeudessakin on resurssikysymys, et ei sit välttämättä voida lähtee lapsen luo ja mennä sinne hänelle tuttuun ja turvalliseen kotoisaan paikkaan häntä kuulemaan ja jututtamaan. Voisko se sitten olla, ett sitä lasta kuultais ihan erikseen eri päivänäkin, kun on sitten suullinen istunto.”

Lapsen kasvun ja kehitykseen asiantuntijuus sekä asiantuntijuus lapsen asioiden ajamisena

Lakiin ei ole kirjattu sitä, mikä on asiantuntijajäsenen varsinainen tehtävä hallinto-oikeuden istunnoissa. Lapsen kasvun ja kehityksen asiantuntijana hänen roolinsa on haastattelujen perusteella olla se, joka kuulee lasta ja pitää erityisesti tämän näkökulmaa ja etua esillä käsittelyissä. Hänen asiantuntijuutensa oleellisin sisältö on koulutuksensa ja kokemuksensa nojalla hallita psykososiaalista, lasta koskevaa tietoa, joka auttaa oikeuden jäseniä lapsen edun mukaiseen päätöksentekoon. Lapsen etua voidaan lähestyä hyvin erilaisista näkökulmista, pääasiassa lastensuojelun sosiaalityön toiminnan tuntemuksen, psykologisen tai psykiatrisen tiedon kautta. Asiantuntijajäsenet kertoivat haastatteluissa, etteivät he itse tiedä, miten heidät valikoidaan käsiteltäviin tapauksiin. Parhaimmillaan kuitenkin käsittelyssä kohtaavat lapsen ja

hänen perheensä huostaanottohakemukseen johtanut problematiikka ja käsittelyyn osallistuvan asiantuntijajäsenen erityisosaaminen. Lasten ja heidän tilanteensa tarkastelu ja arviointi oman osaamisen näkökulmasta ei kuitenkaan ole ainoa lapsiin liittyvä asiantuntijuuden osa-alue. Asiantuntijajäsenten asiantuntijuuteen liittyy myös asenteena näkyvä asiantuntijuus. Haastatteluissa tuli paikoitellen asiantuntijajäsenten ja lasten suhteeseen liittyen esiin ilmiö, jota voidaan mielestäni verrata sosiaalityön teoretisoinnissa tunnistettuun sosiaalityöntekijän tehtävään toimia asiakkaan asioiden ajajana (advocacy). Tällä tarkoitetaan valtaa vailla olevien asiakkaiden edustamista valtaa pitäviin yksilöihin ja valtarakenteisiin nähden. (Payne 1997, ref. Juhila 2006, 179-183). Ainakin osasta huostaanottokäsittelyitä voidaan ajatella, että lapsi on vaarassa jäädä niissä yksin muiden asianosaisten tahojen intressien ollessa erilaiset kuin hänellä itsellään. Sosiaalitoimi hakee huostaanottoa, jota lapsi ei välttämättä halua, ja vanhemmilla on omat intressinsä, jotka nekään eivät aina ole lapsen toiveiden ja tarpeiden mukaiset. Vanhemmilla on oikeudessa mahdollisesti avustajat ja helposti ajatellaan, että nämä edustavat myös lasta, koska vastakkaisina osapuolina tapauksessa nähdään sosiaalitoimi ja perhe. Tämä oletus ei kuitenkaan automaattisesti pidä paikkaansa. Tällaisessa tilanteessa asiantuntijajäsen on se henkilö, jolla on mahdollisuus asettua ajamaan lapsen asiaa. Asiantuntijajäsenen tehtävä on kuulla hänen toiveensa ja tarpeensa ja ottaa ne päätöksenteossa huomioon niissä rajoissa, kuin lapsen kasvun ja kehityksen turvaaminen sen sallii. Eräs asiantuntijajäsen kuvasi tätä seuraavasti:

”Meidän oikeuskäytännössä on mun mielestä semmonen ristiriita, että vanhemmilla on yleensä se avustaja oikeudessa, joku juristi, niin lapsella ei oo omaa. Vanhemmat katsoo, että se riittää, et heillä on yks yhteinen. Sit kuitenkin tässä tilanteessa voi ajatella, et lapsen ja vanhempien etuhan on ristiriidassa. Lapsella pitäis olla oma. Mut että mun tehtävä on kattoo siitä lapsen näkökulmasta, ja sit sen lisäksi, jos lapsia kuullaan oikeudessa, niin asiantuntijajäsenhän niitä kuulee.”

Lapsen näkökulman esillä pitäminen on kuitenkin usein vaikeaa. Erityisesti kirjallisissa käsittelyissä käytössä oleva asiakirjamateriaali antaa usein vain välittyntä tietoa lapsen mielipiteistä, ja suullisissakin käsittelyissä lapsen kuulemisessa on ongelmansa:

”Lapselta itseltään saadulla tiedolla on liian vähäinen painoarvo. Mun mielestä jos mietitään yleensä ottaen tuota huostaanottoa prosessia, oli sit kysymys kirjallisesta tai suullisesta käsittelystä, niin se lapsi jää sinne taustalle. Kyllä se painoarvo on niissä aikuisissa, ja aikuisten näkemykset ja esille tuomat asiat painottuu. Asiakirjoista lapsi ei näy. Jos oikeesti

lähtee lasta etsimään sieltä asiakirjoista, niin saa etsimällä etsiä. Siellä voi olla muutama rivi. Ja suullisissa istuinnoissahan lapset ei oo siellä välttämättä ite. Ja jos on niin se tilanne on jotenkin... Siinä kysyy toki jotakin, mutta ei semmosia mitä oikeesti kysyis, jos siinä ei olisi vanhempia läsnä, eikä semmosta isoa kööriä. Se on aika erikoinen ja pelottavakin tilanne lapselle. Se pitäis jotenkin muulla tapaa. Mut se lapsi jää taustalle. Se oikeesti jää.”

Asiantuntijajäsenet haluavat nähdä lapsen toisaalta ”luotettavana, ytimekkään, kirkkaan tiedon välittäjänä”. Toisaalta lapsen tietoa kyseenalaistetaan, koska lapsi nähdään vaikutteille alttiina, ja asiantuntijajäsenet kertovat joutuvansa pohtimaan, miksi tai kenen vuoksi lapsi sanoo asioita tietyllä tavalla. Kaikki haastatellut asiantuntijajäsenet ovat kuitenkin sitä mieltä, että lapsen asemaa prosessissa olisi parannettava ja lasta tuotava enemmän esille iästä riippumatta. Lapselle ei asiantuntijajäsenten näkemyksen mukaan saa jäädä vaikutelmaa siitä, että hän päättäisi omasta asiastaan, sillä vastuu on liian raskas. Mutta osallisuus omaa elämää merkittävällä tavalla koskevissa prosesseissa nähdään eri asiana kuin päätäntävalta:

”Lasta ei saa asettaa sellaiseen asemaan, että hän ois jotenkin päättämässä, mitä hänelle tapahtuu. Se on aikuisten tehtävä. Ehkä siksi mä en usko niihin ikärajoihin, mitkä tällä hetkellä on käytössä. Huomattavasti pienempi lapsi osaa kertoa elämästään ja... hänelle ikään kun kuuluis se tieto mitä tässä nyt on tapahtumassa. Välillähän sitten sosiaalityöntekijätkään ei sitä lapsen kanssa jotenkin käy läpi.”

Lapsen mielipiteen ja ajatusten kuuleminen mahdollistaa myös sen, että vaikka esimerkiksi huostaanotto jouduttaisiin tekemään, lapsen pieniä arkipäiväisiä toiveita esimerkiksi harrastusten jatkumisen tai koulunkäyntiin liittyvien asioiden suhteen voitaisiin sijaishuoltopaikassa huomioida. Osa asiantuntijajäsenistä korostaa haastatteluissa sitä, kuinka suuri merkitys nimenomaan arkipäiväisten asioiden jatkuvuudella on huostaanottotilanteessa ja miten ne voivat vaikuttaa lapsen hyvinvointiin.

Haastattelussa pyydettiin asiantuntijajäseniä pisteyttämään Lastensuojelulain 417/2007 4 §:ssä mainittuja lapsen edun elementtejä sen mukaisesti, miten merkittävänä kyseiset asiat näyttäytyvät päätöksentekotilanteissa. Kaikki kymmenen asiantuntijajäsentä pisteyttivät 13 asiaa numeroarvoilla 1-5 siten, että 1 ei ollut merkittävä, 2 ei juurikaan merkittävä, 3 jossain määrin merkittävä, 4 melko merkittävä ja 5 oli erittäin merkittävä. Yksi haastatelluista totesi pisteyttävänsä kaikki arvolla 5, koska kysymys on periaatteellinen ja eri asioiden merkitysten painottaminen tulee kyseeseen vain lain soveltamistilanteessa, jolloin on huomioitava esimerkiksi yksittäisen lapsen ikä ja kehitystaso. Seuraavassa taulukossa on kuvattu jakauma,

moniko vastaaja antoi minkäkin numeroarvon mainituille, huomioitaville asioille. Pystysarakkeissa 1-5 on merkitty annetut numeroarvot. Kunkin huomioitavan asian riviltä on luettavissa numeroarvon antaneiden vastaajien määrä kullakin numeroarvolla.

	1	2	3	4	5
Tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi				4	6
Läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet			2	4	4
Mahdollisuus saada ymmärtämystä ja hellyyttä			1		9
län ja kehitystason mukainen valvonta ja huolenpito				3	7
Taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus		1	4	4	1
Turvallinen kasvuympäristö				4	6
Ruumiillinen sekä henkinen koskemattomuus					10
Itsenäistyminen			4	4	2
Kasvaminen vastuullisuuteen			5	3	2
Mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan		1		6	3
Kielellisen taustan huomioiminen		1	3	4	2
Kulttuurisen taustan huomioiminen		1	2	6	1
Uskonnollisen taustan huomioiminen	1	1	1	6	1

Taulukko 1. Lapsen etua arvioitaessa huomioitavien asioiden painottaminen.

Vastausjakaumasta voidaan todeta, että asiantuntijajäsenet painottavat päätöksenteossaan erityisesti ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuuteen, ymmärtämykseen ja hellyyteen, turvalliseen kasvuympäristöön ja valvontaan ja huolenpitoon liittyviä kysymyksiä. Haastatellut toivat pisteytyksen ohessa esille erilaisiin näkökulmiin liittyviä huomioita näihin lapsen edun elementteihin liittyen. Läheisistä ja jatkuvista ihmissuhteista todettiin, että vaikka ne ovat lapselle tärkeitä, huostaanottotilanteessa usein juuri niissä on ongelmia ja ne voivat olla lapselle taakka tai hyvinkin suurta ristiriitaa aiheuttava asia. Ihmissuhteen läheisyys ja jatkuvuus sinällään eivät välttämättä ole lapselle hyväksi. Itsenäistymisen pohdinnan eräs haastateltu kertoi kokevansa sikäli ristiriitaisena, että moni huostaanotettu lapsi tai nuori on joutunut ehkä elämässään pärjäämään ikäänsä nähden aivan liian itsenäisesti vanhempien taholta tehtyjen

laiminlyöntien vuoksi. Huostaanotto tarjosi myös jonkinlaista vastapainoa näille kokemuksille: vaikka itsenäistyminen onkin aikanaan tavoitteena, lapselle voi olla merkittävä korjaava kokemus, ettei hänen tarvitse yrittää selviytyä kovin aikaisin omillaan, ilman aikuisten tukea. Koulutusta pidettiin yleisesti ottaen tärkeänä, mutta eräs haastatelluista totesi, että huostaanotettavilla lapsilla ja nuorilla ei välttämättä ole juuri motivaatiota opiskeluun. Asiantuntijajäsenet kertoivat, että lapsen koulunkäyntiä pyritään luonnollisesti tukemaan ja jos se on lapselle tärkeä, kannatteleva asia elämässä, sen jatkuminen parhaalla mahdollisella tavalla yritetään turvata. Kaikkien huostaanotettavien kohdalla koulutuksen pohtiminen ei kuitenkaan nouse prioriteeteissa kärkipäähän. Siihen nähden, kuinka voimakkaasti haastatteluissa tuli pisteytyskysymyksen ulkopuolella esille lapsen kuulemisen ja osallistumisen merkitys ja sen vahvistamisen tarve, pisteytyksessä mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan ei korostu mitenkään erityisesti muiden kohtien ylitse. Kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioiminen tuntuivat olevan eniten sidoksissa haastateltujen henkilökohtaisiin arvomaailmoihin ja kokemuksiin. Kokeneemmat haastatellut kuvasivat muutosta omassa ajattelussaan näiden asioiden huomioimisen suhteen siten, että ovat ajan kuluessa alkaneet painottaa näitä ratkaisuihinsa enemmän. Kieleen, kulttuuriin ja uskontoon liittyvät asiat pohdituttivat haastateltuja erityisesti perheen jälleenyhdistämisen kannalta. Joidenkin huostaanotettujen lasten kulttuurinen tausta on jokin muu kuin suomalainen. Kun lapsi sitten on sijoitettuna suomalaiseen perheeseen tai laitokseen, hänen oman kielensä, kulttuurinsa ja uskonnon harjoittamisen mahdollisuutensa tulisi turvata niin, ettei hän vieraantuisi niistä. Mikäli lapsi pystyy palaamaan myöhemmin biologisten vanhempiansa luokse, on sekä lapselle että vanhemmille vaikeaa löytää yhteinen "kulttuurinen maaperä", jos lapsen mahdollisuudet toteuttaa omaa kulttuuriaan on sijoituksen aikana estetty.

Asiantuntijajäseniä pyydettiin arvioimaan prosentuaalisesti sitä, painavatko menneisyydessä tapahtuneet asiat vai tulevaisuuden arviointi päätöksenteossa enemmän. Kahdeksan kymmenestä vastaajasta oli sitä mieltä, että jo tapahtuneet asiat ovat päätöksenteossa merkitsevämmässä asemassa, koska tulevaisuuden ennustaminen on vaikeaa tai mahdotonta. Viisi haastateltua ilmoitti, että päätöksenteossa vaikuttaa 60 -prosenttisesti perheessä tapahtuneista asioista saatu näyttö ja 40 -prosenttisesti tulevaisuuden arviointi. Yhden asiantuntijajäsenen mukaan menneisyys painaa 70 -prosenttisesti tulevaisuuden arvioinnin 30 prosenttiin nähden. Kaksi asiantuntijajäsentä ei ilmoittanut prosenttilukua, mutta he totesivat sanallisesti menneisyyden painavan enemmän. Kaksi vastaajaa oli sitä mieltä, että

tulevaisuuden arviointi on merkityksellisempää. He ilmoittivat prosenttiluvuksi 40-60 tulevaisuuden arvioinnin puolesta. Eräs vastaaja totesi, että muutosta on tapahtumassa siihen suuntaan, että huostaanoton seurauksia pohditaan enemmän. Hän piti kehityssuuntaa hyvänä. Tapahtuneiden asioiden ja tulevaisuuden arvioinnin suhde on nähdäkseni asia, joka päätöksentekotilanteessa on syytä tiedostaa. Huostaanoton perustelemissa sekä jo tapahtuneilla asioilla että tulevaisuuden arvioimisella on ongelmansa. Lapsen ja hänen perheensä menneisyys on asia, johon kenelläkään asianosaisella ei ole mahdollisuutta vaikuttaa. Menneisyyden suhteen on harkittava tarkoin sitä, minkä verran se todennäköisestä tulevaisuudesta kertoo, vai kertooko mitään. Toisaalta, tulevaisuuden ja huostaanoton vaikutusten arviointi kussakin yksittäistapauksessa on vain arviointia. Valistunutta, tietoon, todennäköisyyksiin ja kokemukseen perustuvaa arviointia, mutta arviointia yhtä kaikki. Päätöksentekotilanteessa täysin varmaksi tiedettyjä seurauksia on loppujen lopuksi hyvin vähän, eikä seurausten arviointi voi ulottua kovin kauas tulevaisuuteen. Huostaanotto tehdään parhaillaan vallitsevan tilanteen vuoksi, mutta lapsen merkityksellisimpiin ihmissuhteisiin kajoavan luonteensa vuoksi se jättää jälkensä - positiivisessa tai negatiivisessa mielessä - lapsen koko elämän kulkuun.

Ongelmallista on, että asiantuntijajäsenet sen enempää kuin muutkaan ratkaisukokoonpanoihin kuuluvat henkilöt eivät joitakin harvinaisia, sattumanvaraisia poikkeuksia lukuun ottamatta saa koskaan tietää, mitä niille lapsille ja nuorille tapahtuu huostaanoton jälkeen, joiden asiaa he ovat olleet ratkaisemassa. Suomessa on tehty vasta aivan viime aikoina tutkimusta huostaanotettujen lasten ja nuorten elämästä huostaanoton jälkeen ja huostaanottotieto on toistaiseksi rajallista³. Näinollen edes asiantuntijajäsenillä, joiden substanssiosaamiseen kuuluva lastensuojelun tutkimustieto sisältyy, ei voida välttämättä olettaa olevan kovin kattavaa kuvaa ratkaisujen seurauksista. Niiden asiantuntijajäsenten, jotka ovat itse työskennelleet tiiviisti huostaanotettujen lasten kanssa, voidaan ajatella olevan kokemusperustaisesti kaikkein perehtyneimpiä huostaanoton vaikutuksiin lapsen elämässä.

³ Huostaanotettuja lapsia ja nuoria koskevia tutkimuksia:

Eronen, Tuija (2013) Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 4/2013.

Eronen, Tuija (2012) Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Acta Universitatis Tamperensis 1713. Tampere: Tampereen yliopisto.

Nuorisokodissa työuransa eräässä vaiheessa työskennellyt asiantuntijajäsen kuvailee seuraavasti:

"Mul on aika realistinen näkemys siitä, mitkä ne huostaanoton rajat sit myöskin on, että se ei oo mikään välttämättä lopullinen pelastus. Se on vaan yhen seuraavan työvaiheen tarkastuspiste. Mul on mielestäni realistinen näkemys siitä, mitä sil voidaan saavuttaa ja mitä sil ei voida saavuttaa."

Huostaanottopäätöstä pohdittaessa merkittäväksi asiaksi muodostuu lapselle suunniteltu sijaishuoltopaikka. Haastatelluilta kysyttiin, millaista keskustelua päätöksentekotilanteissa käydään sijaishuoltoon sijoittamisesta lapsen etuna. Keskustelu koettiin tältä osin useimmiten turhauttavaksi, niukaksi ja toisinaan hankalaksi, koska sosiaalitoimelta saadut tiedot suunnitellusta sijaishuoltopaikasta ovat usein vähäiset. Sosiaalitoimea kritisoitiin sijaishuoltopaikkojen valinnoista paljon pääasiassa siitä, että paikka on tavalla tai toisella "huonosti mietitty". Lapsen tarpeet ja paikan tarjoama tuki eivät välttämättä kohdanneet toisiaan, ja taloudellisten kysymysten arveltiin painaneen sijaishuoltopaikan valinnassa enemmän kuin lapsen etu:

"Sitähän ei voi suoraan sanoa, mut jää joskus miettimään sitä, että onko se ollu oikee paikka. Onko menty yksikköön, joka ei vastaa sen lapsen tarpeisiin, koska se on ollu edullinen, tai se on kilpailutuksessa pärjänny. Tai sitten, et lapsen problematiikka on niin rankka, ja hänet perhehoitoon sijoitetaan, vaikka näkee, että hän tarvis ammatillisempaa tukea ja apua siihen tilanteeseen."

Huostaanottopäätöksellä ja sijaishuoltopaikan hyväksymisellä on ongelmallinen kytkös, sillä sijaishuoltopaikan hylkääminen johtaa myös huostaanottohakemuksen hylkäämiseen. Tästä kytköksestä päätöksenteossa aiheutuvia vaikeuksia kuvaa kokenut asiantuntijajäsen seuraavasti:

"Oon mä ollu sellaisissakin päätöksentekoprosesseissa, joissa huostaanoton kriteerit täyttyy, mutta ei oo mahdollisuutta siihen sijaishuoltopaikkaan sattuneist syistä sijoittaa. On voinu olla esimerkiksi toisen huoltajan luokse huoltoriitatilanteessa. Tai on voinu olla, et haetaan perhehoitopaikkaa, että siis menis koko perhe hoitoon, ja perhe ei halua mennä sinne. Ni eihän me silloin voida osoittaa sellaista sijaishuoltopaikkaa, johon ne asianosaiset ei oo halukkaita menemään. Eihän me niit aikuisia olla huostaanottamassa. Tällasii älyttömii tilanteita on voinu tulla. Tai et sijaishuoltopaikka on viidensadan kilometrin päässä ja kyseessä on aika pieni lapsi. Usein me kuitenkin hyväksytään se hakemus, ja kirjoitetaan sinne sit

ympäripyöreesti, et pitäis tukee näitä perhesuhteita ja tii-taa-taa. Mut eihän sillä oo mitään painoarvoa, meidän sivulauseilla siellä.”

Haastatteluissa kuvailtujen ongelmien valossa on hämmästyttävää, että huostaanottohakemuksista hyväksytään hallinto-oikeuksissa keskimäärin n. 95,5% prosenttia, joskin tässä on jonkin verran hallinto-oikeuskohtaisia eroja (määristä esim. Heinonen & Hiitola 2008, 31). Eräs asiantuntijajäsen totesi, ettei varmuuden vuoksi voida huostaanottaa. Kuitenkin syntyy vaikutelma, että huostaanottamalla lapsi pelataan mielellään niin sanotusti varman päälle: huostassa ollessa lapsen tilanne ainakaan perushoidon, huolenpidon ja turvallisuuden kannalta ei voi heikompia kuin kotona, vaikka huostassa olo aiheuttaisikin muita ongelmia. Joissain tapauksissa haastateltujen mukaan huostaanotossa on kysymys myös palvelujärjestelmän toimimattomuudesta ja tuen puutteesta, mikäli lapsi jäisi kotiin:

"Me nähtiin, että sille huostaanotolle ois pitäny olla vaihtoehto. Et jos kunta ois pystynyt järjestämään toisenlaisia palveluja, ni sitä huostaanottoa ei ois tarvinnu tehdä. Tietys mielessä ois voinu jopa sanoa, ettei oo perusteita sille huostaanotolle. Mutta se pohdinta, et jos se lapsi palaa kotiin, niin hän ja se perhe jää heitteille. (-) Jos hallinto-oikeus vois velvoittaa, että me ei vahvisteta tätä (huostaanottoa), mutta kunnan on järjestettävä tätä ja tätä, niin sellaselle vaihtoehdolle vois olla käyttöä. Mutta kun vaihtoehdot on vaan että vahvistetaan tai ei vahvisteta, ni sitte sen lapsen edun mukainen ratkaisu on tulla huostaan otetuksi."

Palautteen puute ja asiantuntijuuden katkonaisuus

Haastatelluilta asiantuntijajäseniltä kysyttiin huostaanottopäätöksiin liittyen, ovatko he joskus saaneet tietää olleensa myötävaikuttamassa lapsen edun kannalta virheellisen päätöksen syntymiseen. Kävi ilmi, että vain harvoissa yksittäistapauksissa lapsen myöhempi kohtalo paljastuu päätöksentekijöille. Tällöinkin on yleensä kysymys siitä, että lapsen tilanne tulee joko huostaanoton purun tai hylkäävän huostaanottohakemusta koskeneen päätöksen jälkeen tulleen uuden huostaanottohakemuksen muodossa uudelleen käsittelyyn. Tällöinkin on täysin sattumanvaraista, osallistuuko käsittelyyn sama asiantuntijajäsen kuin ensimmäisellä kerralla. Koska tapauksista ei keskustella eri asiantuntijajäsenten tai tuomarikokoonpanojen välillä, tieto ei välttämättä tule ensimmäisen päätöksen tehneille sittenkään, vaikka lapsen asiaa käsiteltäisiin hallinto-oikeudessa uudelleen. Minkäänlaista palautejärjestelmää ei ole olemassa, eivätkä asiantuntijajäsenet saa näin tietää, onko huostaanotosta ollut tavoiteltua hyötyä tai

mahdollisesti haittaa lapselle. Tämä johtaa siihen, että asiantuntijajäsenten erityisestä asiantuntijuudesta tulee yksittäistapausten päätöksentekotilanteisiin sidottua, katkonaista asiantuntijuutta. Se kasvaa ja vahvistuu ainoastaan kyseisen asiantuntijajäsenen kokemuksen lisääntymisen myötä ilman, että asiantuntijajäsen voisi vahvistaa osaamistaan tekemiinsä päätöksiin kohdistuvan palautteenannon kautta. Tämä palautteen puute ja asiantuntijajäsenten asiantuntijuuden keskittyminen päätöksen aikaan saamiseen aiheuttaa myös kitkaa suhteessa sosiaalitoimeen. Hallinto-oikeuksien huostaanottopäätökset nähdään ajoittain sosiaalitoimessa virheellisinä nimenomaan sitä näköalaa vasten, joka syntyy, kun sosiaalitoimessa joudutaan työskentelemään tehdyn ratkaisun seurausten kanssa. Tämä lisää mahdollisesti sosiaalitoimen epäluottamusta hallinto-oikeutta kohtaan. Huostaanotettujen lasten ja nuorten kanssa käytännön työtä tehneet asiantuntijajäsenet tiedostavat huostaanottopäätöksissä mahdollisesti tehtävän virheitä, mutta ilman pitkäaikaista seurantaa ja palautteenantoa on mahdotonta tietää, millaisissa tilanteissa ratkaisu on ollut oikea.

”Kyllä ois hyvä asia saada tietää, mitä näille lapsille ja nuorille on tapahtunu. Ja sitten vielä pitkittäistutkimusta, että onko näillä tää, että olis jopa hyötyä ollu.”

Vaikka asiantuntijajäsenet suhtautuvat sosiaalitoimeen hyvin kriittisesti, ratkaisukokoonpanoilla on tietynlainen pakko luottaa sosiaalityöntekijöihin, tekevätpä he oikeudessa itse minkä tahansa päätöksen. Periaatteessa sosiaalitoimen ja hallinto-oikeuden toiminta sujuvat parhaimmillaan niin, että ne korjaavat tarvittaessa toinen toistensa tekemiä ratkaisuja:

”Sosiaalityöntekijän tehtävä on seurata sitä perhettä säännöllisin väliajoin. Et jos huostaanotto on tarpeeton, niin se puretaan, ja sit taas jo me emme ota huostaan, niin sitte ne voidaan uudestaan ottaa, jos tulee jotaki. (-) Nää on tämmösii, ihmiset näit ratkoo ja ihmiset tekee virheitä. Varmaan mäkin oon tehny virheitä.”

Tämä periaatteellisella tasolla hyvältä ja toimivalta kuulostava malli ei sosiaalitoimen kannalta ole yhtä kitkaton, kuin millaisena se asiantuntijajäsenten taholta parhaimmillaan nähdään. Sosiaalitoimen näkökulmaa asiaan toi esille seuraavasti eräs haastatelluista:

”Kun sosiaalitoimi vaatii huostaanottoa, niin ne loukkaantuu kovasti siitä, että heidän kanssaan ei olla samaa mieltä. Että he ovat sitä mieltä, että on tehty väärä päätös, ja niinhän heidän kuuluukin olla. Eihän kukaan tee hakemusta huostaanotosta ja ajattele, että no toivottavasti se kumotaan. Mut se että oikeesti tietää mikä on lapsen edun kannalta ollu oikea

ratkaisu, niin sitä tietoa meillä ei valitettavasti ole käytettävissä tai sitä pitäis kyllä itse asiassa etsiä jostain. Se on tietoaukko."

Huostaanottopäätösten suhteen on jälkikäteen hyvin vaikea arvioida, miten asiat perheessä olisivat edenneet, jos tapauksen ratkaisu olisi ollut toinen. Lastensuojeluasiakkaiden elämäntilanteiden monimutkaisuus ja elämän arvaamattomuus ylipäättään aiheuttavat sen, että kaikkia päätöksen seurauksia ei ole mahdollista ennakoida, vaikka yleistä tietoa huostaan ottamisen vaikutuksista lapsen elämään olisikin. Toisinaan asiantuntijajäsenet joutuvat pysähtymään sellaistenkin vaikutusten äärelle, joiden yhteyttä tekeillä olevaan huostaanottoon voi vain arvailla, mutta jotka muuttavat peruuttamattomasti lapsen elämää:

"Et yksittäisii on ollu sellasii joitain, et on esimerkiks asianosainen saattanut tehdä itsemurhan sen prosessin kuluessa. Et esimerkiks päätösistunnossa saadaa tietää, ettei äitiä enää ole. Mut silloin mä en tiedä, et miten paljon sil on meiän kans tekemistä ja kuin paljon se riippuu ylipäättään siit koko elämäntilanteen raskaudesta."

Eristynyt asiantuntijuus

Haastatellut asiantuntijajäsenet kuvasivat paitsi palautteenantoon liittyviä puutteita, myös sitä yksinäisyyttä, joka asiantuntijajäsenenä toimimiseen liittyy. Ratkaisukokoonpanojen kesken tapauksista keskustellaan, mutta muu jakaminen puuttuu. Tässä tehtävänsä kanssa yksin jäämisessä on havaittavissa kolme aspektia: Ensinnäkään omaa asiantuntijuutta ei ole mahdollista vahvistaa sen kokemusten jakamisen kautta, jota asiantuntijajäsenten kesken voisi olla. Asiantuntijajäsenillä ei ole keskenään organisoitua tai edes epämuodollista toimintaa, eivätkä samassa hallinto-oikeudessa toimivat asiantuntijajäsenet välttämättä tunne toisiaan lainkaan. Toisekseen, asiantuntijajäsenet toivat muutamassa haastattelussa esille, että he kokevat erillisyyttä myös hallinto-oikeuden organisaatioon nähden ja toimivat sen osana ikään kuin ulkojäseninä tai satunnaisina vierailijoina. Kolmas yksinäisyyden näkökulma liittyy siihen, että asiantuntijajäsenillä ei ole minkäänlaista tehtävänsä liittyvää työnohjausta, vaikka sille koettaisiin olevan tarvetta. Kaikki nämä yksin jäämisen ja kontaktien puutteen kuvaukset antavat asiantuntijajäsenten asiantuntijuudesta kuvan eristyneenä asiantuntijuutena. Asiantuntijajäsen joutuu toimimaan tehtävässään ratkaisukokoonpanoon kuuluvia henkilöitä lukuun ottamatta itsensä, oman tietonsa ja kokemuksensa varassa. Aikana, jona kollegiaalisuutta, jakamista ja tehtävissä jaksamisen tukemista pidetään julkisuudessa paljon

esillä, tällaista yksin jäämistä on voidaan mielestäni pitää melko poikkeuksellisenä ottaen huomioon päätösten luonteesta seuraavan kuormittumisen.

Vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen puuttuminen oikeuden päätöksen kautta on paitsi perheen, myös päätöksentekijöiden kannalta toisinaan vaikea ja hyvinkin ristiriitaisia tunteita herättävä asia. Asiantuntijajäsenten käsitys siitä, että ratkaisulla tavoitellaan lapsen etua on selkeä, mutta perheiden tilanteet eivät ole läheskään aina mustavalkoisesti hyviä tai huonoja, vaan molempia elementtejä on läsnä. Useat haastatellut käyttivät epävarmoista tapauksista ilmaisua "kiikun-kaakun -tilanne", jolloin huostaanottohakemuksen hyväksymisen sekä hylkäämisen puolesta on yhtä lailla perusteita. Epävarmuus pelkäästään ei kuitenkaan ollut vaikeaksi koettu asia, vaan se yhdistyi johonkin muuhun tapauksessa huomioitavaan tekijään. Jos lapselta saatu tieto tilanteestaan koettiin kovin välittyneeksi tai lapsen havaittujen lojaliteettiristiriitojen vuoksi rajoittuneeksi, kokemus oli, ettei lasta pystytty huomioimaan tarpeeksi. Pienten lasten huostaanotot koettiin vaikeiksi, samoin kuin sellaiset tilanteet, joissa vanhempien ja lasten välisessä suhteessa oli havaittavissa keskinäistä rakkautta, mutta vanhempien kyky hoitaa lasta ei syystä tai toisesta ollut riittävä:

"Vaikeita on nää, joissa huomaa, että on hyvin voimakas ja vilpitön halu, välittäminen ja rakkaus lasta kohtaan, mutta sitten on sellasia puutteita, mitkä ei esimerkiksi vanhempien kehitystason vuoksi oo jotenkin avohuollon kautta hoidettavissa. Ne on aika surullisii."

Vaikeista päätöksentekotilanteista kysyttäessä esille tuntui nousevan asiantuntijajäsenten ajatus huostaanoton kaaresta ja siitä, että sen on tarkoitus olla väliaikainen ratkaisu. Sekä pieniä lapsia koskevassa pohdinnassa, että erillisissä maininnoissa siitä, kuinka huostaanoton purku koetaan ristiriitaisempaan asiana kuin huostaanotto, fokus vaikutti olevan lapsen kotiin palaamisen kysymyksissä. Ajatus siitä, että ehkä hyvinkin nuorena huostaanotettu lapsi on kiinnittynyt tiiviisti sijaishuoltopaikkaansa ja sitten häntä aletaan palauttaa vanhemmilleen, joiden elämäntilanne on parantunut, tuntui haastateltujen mielestä lapsen repimiseltä:

"Jos se yksivuotias sijoitetaan ja on kolme vuotta sijaishuollossa, niin onks se lapsen edun mukaista palauttaa se sinne biologiseen perheeseen. Kun se sijaisperhe periaatteessa on sen lapsen kokemusmaailmassa hänen perheensä. Tämmöset asiat tuntuu hankalilta. (-) Eihän ne lapset oo mitään postipaketteja, joita me vaan siirrellään paikasta toiseen."

Päätöksenteossa vaikeita tunteita herättivät myös voimakkaan väkivallan tai sen uhan läsnäolo käsiteltävässä tapauksessa, nuorten kertomukset huonoiksi koetuista sijaishuoltopaikoista ja samanaikainen mahdollisuus antaa nuorten palata kotiin, jo mainittu viranomaistoiminta

huostaanoton syynä, mediaan vedetyt tapaukset sekä sellaiset tapaukset, joissa monimutkaisten perhesuhteiden vuoksi asianosaisten näkökulmien huomioiminen oli haasteellista:

"Ehkä ne tapaukset on vaikeimpia, joissa on kysymyksessä tällaiset uusiperheet. Siinä joudutaan kyllä pohtimaan monelta kantilta ja monien vaiheiden kautta tätä kysymystä, että mikä on tämän lapsen edun mukaisen ratkaisun paremmuus."

Asiantuntijajäsenet kertovat keskustelewansa tehtävässään kohtaamistaan asioista pääasiassa saman ratkaisukokoonpanon muiden jäsenten kanssa. Vaitiolovelvollisuus otetaan hyvin vakavasti, eikä käsittelyistä tästä syystä puhuta juurikaan ulkopuolisten kanssa. Joissain tapauksissa asiantuntijajäsenet kertovat jutelleensa nimettömästi ja tunnistettavat yksityiskohdat häivyttäen toisten asiantuntijajäsenten kanssa tai oman päätoimensa kautta saamissaan työnohjauksissa. Tarvetta keskustelulle kuitenkin tuntuu olevan todella paljon, lähes kaikki haastatellut mainitsivat siitä jollain tavoin.

"Se meijän toiminta on täysin irrallisina ulkojäseninä. Ei olla missään tekemisissä toistemme kanssa. Hyvä jos törmää joskus kerran puolessa vuodessa johonkin toiseen asiantuntijajäseneseen vaikka työskennellään samalla jaoksella. Eli et meille pitäis järjestää jotain kollektiivista toimintaa.(-) Mun mielestä se pitäis legitimoida sieltä hallinto-oikeudesta et tällanen on ja tulkaa tähän."

Yhteisesti käytävä keskustelu voisi sekä auttaa asiantuntijajäsenten jaksamista että antaa tukea päätöksentekotilanteisiin. Parhaimmillaan tämä olisi eduksi myös lastensuojelun asiakasperheille. Tällä hetkellä heidän asioitaan käsitellään vahvasti yksittäistapauksina, eikä vertailua muiden asiantuntijajäsenten samantyyppisten tapausten päätöksenteossa huomioitaviin asioihin ole. Erityisesti asiantuntijajäsenten kuvaamissa rajatapauksissa tämä saattaa johtaa erilaisiin ratkaisuihin.

Kukaan haastatelluista asiantuntijajäsenistä ei saa työnohjausta asiantuntijajäsenyyteensä liittyen. Monilla oli työnohjausta päätoimensa vuoksi ja siellä sivuttiin satunnaisesti jotakin asiantuntijajäsenyyden myötä heränneitä kysymyksiä. Asiantuntijajäsenet kokivat kuitenkin jossain määrin hankalana, että he käsittelesivät sivutoimen aiheuttamia kysymyksiä päätoimen työnantajan kustannuksella ja tästä syystä asiantuntijajäsenet tuntuivat välttävän tätä. Suurin osa haastatelluista oli sitä mieltä, että työnohjaus olisi tarpeen, sillä esimerkiksi huostaanottopäätökset ovat toisinaan erittäin vaikeita ja niihin liittyvä vastuu suuri.

Asiantuntijuuden ominaisuuksien rakentumisesta

Haastatteluiden perusteella muodostunut kuva asiantuntijajäsenten erityisestä lastensuojelun asiantuntijuudesta kertoo tosiasiallisesti koetun ominaisuuksista. Asiantuntijuuden ominaisuudet eivät ole syntyneet teoretisoinnin tai ulkopuolelta asetettujen vaatimusten vuoksi, vaan vuorovaikutuksessa, joka asiantuntijajäsenellä on muihin käsittelyihin osallistuviin tahoihin, ulkopuolisiin, kehottajan roolissa oleviin henkilöihin tai reflektoinnin kautta omaan itseensä. Ulkopuoliset tahot voivat olla yhtä lailla henkilöitä kuin organisaatioitakin. Asiantuntijuuden ominaisuudet ovat kiinnostavia, mutta niitä on tarkasteltava myös vuorovaikutussuhteidensa kautta. Aina vuorovaikutussuhdetta ei kuitenkaan ole, vaikka sen olemassaolon tarve tiedostetaan asiantuntijajäsenten keskuudessa yleisesti. Tällainen puute kertoo niistä asiantuntijuuden osa-alueista, joita olisi mahdollista ja tarpeellista kehittää. Yhtä lailla kuin kehittämisen paikkoja, asiantuntijuuksien ominaisuuksien kautta pystytään tarkastelemaan myös sitä, mikä asiantuntijuudessa on hyvää ja vahvaa. Alla olevassa taulukossa olen tiivistänyt haastatteluiden analysoinnin myötä hahmottuneita toteutuvan asiantuntijuuden ominaisuuksia sekä millaisia tehtäviä tai merkityksiä ne saavat.

Asiantuntijajäsenen asiantuntijuuden ominaisuudet	Vuorovaikutuksen luonne asiantuntijajäsenen kannalta
ulkopuolelta tunnistettu asiantuntijuus	kehotukseen suostuminen
itse testattu asiantuntijuus	mitattavaksi asettuminen
omaan taustaan nojaava asiantuntijuus	luottamus omaan koulutukseen ja kokemukseen
tietoa arvioiva asiantuntijuus	todistusten ja lausuntojen luotettavuuden sekä tapauskohtainen merkityksen arviointi
korjaava ja täydentävä asiantuntijuus	sosiaalitoimeen kohdistuva kriittisyys, erottautuminen, korjaaminen ja täydentäminen; joskus tehtyjen päätösten osalta korjattavana oleminen
päätöksenteossa neuvotteleva asiantuntijuus	ratkaisukokoonpanon jäsenten keskinäinen kunnioitus, konsensuksen etsintä
poikkeuksellista valtaa käyttävä asiantuntijuus	asianosaisten perhesuhteita koskevien ratkaisuiden tekeminen
perusteleva asiantuntijuus	päätelyketjujen näkyväksi tekeminen asianosaisille, pyrkimys auttaa ymmärtämään ratkaisuja
lapsen kasvun ja kehityksen asiantuntijuus	lapsen tilanteen tarkastelu ja edun arviointi

asiantuntijuus asioiden ajamisena	tarkastelu lapsen näkökulmasta, lapsen ja hänen tietonsa kunnioitus
asiantuntijuus näkemisenä ja kuulemisena	nähdyn ja kuullun tulemisen kokemuksen antaminen asianosaisille
katkonainen asiantuntijuus	palautteen puute
eristynyt asiantuntijuus	jakamisen puute

Taulukko 2. Asiantuntijajäsenten asiantuntijuuden ominaisuudet ja niiden toteutuminen.

7 Johtopäätöksiä asiantuntijuudesta ja lastensuojelun tiedosta

Tutkielmassani lähdin tarkastelemaan sitä, millaisena lastensuojelun asiantuntijuus näyttäytyy ja miten se ymmärretään hallinto-oikeuskontekstissa sekä eri osallistuvien tahojen että asiantuntijajäsenten omana asiantuntijuutena. Haastattelemiltani asiantuntijajäseniltä saadun tiedon kautta oli tarkoitus hahmottaa sitä, millaisista taustoista tulevat henkilöt valikoituvat asiantuntijajäsenen tehtäviin ja millaisena he kokevat tehtävässään tahdonvastaisia huostaanottoja koskevan päätöksenteon. Olin kiinnostunut psykososiaalisen ja juridisen tiedon rajapinnasta ja tietojen kohtaamisesta sekä mahdollisista ristiriidoista päätöksentekotilanteissa.

Halusin myös tarkastella sitä, millaisilta asiantuntijajäsenten taustat ja osaaminen vaikuttavat, sekä miten ne suhteutuvat heidän tuomarin roolissa toimimiseensa. Toivoin voivani peilata haastatteluista noussutta kuvaa lastensuojelun asiantuntijuudesta hallinto-oikeuskontekstissa ja asiantuntijajäsenten käyttämästä lastensuojelun tiedosta jo olemassa oleviin teoreettisiin malleihin päätöksenteosta sekä siihen lastensuojelun asiantuntijuutta ja tietoa kuvaavaan kolmijakoon, jonka olin tutkielman teoreettisessa osuudessa kehittänyt. Kolmijako sinällään osoittautui paikkansa pitäväksi, mutta haastattelujen perusteella asiantuntijuuksissa ja niiden välisessä vuorovaikutuksessa päätöksenteon kannalta näyttäytyivät tärkeinä monet muutkin asiat kuin erilaiset asiantuntijuudet tahot.

Asiantuntijuuksien ominaisuuksista ja vuorovaikutuksesta

Teoreettiset mallit tarjoavat pohjaa ja vertailukohtaa sille tiedolle, jota käytännön toiminnasta tekijöiltä itseltään saadaan. Tutkittaessa täysin uutta aluetta osoittautui mielestäni hedelmälliseksi antaa myös aineiston ja sen takana olevien henkilöiden puhua kaikesta siitäkin,

mikä ei ole aiempien teorioiden nojalla arvattavissa. Oma havaintoni oli, että asiantuntijajäsenten kuvausten perusteella lastensuojelun asiantuntijuuden ominaisuuksia, sille asetettuja vaatimuksia sekä asiantuntijuuksien keskinäisiä suhteita voidaan tarkastella muutenkin kuin ihanteellisesta, asiantuntijuuden teorialähtöisestä kriteeristöstä tai tiedon kategorisoinnista käsin Julie Drury-Hudsonin tai Malcom Paynen tapaan. Huomio voidaan kiinnittää siihen, mikä asiantuntijuuden toiminnassa tulee näkyvästi ja kokemuksellisella tavalla todeksi, mitä kokijat pitävät merkityksellisenä ja mistä syystä. Nämä asiantuntijuuden kokemukselliset ominaisuudet paljastavat jotakin myös siitä, millaisia ongelma-alueita tai kehittämistarpeita lastensuojelun asiantuntijuuteen hallinto-oikeuksien asiantuntijajäsenten näkökulmasta liittyy.

Asiantuntijajäsenten omasta erityisestä asiantuntijuudesta oli havaittavissa, että lähtökohdaltaan se on useimmiten ulkopuolelta tunnistettua tai itse hakuprosessin kautta testattua asiantuntijuutta, jota lähdetään käyttämään koulutustaustaan nähden poikkeukselliseen toimintaympäristöön. Sisällöllisen, koulutuksellisen ja kokemuksellisen asiantuntijuuden riittävyttä verrataan ennen tehtävän alkamista hakuprosessissa asiantuntijajäsenille lainsäädännössä asetettuihin vaatimuksiin. Asiantuntijajäsenen tehtävässä toimiessa asiantuntijuus on ainakin aluksi voimakkaasti henkilön omaan taustaan nojaavaa ja sittemmin kokemuksen kautta vahvistuvaa asiantuntijuutta. Käsittelyissä asiantuntijuuteen liittyvä keskeinen tehtävä on arvioida sitä kirjallista ja suullisesti tuotettua tietoa, jota lapsen edun mukainen päätöksenteko edellyttää. Tämän jälkeen asia ratkaistaan yhdessä lainoppineiden tuomareiden kanssa, jolloin asiantuntijuudessa merkittävä piirre on sen neuvottelevuus kumppanina toimivan toisen asiantuntijaryhmän kanssa. Päätöksenteon jälkeen asiantuntijuuteen kuuluu taito tehdä päättelyketjut ja perusteet näkyviksi asianosaisille. Koska palautetta tehdyistä päätöksistä ei huostaanottopäätöksenteossa ole mahdollista saada, asiantuntijuus on luonteeltaan katkonaista ja päätöksenteon prosessiin keskittyvää. Asiantuntijajäsenten asiantuntijuus on myös eristynyttä asiantuntijuutta, sillä asiantuntijajäsenten keskinäinen jakaminen, asiantuntijajäsenten tiivis suhde hallinto-oikeuden organisaatioon sekä työssä jaksamisessa tukeva työnohjaus vaikuttavat puuttuvan.

Asiantuntijajäsenten asiantuntijuus on suhteissa ja vuorovaikutuksessa toteutuvaa asiantuntijuutta. Lastensuojelun sosiaalityön asiantuntijuus näyttäytyy asiantuntijajäsenille kyseenalaisena ja toimintaedellytyksiensä vuoksi rajoittuneena asiantuntijuutena. Suhteessa tähän asiantuntijajäsenten asiantuntijuus muodostuu mahdollisuuksien mukaan korjaavaksi ja täydentäväksi asiantuntijuudeksi. Suhteessa lausuntoja ja todistuksia antaviin ammatillisiin,

sosiaalityön ulkopuolisiin asiantuntijuuksiin asiantuntijajäsenten asiantuntijuus on analysoivaa ja arvottavaa asiantuntevien todistajien asiantuntijuuden ollessa yleensä merkityksellisenä pidettävää, mutta tapausten ainutlaatuisten piirteiden mukaisesti painotettavaa. Oleellista asiantuntijuudessa on se, että perheen tilannetta katsotaan ”uusin silmin” ja kyllin etäältä, jotta se voidaan hahmottaa kokonaisuudessaan, mutta ilman tuttuuden taakkaa. Suhteessa lapsiin asiantuntijajäsenten asiantuntijuus näyttäytyy katseen lapsen kohdistavana, etua arvioivana, kasvua ja kehitystä tuntevana sekä lapsen asioita ajavana asiantuntijuutena. Suhde ratkaisukokoonpanon lainoppineiden tuomarien asiantuntijuuteen on neuvotteleva ja kumppanuusasiantuntijuutena toimiva lainoppineiden tuodessa päätöksentekotilanteisiin juridisen osaamisen asiantuntijajäsenten psykososiaalisen osaamisen täydentäjäksi.

Asiantuntijajäsenen asiantuntijuus on luonteeltaan jatkuvasti muuttuvaa ja yksilöllistä. Pohjakoulutus muodostaa ainoastaan portin mahdollisuuteen lähteä kehittämään todellista lastensuojelun asiantuntijuutta omassa työssä. Tälle asiantuntijuudelle ei ole valmista mallia, vaan se rakentuu ainutlaatuiseksi sen polun myötä, jota asiantuntijaksi kehittyvä henkilö kulkee tietoa ja kokemuksia hankkiessaan. Käsiteltävien tapausten kuvattu yksittäistapaustyyppi kertoo lastensuojelun asiantuntijuudesta sen merkittävän seikan, että mikään koulutus ei valmista kaikkeen, mitä lastensuojelussa saattaa joutua kohtaamaan ja asiantuntijuus vaatii joustavuutta uusien tilanteiden hahmottamiselle ja niitä koskevan tiedon omaksumiselle. Asiantuntijuuteen kuuluu herkkyyys tunnistaa ratkaisuja tehtäessä toisiaan muistuttavien tapausten merkitykselliset samankaltaisuudet ja erot.

Asiantuntijajäsenten erityistä asiantuntijuutta voidaan pitää sosio-legaalisella rajapinnalla toteutuvana asiantuntijuutena hallinto-oikeuden muodostaman toimintaympäristön sekä lainoppineiden kanssa yhteistyössä tehtävien päätösten vuoksi. Lainsäädännöllisestä näkökulmasta voidaan ajatella, että asiantuntijajäsenet ovat tarkasti määritelty osa hallinto-oikeuden organisaatiota. Asiantuntijajäsenten kokemus asiantuntijuudestaan on kuitenkin erilainen. Asiantuntijajäsenen asiantuntijuus on läsnä olevaksi erikseen kutsuttavaa asiantuntijuutta ja tästä syystä asiantuntijuus ehkä koetaan nimenomaan hallinto-oikeuteen muodostuvan, ulkopuolelta tulevan suhteen kautta olemassa olevaksi asiantuntijuudeksi enemmän kuin osana olemisen kautta toteutuvaksi asiantuntijuudeksi. Lainsäädännössä ja hallinto-oikeudessa ymmärretään, että ihmisten henkilökohtaisimpiin oikeuksiin puuttumisessa pelkkä lainopillinen tieto ei riitä. Päätöksenteossa vaaditaan ymmärrystä ratkaisun syistä ja seurauksista ihmisen hyvinvoinnille, ja tällainen pohdinta muodostaa keskeisen osan asiantuntijajäsenten ammatillista osaamista. Poikkeuksellista on sen sijaan se

valta, joka hallinto-oikeudessa asiantuntijajäsenyyteen liittyy. Oikeudenkäytölle tyypillinen valta yksilöitä koskevien tahdonvastaisten päätösten tekemiseen on osa asiantuntijajäsenten ainutlaatuiselle asiantuntijuudelle leimallinen elementti.

Lainoppineiden ja asiantuntijajäsenten yhteinen, sosio-legaalinen asiantuntijuus tulee asianosaisille näkyväksi päätösasiakirjoissa. Oikeudelta edellytetään päätöksiä, jotka kestävät sekä psykososiaalisten perusteiden että lainopillisen muotoilun tarkastelun. Haastatellut kuvasivat, että kirjallisia päätöksiä muokataan ja kirjoitetaan toisinaan useita kertoja. Tämä tulee mielestäni lähelle Seppo Laakson (2012) oikeusrealistista teoretisointia, jossa kuvataan sitä, kuinka päätöksen premissit formuloidaan jälkikäteen. Vaikka päätösistunnossa käytävässä keskustelussa perusteet huostaanotolle olisivat kaikille ratkaisukokoonpanon jäsenille selvät, se ei vielä riitä, vaan perusteita on työstettävä niin kauan, että ne ovat kohtuullisesti kaikkien asianosaisten käsitettävissä. Ne ilmeisen harvinaiset tilanteet, joissa lainopilliset seikat ohittavat päätöksenteossa lapsen hyvinvoinnin, liittyvät huostaanotto-prosessissa tapahtuneisiin sellaisiin teknisiin virheisiin, että lapsen edun mukaan toimiminen edellyttäisi toimimista vastoin lakia. Tällaisissakin ristiriitatilanteissa niin lainoppineet kuin asiantuntijajäsenkin käsittävät ratkaisusta lapselle aiheutuvan haitan, ja se synnyttää turhautumista sekä suuttumusta avun tarpeessa olevan lapsen puolesta. Oikeuslaitoksen toimintaympäristössä toteutuvan asiantuntijuuden toiminnalta edellytetään kuitenkin korostuneella tavalla muodollista oikeellisuutta.

Tiedon laadusta ja kerroksellisuudesta päätöksenteossa

Lastensuojelun asiantuntijuudesta tutkimus painottaa kahta asiaa: erilaisten asiantuntijuuksien ja tiedon vaihtelevat painoarvo, laatu sekä luotettavuus sekä tiedon kerroksellinen luonne.

Kun hallinto-oikeuden asiantuntijajäsenten asiantuntijuudelle annetaan lastensuojelun sosiaalityön asiantuntijuutta korjaava ja täydentävä rooli, sisältyy tähän näkemys lastensuojelun sosiaalityön puutteista ja ongelmista. Lastensuojelun sosiaalityön asiantuntijuus ja tieto ovat asiantuntijajäsenten näkökulmasta usein puutteellisia ja kyseenalaistettavia prosessissa näkyväksi tulevien toimintatapojen osalta. Haastatellut myönsivät, että kaikki lastensuojelun sosiaalityön heikkoudet eivät ole seurausta asiantuntijuuden puutteesta, vaan esimerkiksi taloudellisista toimintaedellytyksistä. Kritiikki on kuitenkin niin moniin sosiaalitoimeja ja sosiaalityöntekijöiden toimintaa koskeviin seikkoihin kohdistuvaa, ettei sitä

missään tapauksessa voi perustella ainoastaan toimintaan vaikuttavilla, ylemmältä taholta sanelluilla tekijöillä. Keskeisimpiä ongelmia arvioitiin olevan siinä, että lapsen osallistaminen sivuutetaan prosessissa ja häntä koskevia päätöksiä tehdään muista lähtökohdista kuin hänen etuaan ajatellen. Lastensuojelun sosiaalityön tieto lapsen tilanteesta jää vajavaiseksi ja näyttäytyy tästä syystä mahdollisesti vääristyneenä. Sosiaalitoimen toiminnassa havaittu toinen ilmeinen puute koskee tehtyjen ratkaisujen perustelemista. Lastensuojelun sosiaalityön asiantuntijuuden osaksi oletetaan taito perustella ja kuvata omaa toimintaansa siten, että päättelyketjut ja ratkaisut ovat tilannetta läheisesti tuntemattomallekin ymmärrettäviä. Sosiaalitoimen lastensuojelun asiantuntijuus ei voi näyttäytyä asiantuntijuutena vaikka se olisi toiminnan osalta kuinka hyvää, ellei tätä pystytä osoittamaan asiakirjoissa ja todistamaan oikeudessa.

Sosiaalityön ulkopuolisten asiantuntijuuksien lausuntojen ja todistusten muodossa hallinto-oikeudelle tuottama tieto nähtiin pääasiassa luotettavana ja merkityksellisenä, joskin joissakin tapauksissa tiedon sisältöä ja tiedon tuottaneen henkilön viitekehystä arvioitiin kriittisesti. Osa haastatelluista asiantuntijajäsenistä kuului itse koulutustaustaltaan tähän samaan sosiaalityön ulkopuolisten ammatillisten asiantuntijuuksien ryhmään. Haastatteluissa heidän taustansa näkyivät päätöksentekotilanteita kuvattaessa useimmiten sivulauseenomaisesti. Asiantuntijajäsenten näkemys vaikutti olevan se, että oleellisempaa kuin henkilön koulutustausta, oli hänen kykynsä kohdata lapsi tavalla, jonka kautta on mahdollista saada relevanttia tietoa lapsen tilanteesta sekä perehtyneisyytensä lastensuojelun kysymyksiin. Asiantuntijajäsenet luonnehtivat myös ratkaisukokoonpanojen lainoppineita jäseniä omanlaisikseen lastensuojelun asiantuntijoiksi, jotka ovat kykeneviä oman ammatillisen ja elämäkokemuksensa avulla harkitsemaan päätöksiä ja niiden seurauksia monipuolisesti.

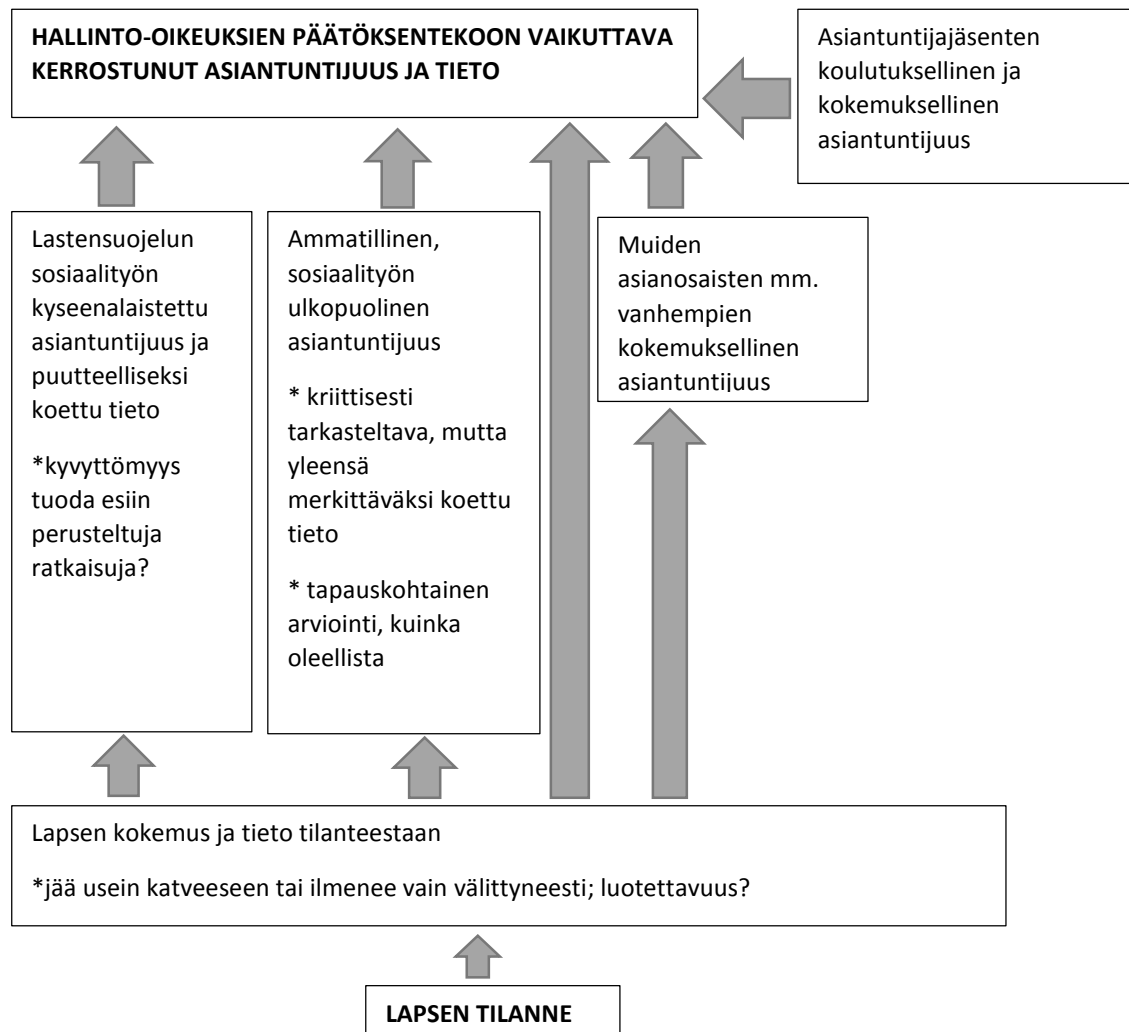
Lastensuojelun asiantuntijuuden ja tiedon kolmannen osa-alueen asiantuntijat jakoivat kahdenlaiseen kokemukselliseen asiantuntijuuteen: toisaalta ammatilliseen, kokemukseen perustuvaan asiantuntijuuteen ja toisaalta asianosaisten asiantuntijuuteen oman tilanteensa suhteen. Viimeksi mainitun yhteydessä haastatellut korostivat erittäin voimakkaasti sitä, että lasten kokemusta, asiantuntijuutta oman elämänsä suhteen pitäisi tuoda huomattavasti enemmän esille. Haluttiin nähdä, että pienetkin lapset pystyvät kertomaan omasta elämästään monenlaisia asioita. Ja mitä suuremmasta lapsesta on kysymys, sitä enemmän hänen omalla kertomallaan saattaa olla painoarvoa päätöstä tehtäessä. Rajatapauksissa nuorella itsellään oleva tieto oman elämänsä suhteen saattaa muodostua haastateltujen mukaan ratkaisevaksi niin, että huostaanottohakemus hylätään. Pienemmiltäkin lapsilta saatua tietoa heille

merkityksellisistä asioista halutaan yrittää kunnioittaa siinäkin tapauksessa, että huostaanottohakemus joudutaan vahvistamaan. Oleellista oli halu osallistaa lapsia huostaanottoprosessiin sillä tavoin, etteivät nämä joutuisi kokemaan itseään sivuutetuksi omaa elämäänsä hyvin syvällä tavalla koskettavassa asiassa. Lapsille ei kuitenkaan haluta antaa vaikutelmaa siitä, että vastuu syntyvästä päätöksestä olisi heidän. Lasten kuulemiseen ja prosessiin mukaan ottamiseen asiantuntijajäsenet kertoivat kaipaavansa lisää lapsiystävällisiä toimintakäytäntöjä hallinto-oikeuden puitteissa, mutta toisaalta myös huostaanottoa hakevilta sosiaalityöntekijöiltä aktiivisempaa lasten huomioimista.

Siihen nähden, kuinka voimakkaasti lapsilla oleva kokemuksellinen tieto ja sen merkitys nousi haastatteluissa esiin, on hämmästyttävää, kuinka vähän haastatellut puhuivat vanhemmista ja heidän kokemuksellisesta tiedostaan. Oma tulkintani asiasta on, että vanhemmat tuottavat kokemuseräistä tietoaan oikeuden käyttöön niin runsaasti, ettei sen puute muodostu ongelmaksi päätöksentekotilanteessa. Haastatteluissa keskusteltiin lausuntoja ja suullisia todistuksia antaneista asiantuntijoista, ja syntyi vaikutelma, että nämä henkilöt ovat usein esimerkiksi psykiatreja tai muita sellaisia asiantuntijoita, jotka eivät seuraa lapsen arkipäivän elämää kovinkaan läheltä. Materiaali jättää sen kysymyksen avoimeksi, millaisen painoarvon lapsen arjessa tiiviisti läsnä olevat tahot kuten päiväkotit, koulu tai vaikkapa lähisukulaiset saavat lausunnon antajina tai todistajina päätöksenteossa.

Asiantuntijuus itsessään ei luo tietoa tyhjästä, vaan toimii eri tahoilta kerrostuvan tiedon varassa. Asiantuntijajäsenillä on oman koulutustaustansa ja kokemuksensa suoma tieto työvälineenään, mutta heidän mahdollisuutensa käyttää omaa asiantuntijuuttaan on riippuvaista heidän käyttöönsä tuotettujen, muiden asiantuntijatahojen tiedosta. Asiantuntijajäsenet pystyvät tekemään parhaimmillaankin vain niin asiantuntevia ratkaisuja, kuin mihin kustakin käsiteltävästä tapauksesta muiden asiantuntijuuksien tuottama tieto antaa mahdollisuuksia. Vaikka asiantuntijajäsenet usein pystyvät osoittamaan käytettävissä olevassa tiedossa vajavaiset kohdat, heidän mahdollisuutensa täyttää tai korjata näitä aukkoja ovat rajalliset. Kirjallisissa käsittelyissä materiaalia voidaan hankkia lisää ja suullisissa käsittelyissä voidaan kysellen ja keskustellen hahmottaa tilannetta enemmän, mutta asiantuntijajäsen ei voi luoda päätöksenteossa käytettävää tietoa itse, saamatta osa- tai pohjatietoa ensin joltakin. Asiantuntijajäsenen ja muiden ratkaisukokoonpanoon kuuluvien tieto eroaa muiden tapaukseen liittyvien tiedosta sikäli, että he yhdistelevät eri tahojen tietoa punniten sen painoarvoa ja luotettavuutta. Tämän kokoamisen ja arvioinnin lopputulos on päätös, joka käsiteltävässä asiassa tehdään. Ratkaisukokoonpano toteuttaa sekä sosiaalityössä että oikeuden toiminnassa

luonteenomaista yhteenvedoasiantuntijuuden (Taylor 2010, 47-57) toimintaperiaatetta. Lapsen tilannetta seuranneet tai arvioineet henkilöt antavat yksityiskohtaista, lasta tai hänen arkeaan läheltä kuvaavaa tietoa, jonka ratkaisukokoonpanoon kuuluvat päätöksentekijät sovittavat muuhun yksityiskohtaiseen tietoon suuren kokonaiskuvan rakentamiseksi.

Kuvio 2. Hallinto-oikeuksien päätöksentekoon vaikuttavan asiantuntijatiedon tahot ja kerrostuminen huostaanottokäsittelyissä.

8 Ajatuksia asiantuntijajäsenenä toimimisen kehittämisestä

”Siis tutkimushan ei oo mikään palauteboksi. Mutta.”

Näin totesi haastattelunsa päätteeksi eräs asiantuntijajäsen, ja tuli samalla tiivistäneeksi paljon haastatteluiden luonteesta. Vaikka tutkielman ensisijainen tarkoitus oli käsitellä lastensuojelun asiantuntijuutta asiantuntijajäsenten haastatteluiden kautta, huomiota vaativiksi nousivat myös asiantuntijajäsenyyttä ja sen kehittämistä koskevat ajatukset. Puhumisen tarve haastatelluilla tuntui olevan valtavan suuri, kun he pääsivät tällä tavoin ensimmäistä kertaa kertomaan kokemuksistaan. Koska tutkielman eräänä tarkoituksena oli herättää keskustelua asiantuntijajäsenenä toimimisesta hallinto-oikeuksissa, olen tutkielmani päätteeksi koonnut haastatteluista esille tulleita ajatuksia tämän toiminnan kehittämisen tarpeista sekä mahdollisista tutkimusaiheista jatkossa.

Asiantuntijajäsenten kuvaukset omista koulutustaustoistaan ja kokemuksestaan lastensuojelun asiakkaina olevien lasten ja näiden perheiden kanssa kertovat monipuolisesta ja päätöksenteon kannalta ulkopuolisen tarkastelemana mielekkäältä vaikuttavasta osaamisesta. Tutkielman teon alussa olin kiinnittänyt huomiota hallinto-oikeuksien vuosikertomuksissa mainittuihin tutkinto- ja virkanimikkeisiin, jotka varsin harvojen kohdalla antoivat olettaa tiivistä yhteyttä lastensuojeluperheiden arkeen, vaikka huostaanottopäätökset johtuvat tyypillisesti perheiden jokapäiväisessä elämässä tapahtuvista asioista. Vanhemmissa vuosikertomuksissa oli mainittu sellaisiakin virkanimikkeitä, jotka viittasivat aivan toisentyypiseen kuin psykososiaaliseen tai lastensuojelulliseen osaamiseen. Haastattelujen perusteella nyt tehtävää hoitavien hallinto-oikeuden asiantuntijajäsenten oma, koulutuksellinen ja kokemuksellinen asiantuntijuus vaikutti vahvalta siinä määrin kuin nykyiset, tehtävään vaadittavat tutkinnot, täydennyskoulutus ja erilaiset lastensuojeluun kytkeytyvät urapolut mahdollistavat. Suomesta puuttuu yksinomaan lastensuojelun alaan keskittyvä peruskoulutus ja näin ollen lastensuojeluun perehtymisessä on aina kysymys suuntautumisesta, joka tapahtuu jostakin laajempaa osaamisaluetta koskevasta koulutuksesta käsin. Kun haastatelluilta kysyttiin, millaisia asiantuntijajäseniä heidän mielestään tehtävään olisi hyvä valita, mainituiksi tulivat psykiatrian, sosiaalityön ja sijaishuollon osaamisalueet sekä asenteena tinkimätön oman asiantuntijuutensa kehittämiseen sitoutuminen. Vähän arastellen kaksi asiantuntijajäsentä ottivat esille sen, että vaikka nuoret, vastavalmistuneet asiantuntija-alojen edustajat voivat olla

tiedollisesti hyvinkin päteviä, heidän elämäkokemuksen puutteen voi huostaanottopäätöksenteossa olla rasite.

Itse jäin pohtimaan osittain haastatteluista noussutta ja osaltaan kentällä toimivien sosiaalityöntekijöiden kanssa käytyjen keskustelujen perusteella syntyneitä vaikutelmaa siitä, että asiantuntijajäsenyys on asiana lastensuojeluasioita työkseen hoitavillekin henkilöille niin tuntematon. Asiantuntijajäsenyyden tutuksi tekemisen myötä tehtäviin voisi olla enemmän hakijoita, eikä tällöin tarvitsisi välttämättä turvautua suostutteluihin hyväksi koettujen asiantuntijajäsenten pitämiseksi tehtävissään. Asiantuntijajäsenten toiminnasta lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kanssa keskustellessani huomasin itse ajautuvani suostuttelijan tai kehottajan rooliin, yllyttämään asiantunteviksi ja kokeneiksi tietämiäni sosiaalityöntekijöitä harkitsemaan asiantuntijajäseneksi hakemista.

Vaikka asiantuntijajäsenten valikoituminen tehtävässä toimimiseen vaikutti sinällään perustellulta ja selkeältä, asiantuntijajäsenen kutsutuksi tuleminen perusteet kuhunkin käsiteltävään tapaukseen vaikuttivat olevan asiantuntijajäsenille itselleen epäselvät. Tähän voi mielestäni suhtautua kahdesta eri näkökulmasta. Asiantuntijajäsentä voisi tukea omassa tehtävässään tieto siitä, mihin hänen nimenomaan odotetaan kiinnittävän huomiota lapsen tilanteen tarkastelussa. Toisaalta tilanteen kokonaisuuden arvioinnin kannalta voi olla arvokasta, ettei asiantuntijajäsenen katsetta ole ennalta suunnattu tapauksessa vain tiettyihin päätöksentekoon vaikuttaviin tietoihin. Haastatellut tuntuivat taustastaan riippumatta tarkastelevan tilanteita kokonaisuuksina, luonnollisesti psykososiaaliseen tietoon, lapsen etuun ja hyvinvointiin keskittyen. Ainoastaan yksi haastateltu asiantuntijajäsen kuvasi tarkastelevansa käsiteltäviä tapauksia erittäin tiukasti oman ammattialansa viitekehyksestä käsin. Tämä sai minut pohtimaan, millä tavoin omasta rajallisesta erikoisosaamisestaan käsin toimiva asiantuntijajäsen arvioi lapsen tilanteen kokonaisuutta tai sellaista käsiteltävää asiaa, jonka problematiikka ei koske hänen omaa asiantuntijaosaamistaan.

Hallinto-oikeuksia sinällään kritisoitiin siitä, että lasten kohtaamiseen ja kuulemiseen oikeusproessin aikana on liian vähän resursseja. Se, että ratkaisukokoonpanon jäsenet menevät tapaamaan lasta sijaishuoltopaikkaan kuullakseen hänen ajatuksiaan ja mielipiteitään, on harvinainen poikkeus. Lapsia kuullaan usein oikeudenkäynnin yhteydessä, mikä voi olla lapselle ahdistavaa, eikä hän välttämättä rohkene kertoa ajatuksistaan avoimesti. Eräs asiantuntijajäsen kritisoi hallinto-oikeutta myös siitä, että hänen edustamassaan hallinto-oikeudessa huostaanotto prosessit ovat lapsen kannalta liian pitkiä. Huostaanoton hakemisesta

päätöksen saamiseen saattaa kulua vuosi, joka on lapselle ja hänen perheelleen kohtuuttoman pitkä aika elää epätietoisuudessa, palaako lapsi kotiin vai ei (Huostaanotto prosessiin kuluva ajasta myös de Godzinsky 2012). Tässä samoin kuin suuressa osassa sosiaalitoimeen kohdistuneessa kritiikissä on pohjimmiltaan kysymys taloudellisista näkökohdista. Kun toimintaan ei voida resursoida riittävästi, käsiteltävät tapaukset ruuhkautuvat.

Asiantuntijajäsenet toivat voimakkaasti esille tarvettaan jakaa kollegiaalisesti tietoaan ja kokemuksiaan toistensa kanssa sekä hallinto-oikeuksien sisällä että niiden välillä. Myös tiiviimmin hallinto-oikeuden organisaation osaksi ottamista toivottiin. Varsinkin uusille, kokemattomille asiantuntijajäsenille kokeneempien tuki ja opastus antaisi varmuutta omassa tehtävässä toimimiseen. Jakaminen parantaisi nähdäkseni myös käsiteltävien tapausten asianosaisten yhdenvertaista kohtelua. Ratkaistavat tapaukset ovat toki aina yksittäistapauksia omine ainutlaatuisine piirteineen, mutta samankaltaisuutta löytyy myös. Vaikka ratkaisutilanteeseen sinällään ei otettaisi mukaan nykyistä enempää päätöksentekijöitä, asiantuntijajäsenten keskinäisissä keskusteluissa voitaisiin esimerkkitapauksen omaisesti käydä läpi sitä, millaisia ratkaisuvaihtoehtoja tilanteisiin on olemassa ja millaisten asioiden huomioon ottamista erilaista asiantuntemusta omaavat asiantuntijajäsenet pitävät päätöksentekotilanteissa tärkeinä. Ratkaisukokoonpanojen sisällä käydään jonkin verran keskusteluja tuntemuksista, joita hyvin vaikeat päätöksentekotilanteet ovat herättäneet, mutta tämä on toisinaan riittämätöntä. Työnohjauksen tarve otettiin haastatteluissa toistuvasti esille.

Asiantuntijajäsenten kannalta oleellista olisi saada palautetta tekemistään päätöksistä ja niistä seurauksista, joita huostaanotosta on kullekin lapselle tai nuorelle ollut. Tällaisen palautteen myötä asiantuntijajäsenille voisi hahmottua paremmin myös kuva siitä, millaista hyötyä huostaanotosta millaisessakin tilanteessa voi olla, tai onko siitä mahdollisesti jotakin haittaa. Vaikka hallinto-oikeuden ja sosiaalitoimen toisiaan täydentävän toiminnan vuoksi mahdollisia virheellisiä ratkaisuja voidaankin arvioida uudelleen ja korjata, lapsen ja hänen perheensä elämään huostaanottoasian käsittely jättää aina jonkinlaisia pysyviä jälkiä. Lastensuojelun prosessien hitauden vuoksi ratkaisujen valmistelussa ja päätöksenteossa kuluu aina vähintään kuukausia. Mitä pienemmästä lapsesta on kysymys, sitä suuremman osan keskeneräinen prosessi kattaa lapsen elämästä. Keskeneräisten prosessien seurauksena syntyvä epävarmuus kuormittaa lasta ja hänen läheisiään merkittäväällä tavalla. On kuitenkin tärkeää muistaa, että huostaanottoasioissa on harvoin mustavalkoisia totuuksia, eivätkä tehdyt ratkaisut ole koskaan puhtaasti hyviä tai huonoja. Jokaisessa ratkaisussa on jollain tavoin läsnä kumpikin puoli ja päätöksenteossa on kysymys näiden arvottamisesta. Monissa tapauksissa huostaanotto jatkuu

siihen saakka, kunnes lapsi tulee täysi-ikäiseksi. Niin päätöksentekijöiden kuin asianosaistenkin olisi kuitenkin pidettävä mielessään myös se, ettei huostaanoton tarkoitus ole olla pysyvä vaan väliaikainen ratkaisu. Tarkoitus on, että lapsi voisi palata kotiin, kun huostaanoton aikana siihen johtaneet tekijät on saatu käsitellyiksi ja perusteet näinollen poistetuiksi. Huostaanotto on onnistunut ratkaisu niin kauan kuin se turvaa lasta ja hänen kehitystään sen aikaa, kun lapsi olisi kotona ollessaan uhattuna.

Tutkielman laatimisen ja haastattelujen tekemisen merkittävimmät havainnot liittyvät nähdäkseni asiantuntijuuden vuorovaikutuksessa toteutuviin ominaisuuksiin sekä siihen, kuinka arvaamattoman monikerroksista ja -tahoista päätöksentekoon liittyvä lastensuojelun tieto on, sekä millaisia vaatimuksia lapsen edun mukainen päätöksenteko asettaa käytettävissä oleville asiantuntijatiedoille. Tällä hetkellä vaikutelmani on, että hallinto-oikeuskontekstissa asiantuntijajäsenten oman taustakoulutukseen liittyvän osaamisen ja lastensuojeluun liittyvän kokemuksen varaan jää päätöksenteossa liian paljon: heidän asiantuntijuutensa on vahvaa, mutta se ei korvaa ratkaistavien tapausten yksityiskohtiin ja ainutlaatuisiin piirteisiin liittyvää tietoa, eikä kollegiaalisen jakamisen sekä tapauksiin liittyvän palautteenannon kautta lisääntyvää kokemusta. Riittävä, luotettava ja laadukas eri tahoilta saatu tieto antaa asiantuntijajäsenille mahdollisuuden käyttää omaa asiantuntemustaan parhaalla mahdollisella tavalla lapsen parhaaksi.

Tämä tutkielma on muodostanut ensimmäiset askelet polulle, joka on vielä tallaamatta: oikeuskontekstissa näkyvän lastensuojelun asiantuntijuuden tutkimista voisi ja olisi syytä jatkaa edelleen. Nyt esiin nousseet teemat asiantuntijajäsenyyteen liittyvistä kehittämistarpeista, lasten kohtaamisesta ja sen vahvistamisesta, sosiaalitoimen ja hallinto-oikeuden välisen ymmärryskuilun kaventamisesta ja päätöksentekoon liittyvästä palautteenannosta ovat esimerkkejä niistä asioista, joiden tutkiminen voisi edistää monin tavoin niin oikeuden toimintaa kuin lasten ja heidän perheidensä edun toteutumista tilanteissa, joissa perheiden yksityisyyteen sekä lasten ja vanhempien väliseen suhteeseen joudutaan julkisen vallan taholta puuttumaan. Merkittävää tässä tutkimisessa ja kehittämisessä olisi kuulla lapsia ja heidän perheitään siitä, miten he kokevat oikeudessa tapahtuvan päätöksenteon ja sen, kuinka he itse tulevat nähdyiksi ja kuulluiksi oikeuden jäsenten taholta.

Lähteet

Aaltonen, Anna-Kaisa (2009) Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki: Edita.

Aer, Janne (2012) Lastensuojeluoikeus. Helsinki: Talentum Media Oy.

Alastalo, Marja & Åkerman, Maria (2010) Asiantuntijahaastattelun analyysi: faktojen jäljillä. Teoksessa Ruusu vuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 372-392.

Alasuutari, Pertti (1999) Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Banakar, Reza (2009) Law Through Sociology's Looking Glass: Conflict and Competition in Sociological Studies of Law. Teoksessa The New ISA Handbook In Contemporary International Sociology: Conflict, Competition and Cooperation. Ann Denis, Deborah Kalekin-Fishman (toim.) London: Sage. E-artikkeli luettavissa osoitteessa http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1327025. Viitattu 7.11.2014.

Banakar, Reza & Travers, Max (toim.) (2005) Theory and Method in Socio-Legal Research. Oxford: Hart Publishing.

Banks, Sarah (2004) Ethics, Accountability and the Social Professions. New York: Palgrave Macmillan.

Bardy, Marjatta (toim.) (2009) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.

Beresford, Peter & Salo, Markku (2008) Kokemuksen muodonmuutos. Kohti palvelunkäyttäjien omaa tutkimustoimintaa. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.

Braun, Virginia, Clarke, Victoria & Terry, Gareth (2014) Thematic Analysis. Teoksessa Rohleder, Paul & Lyons, Antonia C. (eds.) Qualitative Research in Clinical and Health Psychology. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan, 95-113.

Cardozo, Benjamin N. (1921) The Nature of the Judicial Process. New Haven: Yale University Press.

De Godzinsky, Virve-Maria (2012) Huostaanottoasiat hallinto-oikeuksissa. Tutkimus tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekomenettelystä. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 260.

De Godzinsky, Virve-Maria (2014) Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 260.

Drury-Hudson, Julie (1999) Decision making in Child Protection: The Use of Theoretical, Empirical and Procedural Knowledge by Novices and Experts and Implications for Fieldwork Placement. *British Journal of Social Work* (1999) 29, 147-169.

Eronen, Tuija (2012) Lastenkoti osana elämäntarinaa - narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Tampere: Tampere University Press. *Acta Universitatis Tamperensis* 1713.

Eronen, Tuija (2013) Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 4/2013.

Evans, Tony (2010) Professional discretion in welfare services: beyond street-level bureaucracy. Farnham: Ashgate.

Eräsaari, Risto (1997) Mistä asiantuntijuus on kotoisin? Teoksessa Juhani Kirjonen, Pirkko Remes & Anneli Eteläpelto (toim.) *Muuttuva asiantuntijuus*. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 62-72.

Fawcett, Barbara (2013) Postmodernism. Teoksessa Gray, Mel & Webb, Stephen A. (eds.) *Social work theories and methods*. 2nd edition. London: Sage Publications, 147-156.

Forkby, Torbjörn & Höjer, Staffan (2011) Navigation between regulations and gut instinct: the unveiling of collective memory in decision-making processes where teenagers are placed in residential care. *Child and Family Social Work*, 16, 159–168.

Forsström, Kirsi (2011) Sosiaalityön asiantuntijuus moniammatillisessa psykiatrisessa avohoitotyössä. Helsingin yliopisto: Valtiotieteellinen tiedekunta.

Hallinto-oikeuksissa ratkaistut asiat asiaryhmittäin 2009-2013 (2014). Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/haloikr/2013/haloikr_2013_2014-09-26_tau_001_fi.html. Viitattu 25.9.2015.

Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi (2009) Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Helsingin hallinto-oikeuden vuosikertomus 2012. Helsinki: Helsingin hallinto-oikeus.

- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Holstein, James & Gubrium, Javier (1997) Active interviewing. Teoksessa *Qualitative Research: theory, method and practice*. London: Sage Publications, 113-129.
- Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelututkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Hämeenlinnan hallinto-oikeuden vuosikertomus 2013. Hämeenlinna: Hämeenlinnan hallinto-oikeus.
- Hämäläinen Juha (2007) Lastensuojelun kehityslinjoja: tutkimus Suomen lastensuojelun aatepohjasta ja oppihistoriasta. Kuopio: Snellmann-instituutti.
- Hänninen Vilma (2002) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy Juvenes Print. *Acta Universitatis Tamperensis* 696.
- Ikonen, Leeni (2013) Salassa pidettävä. Suojeleeko laki lasta vai lastensuojelijaa? Kuopio: Radium-kirjat.
- Ikonen, Leeni (2014) Hallinto-oikeudet – lastensuojelun sokea piste. Lokakuun liike – Leeni Ikosen Blogi. <http://www.lokakuunliike.com/leeni-ikosen-blogi>. Viitattu 4.9.2014.
- Ikonen, Leeni (2013) Salassa pidettävä. Suojeleeko laki lasta vai lastensuojelijaa? Kuopio: Radium-kirjat.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Korkeimmassa hallinto-oikeudessa ratkaistut asiat asiaryhmittäin 2009-2013 (2014) Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/khaloikr/2013/khaloikr_2013_2014-09-26_tau_001_fi.html. Viitattu 25.9.2015.
- Kouvolan hallinto-oikeuden vuosikertomus 2012. Kouvola: Kouvolan hallinto-oikeus.
- Kuopion hallinto-oikeuden vuosikertomus 2012. Kuopio: Kuopion hallinto-oikeus.
- Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä. Tampere: Tampere University Press. *Acta Universitatis Tamperensis* 1444.
- Laakso, Seppo (2012) Lainopin teoreettiset lähtökohdat. Tampere: Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino Oy.

- Lastensuojelu 2013 (2014) Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
<https://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/lasten-nuorten-ja-perheiden-sosiaalipalvelut/lastensuojelu>. Viitattu 25.9.2015.
- Lastensuojelun käsikirja (2014) Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
<http://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>. Viitattu 20.10.2014.
- Lehtinen, Erno & Palonen Tuire (1997) Asiantuntijaverkosto oppimisympäristönä. Turun yliopisto. Täydennyskoulutuskeskus.
- Leonard, Peter (1997) Postmodern Welfare. London: Sage Publications.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylän yliopisto: SoPhi.
- Oikeus.fi (2015) Helsinki: Oikeusministeriö ja oikeuslaitos.
<http://oikeus.fi/tuomioistuimet/hallinto-oikeudet/fi/index.html>. Viitattu 31.7.2015.
- O’Sullivan, Terrence (2011) Decision making in social work. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Oulun hallinto-oikeuden vuosikertomus 2013. Oulu: Oulun hallinto-oikeus.
- Payne, Malcom (1997) Modern Social Work Theory. Hampshire and London: Macmillan.
- Payne, Malcom (1996) What is Professional Social Work? Birmingham: Venture Press.
- Platt, Jennifer (1996) A History of Sociological Research Methods in America 1920-1960. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pohjola, Anneli (1999) Moniammatillinen asiantuntijuus. Teoksessa Päivi Virtanen (toim.) Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä, 110-128.
- Pösö, Tarja (2007) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino.
- Raunio, Kyösti (2009) Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Rovaniemen hallinto-oikeuden vuosikertomus 2012. Rovaniemi: Rovaniemen hallinto-oikeus.
- Ryhmäviestinnän perusteet – verkko-opetusmateriaali (2005). Jyväskylän yliopisto: Viestintätieteiden laitos. <http://www.jyu.fi/viesti/verkkotuotanto/ryhmaviesti/index.html>. Viitattu 17.11.2014.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006). KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.

<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus>. Viitattu 15.10.2015.

Saaristo, Kimmo (2000) Avoin asiantuntijuus. Ympäristökysymys ja monimuotoinen ekspertiisi. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuksen julkaisuja 66.

Simpson, Graeme & Connor, Stuart (2011) Social Policy for social welfare professionals. Tools for understanding, analysis and engagement. Bristol: Policy Press.

Sinko, Päivi (2005) Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Helsinki: Palmenia-kustannus.

Taylor, Brian J. (2010) Professional decision making in social work. Exeter: Learning Matters Ltd.

Toikko, Timo (2012) Asiakkaasta kokemusasiantuntijaksi. Suuntaaja - Asiaa vammaisten ihmisten ja mielenterveyskuntoutujien asumisesta 3/2012.

Turun hallinto-oikeuden vuosikertomus 2013. Turku: Turun hallinto-oikeus.

Vaasan hallinto-oikeuden vuosikertomus 2013. Vaasa: Vaasan hallinto-oikeus.

Vierula, Tarja (2012) Asiakkaisen ja asiakirjojen väliset suhteet lastensuojelussa.

Vanhempien näkökulma. Janus vol. 20 (1) 59-77.

Lait ja asetukset:

Hallinto-oikeuslaki 26.3.1999/430

Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 29.4.2005/272

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Valtioneuvoston asetus 794/2004

LIITTEET

Liite 1.

ASiantuntijajäsenen haastattelu

Monesko haastattelu:

Päivämäärä:

Haastattelutapa: puhelinhaastattelu/kasvokkainen haastattelu

Haastattelun kesto:

Erityistä huomioitavaa:

Alkuinfo:

Tämä on hallinto-oikeuden asiantuntijajäsenille suunnattu haastattelu, joka koskee asiantuntijajäsenen taustaa ja kokemuksia tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksenteosta. Pääkysymyksiä on yhteensä 32, ja osaan näistä liittyy tarkentavia kysymyksiä. Haastattelun laajuuden vuoksi pitäydyn tekemästä jatkokysymyksiä, vaikka vastauksen sisällöstä olisikin mahdollisesti luontevaa nostaa sellaisia esille. Jos esitetty kysymys on vaikeasti ymmärrettävästi aseteltu, niin voin tarvittaessa selventää sitä. Haastatteluaineisto käsitellään analyysivaiheessa siten, ettei yksittäisiä haastateltavia ole valmiista tutkielmasta mahdollista tunnistaa. Haastattelu nauhoitetaan ja teen samalla muistiinpanoja vastauksista.

1. Taustaan liittyvät kysymykset:

1. Millainen koulutustausta sinulla on?
2. Millaisissa tehtävissä työskentelet päätoimisesti?
3. Millainen on ollut polkusi lastensuojelun asiantuntijaksi?
4. Kuinka kauan olet toiminut asiantuntijajäsenenä ja moneenko käsittelyyn osallistut keskimäärin vuodessa?
5. Kerro millainen on ollut asiantuntijajäseneksi ryhtymisen prosessi? Mistä sait ajatuksen/kutsun tehtävään ja millaisia vaiheita on ollut, ennen kuin olet ollut mukana ensimmäisessä käsittelyssä?
6. Millaisia hoitamiisi tehtäviin liittyviä tai henkilökohtaisia kokemuksia sinulla on ollut hallinto-oikeudesta ennen asiantuntijajäsenyyttä?
7. Millaista opastusta/perehdytystä olet saanut hallinto-oikeudelta asiantuntijajäsenen tehtävän hoitamiseen? Millä tavoin koet hyötynesi siitä huostaanottokäsittelyitä ajatellen?
8. Oletko päätoimisiin tehtäviisi tai henkilökohtaiseen elämäsi liittyen ollut tilanteissa, joissa olet kohdannut huostaanotettuja lapsia tai nuoria, heidän perheenjäseniään tai muuten

huostaanoton koskettamia läheisiään? Mitä hyötyä tai haittaa ajattelet tällaisesta kokemuksesta olevan asiantuntijajäsenyyden näkökulmasta?

2. Työskentelyyn liittyvät kysymykset:

a) Prosessin kulku ja asiantuntijajäsenen rooli

9. Kerro pääpiirteittäin, miten etenee kokemuksesi mukaan kirjallisesti käsiteltävä tahdonvastaisen huostaanoton prosessi?
10. Entä suullisen?
11. Onko sinulla mielestäsi lainoppineista jäsenistä jollain tavoin poikkeava rooli käsittelyissä?
12. Olet oman alasi asiantuntija, mutta roolisi hallinto-oikeudessa on tuomarin rooli. Kumpaan viiteryhmään koet ensisijaisesti kuuluvasi – oletko ammattiryhmäsi edustaja vai oikeuden jäsen? Miksi?
13. Miten arvioit asiantuntijajäsenten neutraaliutta (puolueettomuutta) päätöksentekijöinä? Mitkä asiat uhkaavat neutraaliutta? Oletko joskus joutunut pohtimaan omaa neutraaliuttasi, miksi?
14. Miten vertaat hallinto-oikeudessa tapahtuvaa selvitystyötä ja päätöksentekoa siihen, mitä joudut päätoimessasi (asiakastyössä) tekemään?

b) Lapsen kohtaaminen ja edun arviointi

15. Millaisia tilanteita lapsen ja perheen kasvokkaiset kohtaamiset oikeuden jäsenten kanssa ovat, mitä niissä tapahtuu? Oletko tässä erilaisessa roolissa kuin muut tuomarikokoonpanon jäsenet?
16. Millainen painoarvo lapselta itseltään saadulla mielipiteellä/tiedolla nähdäksesi on? Perustele.
17. Miten lapselta saatu tieto nähdäksesi suhteutuu asiantuntijoilta saatuihin kirjallisiin lausuntoihin tai suullisiin todisteluihin?
18. LSL 4 § mainitaan lapsen edun ”elementit”. Pisteytä arvoilla 1-5, kuinka tärkeänä pidät päätöksenteon kannalta mainittuja asioita. 1 = ei merkittävä, 5 = erittäin merkittävä.

tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi

läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet

mahdollisuus saada ymmärtämystä ja hellyyttä

iän ja kehitystason mukainen valvonta ja huolenpito

taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus

turvallinen kasvuympäristö

ruumiillinen sekä henkinen koskemattomuus

itsenäistyminen

kasvaminen vastuullisuuteen

mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan
kielellisen taustan huomioiminen
kulttuurisen taustan huomioiminen
uskonnollisen taustan huomioiminen

19. Arvioi prosentuaalisesti kumpi painaa päätöksenteossa enemmän: faktoihin perustuva näyttö asioista, jotka ovat jo tapahtuneet, vai tulevaisuuden arviointi, mikä todennäköisesti voisi pitkällä aikavälillä olla lapsen etu?
20. Millaista keskustelua käydään sijaishuoltoon sijoittamisesta lapsen etuna?

c) Päätöksenteko

21. Huostaanottopäätöksiä tehdään lainsäädäntöön perustuen, mutta psykososiaalista ymmärrystä hyväksi käyttäen. Miten koet juridiikan ja oman asiantuntijuutesi erityisen tiedon kohtaamisen huostaanottoasioiden käsittelyssä? Syntyykö niiden välille ristiriitoja ja jos, niin millaisista asioista?
22. Koetko, että näkemyksesi tulevat kuulluiksi ratkaisuja tehtäessä?
23. Monessako tapauksessa esim. kuluneen vuoden aikana olet ollut erimielinen huostaanottoratkaisusta? Oletko tällöin jättänyt kirjallisen eriävän mielipiteen? Millaisiin asioihin erimielisyytesi on liittynyt?
24. Onko sinulla joku sellainen taho, jonka kanssa voit keskustella tekemiesi päätösten herättämistä kysymyksistä? Saatko työnohjausta?
25. Käytetäänkö aiempiin tapauksiin perustuvaan kokemukseen vetoamista argumenttina päätöksenteossa ja jos, niin millä tavoin?
26. Onko joskus samankaltaisissa tilanteissa, samoihin perusteisiin vedoten tehty erilaisia ratkaisuja? (de Godzinsky 2014, 66-67)
27. Millaiset tapaukset koet erityisen vaikeina?
28. Kenen tiedon/asiantuntijuuden ajattelet ratkaisevan tilanteessa, jossa tehtävän päätöksen suhteen ollaan hyvin epävarmoja? Onko kirjallisessa ja suullisessa käsittelyssä eroja tämän osalta?
29. Millaisina koet kirjalliset perustelut hakemukseen/tilanteeseen nähden? Saatko itse osallistua perustelujen muokkaamiseen? (de Godzinsky 2012, 64: viranomaisten vaikeus nimetä perheen ongelmaa; samoin Heinonen & Hiitola 2008, 44: mihin ho perustuu?)
30. Oletko joskus kokenut, että päätöksen todelliset perustelut ovat olleet jotakin muuta, kuin mitä päätöksen perusteluiksi on kirjattu? Millaisia tilanteita nämä ovat olleet? (de Godzinsky 2014, 33: fasadi- eli kulissiperustelut)

31. Oletko joskus saanut tietää myöhemmin/kokenut jostakin syystä itse, että olet ollut myötävaikuttamassa lapsen edun kannalta virheellisen päätöksen syntymiseen? Millaisia tilanteet ovat olleet?

d) Työn kehittäminen

32. Miten mielestäsi asiantuntijajäsenenä toimimista pitäisi kehittää? Millaisia asiantuntijajäseniä huostaanottoasioihin pitäisi valita?